

YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansallinen toimeenpanosuunnitelma

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu
Kilpailukyky
44/2014

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY

YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansallinen toimeenpanosuunnitelma

Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja

Kilpailukyky

44/2014

Muistio

12.09.2014

Valtioneuvoston saate YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansallisesta toimeenpanosta

Valtioneuvosto on iltakoulussaan 17.9.2014 merkinnyt tiedoksi työ- ja elinkeinoministeriön esityksen eri ministeriöiden yhteisessä virkamiesvalmistelussa tehdyn ehdotuksen YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansalliseksi toimeenpanoksi sekä tutustunut työryhmämietinnöistä annettuihin lausuntoihin.

Työryhmä esittää mietinnössään lukuisia käytännön toimenpiteitä, joista osa on jo toimeenpanovaiheessa ja osaa olla käynnistämässä. Kansallinen toimeenpano käynnistetään työryhmän esittämän toimeenpanosuunnitelman pohjalta.

Ihmisoikeusongelmien tunnistaminen ja hallitseminen on tunnustettu haaste kansainvälisesti toimivissa yrityksissä. Suomalaisyritykset suhtautuvat pääsääntöisesti ihmisoikeuskysymyksiin vastuullisesti ja tukevat niiden toteutumista. Siitä huolimatta yksittäisen yrityksen mahdollisuudet tunnistaa ihmisoikeusriskejä ja vaikuttaa niiden korjaamiseen ovat rajalliset. Siksi ihmisoikeuksien edistämiseksi tulee panostaa kansainvälisen yhteistyöhön, tehokkaampaan tiedonjakoon, nykyisen lainsäädännön ja olemassa olevien ihmisoikeussopimusten tehokkaampaan täytäntöönpanoon (esim. ILO:n ydinsopimukset) sekä läpinäkyvyyteen ja eri toimijoiden kannalta tarkoituksenmukaisen sääntelyn edistämiseen. Myös Team Finland -verkostoa tulisi kehittää nykyistä tehokkaammin auttamaan yrityksiä ymmärtämään, huomioimaan ja hallitsemaan ihmisoikeuskysymyksiä erityisesti alueilla, joissa ihmisoikeusriskit ovat merkittävät. Kansalaisjärjestöjen työtä tulee tukea työryhmän laatiman toimeenpanosuunnitelman mukaisesti.

Hallitusohjelman mukaisesti yritysten hallinnollista taakkaa ei kasvateta. Tasa-painoisen lopputuloksen varmistamiseksi kaikkia jatkotoimia valmistellaan laajassa yhteistyössä eri sidosryhmien kanssa. Tätä tukee työryhmän ehdotus toimeenpanon seurannan antamisesta yhteiskuntavastuun neuvottelukunnan tehtäväksi. Lisäksi ministeriöt seuraavat vastuualueellensa kuuluvien esitysten etenemistä.

Keskeisiä tavoitteita toimintasuunnitelmassa ovat lainsäädäntöselvitys, huolellisuusveloitteen täsmentäminen sekä sosiaalisten kriteerien hyödyntäminen julkisissa hankinnoissa. Näiden osalta kansallisessa toimeenpanossa tulee kiinnittää huomiota seuraaviin näkökohtiin.

Lainsäädännöllinen selvitys

YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden pohjalta laaditaan selvitys kansallisen ja kansainvälisen liiketoimintaan ja ihmisoikeuksiin liittyvästä lainsäädännöstä. Tavoitteena on tarkastella, vastaako lainsäädä-

däntö YK:n periaatteiden tavoitteita ja punnita yritysten toimintatapoja muutoin parantavien aloitteiden tarpeellisuutta erityisesti yritysten huolellisuusveloitteen, yritysten raportointivelvoitteiden ja ihmisoikeusloukkausten uhrien oikeussuojakeinojen osalta sekä esittää tarvittaessa konkreettisia muutosehdotuksia.

Huolellisuusperiaate

Huolellisuusperiaatteen osalta työryhmä painottaa mietinnössään perustellusti tarvetta parhaiden käytäntöjen tunnistamiselle ja käsitteen toimivammalle kansainväliselle määrittelylle. Samaan aikaan keskusteluja on tärkeää jatkaa myös kansallisesti. Mietinnössä esitettyjen pyöreän pöydän keskusteluiden tavoitteena tulee vuoropuhelun lisäämisen ohella olla mahdollisimman laaja kansallinen yhteisymmärrys siitä, mitä huolellisuusperiaatteella tarkoitetaan ja miten sitä voidaan tarkoituksenmukaisesti toteuttaa eri sektoreilla ja liiketoiminnan osa-alueilla. Pyöreän pöydän ryhmiin kutsutaan sidosryhmät eri toimialoilta ja niiden lopputulemat käsitellään yritys- ja yhteiskuntavastuun neuvottelukunnassa.

Sosiaaliset kriteerit julkisissa hankinnoissa

EU:n hankintadirektiivi mahdollistaa aiempaa paremmin sosiaalisten näkökohtien huomioimisen hankintoja tehtäessä. Kansallisen hankintalain kokonaisuudistuksessa hyödynnetään direktiivin tarjoamia mahdollisuuksia laaturajajoiden ja yhteiskuntavastuun korostamiseksi. Hankintalain uudistus toteutetaan työ- ja elinkeinoministeriön johdolla yhteistyössä sidosryhmien kanssa.

Omistajapolitiikka ja yhteiskuntavastuu

Valtion omistajaohjauksessa yrityksiltä edellytetään, että yritykset huomioivat ihmisoikeudet vastuullisesti ja läpinäkyvästi sekä omassa toiminnassaan että alihankintaketjuissa YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden mukaisesti. Valtio ottaa käyttöön erillisen valitusmekanismin valtiomisteisten yritysten ihmisoikeusloukkauksien ilmiäntämiseksi. Valtion enemmistöomistuksessa olevat yritykset arvioivat oman toimintansa sekä alihankintaketjunsä ihmisoikeusriskejä ja raportoivat niistä sekä omista verokäytännöistään. Yhteiskuntavastuun toimintaperiaatteiden jatkotyössä tulee pohtia yhdessä yritysten ja muiden sidosryhmien kanssa, miten omistajaohjauksessa kehitettyjä malleja voisi hyödyntää myös muussa yritystoiminnassa.

OECD-toimintaperiaatteet ja yhteiskuntavastuun neuvottelukunta

Työ- ja elinkeinoministeriön yhteydessä toimiva yritys- ja yhteiskuntavastuun neuvottelukunta toimii OECD:n yhteiskuntavastuuperiaatteiden mukaisena kansallisena yhteyselimenä. Yhteyselimen toiminta arvioidaan ja sen toimintatapoja kehitetään. Tiedonjakoa menettelytavoista tehostetaan.

Ihmisoikeuksien edistäminen Suomen politiikkalinjausten keskiössä

Yllä mainittujen lisäksi Suomi tukee aktiivisesti ihmisoikeuksien edistämistä ja niitä koskevien normien toimeenpanoa ja vahvistamista kansallisesti ja kansainvälisesti. Kanavista ja keinoista työryhmäraportti tarjoaa kattavan kuvauksen.

LIITTEET

Työryhmän ehdotus YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansalliseksi toimeenpanoksi, työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 18/2014

Esipuhe

Valtioneuvosto päätti 22.11.2012 hyväksytyssä yhteiskuntavastuun periaatepäätöksessään tehdä suunnitelman YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden toimeenpanemiseksi. Työ- ja elinkeinoministeriö asetti ajalle 28.5.2013–31.3.2014 työryhmän valmistelemaan ehdotuksen valtiota koskevien YK:n periaatteiden toimeenpanosuunnitelmaksi.

Työryhmään kuuluivat työ- ja elinkeinoministeriöstä työryhmän puheenjohtaja, hallitusneuvos Antti Riivari ja työryhmän sihteeri, erityisasiantuntija Linda Piirto; ulkoasiainministeriöstä neuvonantaja Merja Lahtinen (1.1.2014 alkaen neuvonantaja Linda Ekholm), ulkoasiainneuvos Rauno Merisaari ja kaupallinen neuvos Kent Wilska; opetus- ja kulttuuriministeriöstä kulttuuriasiainneuvos Marjo Mäenpää; maa- ja metsätalousministeriöstä hallitusneuvos Timo Tolvi; oikeusministeriöstä neuvotteleva virkamies Kaisa Tiusanen (31.10.2013 alkaen neuvotteleva virkamies Camilla Busck-Nielsen); liikenne- ja viestintäministeriöstä hallitusneuvos Kaisa Leena Välipirtti; valtiovarainministeriöstä neuvotteleva virkamies Taina Eckstein; sosiaali- ja terveysministeriöstä ylitarkastaja Ismo Suksi ja ylitarkastaja Piia Mattila; valtioneuvoston kansliasta hallitusneuvos Ilpo Nuutinen (1.11.2013 alkaen johtava erityisasiantuntija Sinikka Mustakari ja finanssineuvos Petri Vihervuori) sekä sisäministeriöstä ylitarkastaja Krista Nuutinen.

Työryhmän mietinnön valmistelun yhteydessä työryhmä kuuli sidosryhmiä sekä kirjallisesti että kahden julkisen kuulemistilaisuuden kautta.

Työryhmän ehdotusten pohjaksi on laadittu taustamuistio (Liite 1. YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet: tilannekatsaus Suomeen), jossa käsitellään Suomen lainsäädäntöä, perusoikeussäännöksiä ja kansainvälisiä sopimuksia sekä muita viranomaisten toimenpiteitä ja käytäntöjä suhteessa YK:n periaatteisiin.

Suomi toimii valtiona aktiivisesti ihmisoikeuksien toteutumisen varmistamiseksi kansainvälisillä areenoilla. Suomessa perustuslaki antaa vahvan suojan ihmisoikeuksien toteutumiselle. Työryhmä on kirjannut tavoitteita erityisesti Suomen kansainvälisen toiminnan osalta, mutta myös valtion omiin toimiin julkisena hankkijana, yritysrahoittajana ja omistajana esitetään parannuksia.

Työryhmän näkemyksen mukaan suomalaisten yritysten toiminta kestää hyvin kansainvälisen vertailun ja yksittäisistä epäonnistumisista huolimatta yritysten tahoilta on hyvä. Tarkoituksellinen tai tietoinen ihmisoikeuksien loukkaaminen on erittäin harvinaista. On tärkeää, että yritysten itsensä ohella myös muun muassa kansalaisjärjestöt seuraavat ja arvioivat yritystoiminnan ihmisoikeusvaikutuksia. Tämä tukee ihmisoikeusnäkökulman vahvistumista yritystoiminnassa.

Erityisesti kansainvälisessä toiminnassa ihmisoikeusongelmien kontrollointi on yrityksille hyvin haasteellista. Yritysten vaikutusmahdollisuudet ovat rajalliset

erityisesti silloin, kun ne toimivat osana kansainvälisiä verkostoja. Tätä taustaa vasten on selvää, että ihmisoikeuksien toteutumisen varmistaminen edellyttää kansainvälistä yhteistyötä myös ihmisoikeusloukkausten torjuntamahdollisuuksien kehittämiseksi.

Ehdotusten tavoitteena on saattaa liikkeelle toimenpiteitä, joilla yritystoiminnan ja ihmisoikeuksien välinen yhteys saisi enemmän huomiota ja siten auttaisi yrityksiä huomioimaan paremmin toimintansa ihmisoikeusvaikutukset. Keskeisenä elementtinä on yritysten ja kansalaisjärjestöjen välisen dialogin lisääminen. Yritykset tarvitsevat oman riskienhallintansa tueksi tietoa ihmisoikeusnäkökulmasta ja järjestöille on hyödyllistä saada tietoa liiketoimintaan liittyvistä reunaehdoista ja mahdollisuuksista.

Tämä mietintö on työryhmän ehdotus kansalliseksi toimeenpanosuunnitelmaksi, johon on erikseen kirjattu suunnitelmaan sisältyvät jatkotoimenpiteet. Toimeenpanosuunnitelma on laadittu siten, että siinä olevien toimenpiteiden toteuttaminen olisi mahdollista jo lähivuosien kuluessa, mutta niin, että näin voidaan pohjustaa mahdollisten uusien toimenpiteiden määrittelyä.

Työryhmä luovuttaa mietintönsä työ- ja elinkeinoministeriölle tietoisena siitä, että ehdotettu toimeenpanosuunnitelma on vasta alku työlle ihmisoikeuksien paremmaksi turvaamiseksi yritystoiminnan yhteydessä.

Sisältö

Esipuhe.....	5
Sisältö.....	7
Johdanto	9
1 Valtion velvollisuus suojella ihmisoikeuksia	11
1.1 Ihmisoikeudet Suomen lainsäädännössä	11
1.2 Toiminta kansainvälisissä järjestöissä	12
1.3 Toiminta EU:ssa.....	14
2 Valtio ja yritykset	17
2.1 Valtio taloudellisena toimijana.....	17
2.2 Valtio ja yksityisyyden suoja	19
3 Odotukset yrityksiltä ja tukipalvelut	21
3.1 Huolellisuusperiaatteen selkeyttäminen.....	21
3.2 Yhteiskuntavastuuraportointi.....	23
3.3 Koulutus & neuvonta.....	23
3.4 Team Finland -yhteistyö	24
3.5 Tuki suomalaisille ja kansainvälisille järjestöille, jotka edistävät teemaa	25
4 Ihmisoikeusloukkausten uhrien pääsy oikeussuojakeinojen piiriin.....	26
4.1 OECD:n kansallisen yhteyselimen kehittäminen.....	27
5 Toimenpidesuosittelujen toimeenpanon seuranta.....	28
Liite 1: Taustamuistio.....	29

Johdanto

YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet¹ sisältävät 31 periaatetta, jotka rakentuvat kolmen pilarin varaan. Valtioilla on velvollisuus suojella ihmisoikeuksia asianmukaisten menettelytapojen, sääntelyn ja oikeusratkaisujen avulla kolmannen osapuolen, yritykset mukaan lukien, tekemiltä ihmisoikeusloukkauksilta. Yrityksillä taas on valtioiden velvollisuudesta itsenäinen vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia. Yritysten tulisi siis toimia huolellisuusperiaatteen mukaisesti, välttää ihmisoikeusloukkausten tekemistä ja käsitellä haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia, joihin ne ovat olleet osallisina. Kolmas tärkeä elementti on ihmisoikeusloukkausten uhrien parempi pääsy tehokkaisiin oikeudellisiin ja ei-oikeudellisiin korjaaviin toimenpiteisiin.

YK:n periaatteiden tavoitteena on auttaa valtioita ja yrityksiä tarkastelemaan yritystoimintaan liittyviä käytäntöjä, normeja, edellä mainittujen seurauksia sekä kehittämään korjausmekanismeja. Periaatteita ei ole tarkoitettu uuden kansainvälisen sääntelyn pohjaksi.

YK:n periaatteiden mukaan yritysten on kunnioitettava ihmisoikeuksia. Tämä tarkoittaa sitä, että yritysten on vältettävä ihmisoikeusloukkauksia ja puututtava haitallisiin ihmisoikeusvaikutuksiin, joihin ne ovat olleet osallisina. Yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia ulottuu myös niiden oman toiminnan ulkopuolelle. Yritysten tulee arvioida kriittisesti myös sopijakumppaneidensa toimintaa, esimerkiksi toimitusketjuissa ja reagoida havaitsemiinsa puutteisiin.

Vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia koskee kaikkia yrityksiä. Ihmisoikeuksien kunnioittamiseen tarvittavien toimien laajuus on kuitenkin tilannekohtainen. Tämä tarkoittaa sitä, että yritysten vastuun noudattamiseen soveltamat keinot voivat vaihdella yrityksen koosta, toimialasta, toimintaolosuhteista, omistajuudesta tai yritysrakenteesta riippuen. Myös sillä on merkitystä, millaisia yrityksen aiheuttamat haitalliset ihmisoikeusvaikutukset voivat olla.

Esimerkiksi orjuuden kieltäminen sekä kidutuksen kieltäminen ovat kansainvälisiin sopimuksiin perustuen aina ja kaikkialla velvoittavaa oikeutta, joista ei voi poiketa. Ne kuuluvat pakottavaan kansainväliseen tapaoikeuteen ollen hierarkkisesti vahvemmassa asemassa kuin sopimukseen perustuva kansainvälinen oikeus. YK:n periaatteiden sisältöä on kuvattu tarkemmin liitteessä 1 olevassa taustamuistiossa.

Perustuslain² mukaisesti Suomi osallistuu kansainväliseen yhteistyöhön rauhan ja ihmisoikeuksien turvaamiseksi sekä yhteiskunnan kehittämiseksi. Suomi on sitoutunut YK:n ja Euroopan unionin jäsenvaltiona edistämään yhteiskuntaa, joka

1 TEM raportteja 36/2013: Yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet: Yhdistyneiden kansakuntien "suojele – kunnioita – korjaa" -kehiksen täytäntöönpano, http://www.tem.fi/files/37713/TEMrap_36_2013_web_30.1.2014.pdf; Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy Framework", http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf.

2 Suomen perustuslaki (731/1999) 1§ ja 22§, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.

on avoin kaikille. Suomalainen sopimusyhteiskunta perustuu vuorovaikutukseen ja konsensuksen hakemiseen. Avoimeen vuorovaikutukseen kuuluu myös se, että siihen halutaan ottaa mukaan kaikki. Suomessa on haluttu rakentaa yhdenvertaisuudelle perustuva yhteiskunta ja esimerkiksi kehittää yhdenvertaisuus- ja sukupuolivaikutukset tunnistavia menettelytapoja ja kulttuuria. Yhdenvertainen kohtelu otetaan huomioon kaikessa lainsäädännössä ja talousarvioiden valmistelussa, valtionhallinnon erilaisissa ohjelmissa ja hankkeissa sekä henkilöstöpolitiikassa.

Näiden vahvuuksien pohjalta halutaan rakentaa toimivia työkaluja myös yritystoimintaan liittyvien ihmisoikeuksien globaaliin edistämiseen.

1 Valtion velvollisuus suojella ihmisoikeuksia

1.1 Ihmisoikeudet Suomen lainsäädännössä

Suomi on sitoutunut vahvasti ihmisoikeuksien suojelemiseen ja edistämiseen kansallisen lainsäädännön sekä kansainvälisen yhteistyön kautta. Perustuslakimme mukaan vahvistettu valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Perusoikeudet (muun muassa yhdenvertaisuus, liikkumisvapaus, yksityiselämän suoja, yhdistymisvapaus, sananvapaus, oikeus sosiaaliturvaan ja oikeusturva) on kirjattu perustuslakiin.

Perustuslain yhdenvertaisuussäännöksen mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lisäksi perustuslaissa todetaan, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Julkisen vallan, eli valtion, kunnan tai muun julkista valtaa käyttävän, on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

Suomen lainsäädännön yleisenä periaatteena on perus- ja ihmisoikeusperustaisuus. Perustuslain mukaiset ihmisoikeudet turvataan kaikessa lainsäädännössä.

Valtiosopimusoiden mukaan Suomi velvollinen panemaan täytäntöön kansainväliset sopimukset, mukaan lukien ihmisoikeussopimukset, joiden osapuolena se on. Kansallisen lainsäädännön tulee olla sopusoinnussa kansainvälisten ja alueellisten ihmisoikeussopimusten velvoitteiden kanssa ja sitä tulee soveltaa ja tulkita ihmisoikeusmyönteisesti.

Kansainvälisellä tasolla valtioiden toiminta ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanossa kuitenkin vaihtelee. Tämä vaikuttaa osaltaan kansainväliseen liiketoimintaan ja sen sääntelyyn. YK:n periaatteiden kansainvälisessä valmistelu- ja kehittämistyössä on käsitelty valtioiden rajat ylittävän yritystoiminnan oikeudellista sääntelyä. Ihmisoikeuksien käsite on hyvin laaja ja sitovamman sääntelyn luominen ei-valtiollisille toimijoille, kuten yrityksille, edellyttäisi niille kuuluvien velvollisuuksien täsmentämistä suhteessa valtioiden velvollisuuksiin. Tällaisen sääntelyn haasteet liittyvät muun muassa yhteisöjen rikosoikeudellisen vastuun määrittelyyn yleensä, rikoslainsäädännön alueelliseen soveltamiseen, syytetyn suojaan, vahingonkorvausvastuun määrittelyyn ja alueelliseen soveltamiseen, oikeussuojajärjestelmien toimivuuteen ja tuomiovallan alueellisiin rajoitteisiin. Näistä haasteista johtuen asia vaatii sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla tehtäviä jatkoselvityksiä ja analyysiä.

Sekä kansallisen että kansainvälisen keskustelun jatkoon kannalta olisi olennaista saada lisäselvyyttä erityisesti kansallisen lainsäädännön soveltuvuudesta kansainväliseen liiketoimintaan. Tästä syystä työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- teetetään selvitys Suomen lainsäädännöstä suhteessa kansainvälisen liiketoiminnan sääntelyyn ja ohjaukseen erityisesti vakavien ihmisoikeusloukkausten ehkäisemiseksi ja loukkausten korjaamiseksi.

Päivastuutaho: OM, TEM & UM, aikataulu 2015 puoliväliin mennessä.

1.2 Toiminta kansainvälisissä järjestöissä

Suomi edistää ihmisoikeuksien toteutumista ja ihmisoikeuksien parempaa huomioimista osana liiketoimintaa vaikuttamalla niiden kansainvälisten järjestöjen toimintaan, joissa se on jäsenenä tai joiden toimintaa se muuten tukee tai rahoittaa. Yritystoimintaan liittyvien ihmisoikeuskysymysten kannalta keskeisimpiä ovat hallitusten välisten järjestöjen ihmisoikeuselimet (kuten YK:n ihmisoikeusneuvosto, Euroopan neuvosto sekä kansainväliset ja alueelliset sopimusvalvontaelimet ja tuomioistuimet), kauppaan, rahoitukseen ja investointeihin sekä työelämään liittyvät järjestöt kuten esimerkiksi kansainväliset kehitysrahoituslaitokset (esimerkiksi Maailmanpankki sekä alueelliset kehityspankit), YK:n erityisjärjestöt ja ohjelmat (UNIDO, UNDP, UNCTAD), Taloudellisen kehityksen ja yhteistyön järjestö (OECD), Kansainvälinen työjärjestö ILO sekä Maailman kauppajärjestö WTO. Myös useilla muilla kansainvälisillä järjestöillä voi olla tämän teeman kannalta merkittävää toimintaa, jota Suomi voi hyödyntää ihmisoikeuksien edistämisessä.

Yleisesti Suomi tukee kansainvälisten järjestöjen keskinäistä vuoropuhelua ja yhteistyötä ihmisoikeuskysymyksissä johdonmukaisuuden lisäämiseksi. Ulkoasiainministeriö on rahoittanut kehitysyhteistyövaroin muun muassa työelämän oikeuksiin, naisten taloudelliseen voimaannuttamiseen sekä ihmisarvoiseen työhön liittyviä toimintoja.

YK:n periaatteiden toimeenpanoon ja kehittämiseen liittyvä työ jatkuu hallitusten välisissä järjestöissä, joiden työhön Suomi osallistuu. YK:n ihmisoikeusvaltuutettu (OHCHR) on käynnistänyt selvitystyön³, jossa käsitellään yritystoimintaan liittyvien ihmisoikeusloukkausten uhreiksi joutuneiden henkilöiden oikeussuojan parantamista.

YK:n ihmisoikeusneuvoston piirissä on esitetty valtioiden välistä sopimusta yritysten ihmisoikeusvastuista⁴, mutta Suomi ei ole kanssasuosittanut sitä. Suomi painottaa kansainvälisissä ihmisoikeuselimissä huolellisuusperiaatteen sisällön kehittämistyötä.

3 OHCHR launches study on domestic law remedies for corporate involvement in gross human rights abuses – invites stakeholder submissions, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/OHCHRstudyondomesticlawremedies.aspx>. Samaisen linkin kautta voi osallistua OHCHR:n järjestämään kuulemiseen selvityksestä 1.6.2014 asti.

4 Ks. esimerkiksi lisätietoja: Business & Human Rights Resource Center: Calls for a binding treaty on business & human rights – perspectives, http://www.business-humanrights.org/Documents/Legally_Binding_Instrument_Business_Human_Rights

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- Suomi tukee YK:n ihmisoikeusneuvoston hyväksymien yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden noudattamista ja toimeenpanoa sekä osallistuu keskusteluun normiston edelleen kehittämiseksi. Suomi osallistuu YK:n yritykset ja ihmisoikeudet -foorumeihin sekä tukee YK:n periaatteisiin liittyvän työryhmän työtä.
- Suomi käyttää, tilanteen mukaan, tässä työssä välineenä YK:n ihmisoikeusneuvoston valtioiden ihmisoikeustilanteiden yleismaailmallista määräaikaistarkastelua (UPR), jossa voidaan esittää kysymyksiä ja suosituksia tarkastelun kohteena oleville valtioille ohjaavien periaatteiden toimeenpanosta.
- Suomi ottaa esiin ihmisoikeuksiin liittyviä kysymyksiä kansainvälisissä kauppaja- ja kehitysjärjestöissä sekä ohjaa tukeaan yritystoimintaan ja ihmisoikeuksiin liittyviin ohjelmiin osana Suomen tukea kansainvälisille kauppaja- ja kehitysjärjestöille.
- Suomi tukee WTO:n johdonmukaisuusmandaatin puitteissa tehtävää yhteistyötä ja keskustelua WTO:n ja muiden keskeisten kansainvälisten järjestöjen kanssa, kuten esimerkiksi ILO tai WIPO (World Intellectual Property Organisation, Maailman henkisen omaisuuden järjestö).
- Suomi osallistuu ja vaikuttaa aktiivisesti ihmisoikeuksiin ja yritys vastuukysymyksiin liittyvään työhön OECD:ssa esimerkiksi osallistumalla aiheeseen liittyvien toimintaohjeiden, mallien ja suositusten laatimiseen ja päivittämiseen. Suomi tukee ja osallistuu OECD:n investointeja koskevan Policy Framework for Investment -viitekehityksen päivittämiseen.
- Suomi osallistuu YK:n yritys yhteistyön kehittämistä koskevaan työhön ja tukee muun muassa Global Compact -yritys vastuuhjelmaa.
- Suomi jatkaa osallistumista ja ihmisoikeusperustaista vaikuttamista eurooppalaisten ei-sitovien instrumenttien laatimiseksi Euroopan neuvoston yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevassa työryhmässä.
- Suomi raportoi YK:n lapsen oikeuksien komitealle liiketoimintaa käsittelevän komitean suosituksen täytäntöönpanosta. Lisäksi käännetään suomeksi ja ruotsiksi YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 16 valtion velvoitteista koskien liiketoiminnan vaikutusta lapsen oikeuksiin ja laaditaan sen sisällöstä tiivis esittely jaettavaksi muun muassa yrityksille.
- Suomi jatkaa yritystoiminnan ihmisoikeusvaikutuksiin liittyvää vuoropuhelua YK:n alkuperäiskansaelinten ja -mekanismien kanssa ja huolehtii, että liiketoiminnan vaikutukset alkuperäiskansojen oikeuksien toteutumiseen nousevat esille YK:n alkuperäiskansojen maailmankonferenssissa syksyllä 2014.
- Suomi pitää ihmisoikeusperustaisuutta (ihmisoikeussäännöksiä ja -periaatteita) kaikkien kehitystavoitteiden lähtökohtana, myös YK:n vuoden 2015 jälkeisessä kehityssuunnitelmassa. Tavoitteet koskevat myös valtiollista ja yksityistä yritystoimintaa siinä määrin kun he osallistuvat tavoitteiden toteuttamiseen.

- Suomi tukee ja hyödyntää entistä strategisemmin ILO:n olemassa olevaa työtä ja järjestelmiä ja osallistuu niiden edelleen kehittämiseen.

Päävastuutahot: UM & TEM, jatkuvaa toimintaa.

1.3 Toiminta EU:ssa

YHTEISKUNTAVASTUUTYÖ

Euroopan komissio julkaisi vuonna 2011 yhteiskuntavastuun tiedonannon, jossa kuvataan yhteiskuntavastuuseen liittyvää työtä EU:n piirissä. Tiedonannossaan komissio esitti muun muassa toiveen, että jäsenmaat valmistelisivat kansalliset toimeenpanosuunnitelmat YK:n periaatteista. Komission tiedonannon ohjaava vaikutus on rajallinen, mutta sitä tukee komission yhteiskuntavastuun korkean tason ryhmä, joka on tärkeä foorumi jäsenvaltioiden tiedon- ja kokemustenvaihdolle. Suomi osallistuu aktiivisesti ryhmän työskentelyyn.

MUUN KUIN TALOUDELLISEN TIEDON RAPORTOINTI

Euroopan komissio antoi 18.4.2013 ehdotuksen tilinpäätösdirektiivin muuttamiseksi tiettyjen suurten yritysten niin sanotun muun kuin taloudellisen tiedon julkistamisesta.

Ehdotusta sovelletaan yleisen edun kannalta merkittäviin yhtiöihin, joiden keskimääräinen työntekijämäärä ylittää 500 henkeä tilinpäätöspäivänä. Ehdotuksen mukaan tällaisen yrityksen tulee liittää toimintakertomukseensa selvitys, josta käyvät ilmi olennaiset tiedot, jotka liittyvät ympäristöön, sosiaalisiin asioihin, työntekijöihin, ihmisoikeuksiin sekä korruption ja lahjonnan torjuntaan. Selvityksen tulee sisältää lyhyt kuvaus yhtiön liiketoimintamallista, kuvaus edellä mainittuihin alueisiin liittyvistä toimintalinjoista sekä niihin liittyvät huolellisuusperiaatteet, toimintalinjoilla saavutetut tulokset, edellä mainittuihin alueisiin liittyvät pääriskit ja riskienhallintakeinot sekä yrityksen liiketoiminnan kannalta merkittävät ei-taloudelliset suorituskykymittarit. Toimintakertomukseen liitettävän selvityksen sijaan yritys voi myös julkaista tietyin edellytyksin erillisraportin.

Ehdotuksesta päästiin komission ja parlamentin välisissä neuvotteluissa sopuun helmikuussa 2014, ja ehdotus tulee parlamentin käsittelyyn huhtikuussa. Tämän jälkeen EU:n neuvosto vielä hyväksyy sen. Ehdotus on tarkoitus hyväksyä ennen parlamentin vaalikauden loppua toukokuussa 2014. Mikäli ehdotus hyväksytään, se on saatettava voimaan Suomessa vuoden 2016 aikana. Tällöin raportointivelvoite koskisi arvion mukaan aikaisintaan tilikautta 2017. Suomi aloittaa kansallisella tasolla valmistelut direktiivin voimaansaattamiseksi mahdollisimman pian.

RAAKA-AINEET

Raaka-aineisiin kohdistuu kasvavaa kansainvälistä mielenkiintoa. Samalla kun raaka-aineet voivat toimia kehitystä tukevana voimavarana, on olemassa myös riski siitä, että niistä saataviin varoihin liittyy epäselvyyksiä ja/tai varoilla tuetaan

konflikteja. Euroopan komissio on antanut ehdotuksen asetukseksi konfliktialueilta ja korkean riskin alueilta peräisin olevien tiettyjen mineraalien vastuullisten tuotteiden omaehtoiseen vakuutukseen perustuvan unionin huolellisuusperiaate järjestelmän perustamisesta⁵.

Komission ehdotuksessa on huomioitu sekä OECD:n ohjeet mineraalien hankintaan konfliktialueilta⁶ että tuotantoketjun vastuullisuuden hallintaan yleisemmin liittyvät OECD:n ja YK:n ohjeet. Ehdotus on parhaillaan kansallisessa käsittelyssä. Suomi osallistuu aktiivisesti ehdotuksen käsittelyyn neuvoston työryhmässä.

Liittyen raaka-aineiden hankinnan vastuullisuuteen yleisemmin EU:n uusi tilinpäätösdirektiivi velvoittaa öljy-, kaasu-, kaivannais- ja aarniometsänhakkuu-aloilla toimivat yritykset raportoimaan tilinpäätöksensä yhteydessä hallituksille suorittamansa maksut⁷. Direktiivin toimeenpano on käynnissä Suomessa.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- Suomi osallistuu aktiivisesti konfliktimineraaleja koskevan asetusehdotuksen käsittelyyn ja keskusteluun käytänteiden kehittämiseksi vastuullisista hankintaketjuista raaka-ainesektoreilla.

Päivastuutaho: UM, jatkuvaa toimintaa.

KAUPPOLIITTIKKA

Ihmisoikeuksien toteutumisen edistäminen on keskeinen osa EU:n ulkosuhteita. EU:n yhteistä kauppapolitiikkaa toteutetaan EU:n ulkosuhteiden periaatteiden ja tavoitteiden puitteissa. Yhteinen kauppapolitiikka kohdistuu sisämarkkinoiden ulkopuolella oleviin kolmansiin maihin. Jäsenmaat eivät voi säätää kansallisia kauppoliittisia normeja eivätkä tehdä sopimuksia keskenään tai EU:n ulkopuolisten maiden kanssa. EU:lle luovutettua toimivaltaa käyttävät sen toimielimet. Ulospäin toimivaltaa käyttää komissio, joka edustaa EU:ta ja neuvottelee sen puolesta. Toimivaltaa ja päätöksentekoa koskevat määräykset luovat oikeudelliset puitteet EU:n kauppapolitiikan harjoittamiselle, mutta eivät käsittele sen sisällöllisiä tavoitteita. Tavoitteet syntyvät komission ja jäsenmaiden vuorovaikutuksessa. Suomen kannalta on oleellista saada omat kansalliset tavoitteet osaksi EU:n tavoitteita.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että ihmisoikeusnäkökulman vahvistumiseksi EU:n kauppapolitiikassa:

- Suomi tukee pyrkimystä vahvistaa ihmisoikeustilanteen arviointia kolmansissa maissa EU:n kauppaa- tai investointisopimusneuvotteluissa ja niiden toimeenpanoa seurattaessa. Suomi hyödyntää ihmisoikeusarvioita omassa kauppoliittisessä kannanmuodostuksessaan. Suomi vaikuttaa siihen, että

5 EU ehdottaa vastuullista kauppastrategiaa mineraalien hankintaan konfliktialueilta, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-218_fi.htm.

6 OECD:n opas toimitusketjun vastuullisuuteen konflikti- ja riskialueilta tulevien mineraalien osalta, <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/mining.htm>.

7 Työ- ja elinkeinoministeriön asettama työryhmä tulee ehdottamaan, miten nämä velvoitteet pannaan Suomessa täytäntöön. Ks. lisätietoja: Kirjanpitolain muutokset -työryhmä asetettu ajalle 1.9.2013–30.11.2014, bit.ly/1iJg2GI.

ihmisoikeudet otetaan huomioon EU:n investointisopimuksissa tai Suomen mahdollisissa uusissa kahdenvälisissä sopimuksissa.

- Suomi tukee ihmisoikeuslausekkeiden liittämistä kaikkiin EU:n poliittisiin kehys sopimuksiin ja niiden huomiointia kauppaan liittyvissä sopimuksissa välttämättömänä peruselementtinä. Kauppaan liittyvissä sopimuksissa Suomi myös tukee lausekkeitä, jotka mahdollistavat sopimusvelvoitteista poikkeamisen tapauksissa, joissa sopimuskumppani loukkaa ihmisoikeuksia.
- Suomi seuraa ja vaikuttaa kauppaan liittyviin ihmisoikeuskysymyksiin EU:n yleisen tullietuusjärjestelmän (GSP) kautta osallistumalla aktiivisesti EU:n neuvoston GSP-työryhmän sekä GSP-komitean työhön. Suomen tavoitteena että järjestelmä edistää ihmisoikeuksien tosiasiallista ja tehokasta toimeenpanoa GSP-edunsaajamaissa. Järjestelmä kattaa erityisen kestävän kehityksen kannustusmekanismin (GSP+), vähiten kehittyneiden maiden erityisjärjestelyn sekä yleisen menettelyn.
- Suomi vaikuttaa ihmisoikeuskysymyksiin kahden ja alueiden välisten kauppasopimusten puitteissa hyödyntäen sopimusten kestävän kehityksen seurantar ryhmien työtä kaupan ja työelämän oikeuksien osalta.
- Suomi osallistuu kansainväliseen työhön viestintäteknologioihin liittyvissä YK:n päätöksentekoeleimissä (muun muassa WSIS, The World Summit on the Information Society) ja muissa keskeisissä kansainvälisissä järjestöissä (muun muassa IGF, Internet Governance Forum). Suomen tavoitteena on avoimen ja osallistavan verkon hallintojärjestelmän vahvistaminen niin, että kansainvälisen tietoyhteiskunnan kehittämisessä turvataan sananvapaus.
- Laaditaan selvitys miten kauppa ja ihmisoikeudet sekä kauppa ja työelämän oikeudet on huomioitu EU:n, Yhdysvaltojen ja eräiden muiden maiden vapaa-kauppasopimuksissa (muun muassa määräykset, seurantamekanismit, riitojen ratkaisu ja tähänastinen soveltaminen).

Päävastuutaho: UM, jatkuvaa toimintaa, selvitys 2015 puoleenväliin mennessä.

2 Valtio ja yritykset

2.1 Valtio taloudellisena toimijana

SOSIAALISESTI VASTUULLISET JULKISET HANKINNAT

Julkisten hankintojen arvo suhteessa EU:n bruttokansantuotteeseen on noin 17 prosenttia. On todennäköistä, että näin suuressa määrässä on hankintoja, joilla voi olla merkittäviä ihmisoikeusvaikutuksia. Valtioneuvosto kannustaa yhteiskuntavastuun periaatepäätöksessään julkisia hankintoja tekeviä huomioimaan sosiaaliset näkökohdat hankinnoissaan. Ihmisoikeuksien edistämisen kannalta hankintalaki mahdollistaa esimerkiksi työllisyyteen, työoloihin, heikommassa asemassa olevien henkilöiden asemaan tai yhteiskuntavastuuseen liittyvien näkökohtien huomioimisen julkisissa hankinnoissa. Työ- ja elinkeinoministeriö on julkaissut Sosiaalisesti vastuulliset hankinnat -oppaan, jossa kerrotaan hankintayksiköiltä kerätyin käytännön esimerkein, miten kussakin hankintaprosessin vaiheessa voidaan ottaa huomioon sosiaaliset näkökohdat. Lisäksi ministeriö ylläpitää CSR-kompassi.fi -verkkosivustoa, jolta on saatavissa tietoa ja materiaalia sosiaalisten näkökohtien huomioimiseen julkisiin hankintoihin liittyvissä pitkissä tuotantoketjuissa.

Työryhmän järjestämien kuulemisten yhteydessä tuotiin esiin ajatus lakisääteisestä velvollisuudesta ottaa huomioon sosiaaliset näkökohdat julkisissa hankinnoissa. Esimerkiksi Yhdysvalloissa liittovaltiotasolla on velvollisuus asettaa pakkotyön ja lapsityövoiman pahimpien muotojen kieltoa koskevat sopimusehdot julkisiin hankintoihin. Suomessa hankintalainsäädäntö on luonteeltaan menettelytapalainsäädäntö, joka ei ota kantaa siihen, mitä tai millaisin ehdoin jotain hankitaan. Se antaa suuntaviivat sille, millaisin menettelytavoin hankintaprosessi täyttää läpinäkyvyyteen, syrjimättömyyteen ja yhdenvertaisuuteen liittyvät oikeusperiaatteet. Hankintojen kohteita on noin 30-40 000, joten kategorisen velvoitteen asettaminen kaikkiin hankintoihin voi johtaa suuriin haasteisiin yksittäisessä hankinnassa. Kategorinen velvoite johtaisi siihen, että myös ihmisoikeusvaikutuksiltaan pienen riskin hankintaan tulisi varata seurantaressit. Kolmas ehdotukseen liittyvä haaste on pakottavien ohjauskeinojen toimivuus. Osa valtion hankinnoista tehdään Hansel Oy:n kautta, osa suoraan virastoista ja ministeriöistä. Kuntien hankintoihin valtiolla ei ole hankintalainsäädäntöä lukuun ottamatta ohjausvaltaa.

Taustamuistiossa on kuvattu tarkemmin sosiaalisten näkökohtien huomioimiseen suunnattuja tukivälineitä ja linjauksia. Hankintalakia uudistetaan parhaillaan EU-direktiivien pohjalta niin, että sosiaalisten näkökohtien huomioiminen on tulevaisuudessa nykyistä helpompaa.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- ministeriöiden hankintaohjeisiin lisätään viittaus hankintalain 49 pykälään sekä Sosiaalisesti vastuullisten hankintojen oppaaseen.
- valtion hankintakäsikirjaa päivitetään vastuullisuusteemojen osalta.
- julkisten hankintojen ilmoituspalvelun Hilman uudistuksen yhteydessä hankintatietojen ilmoittautumiseen yhteyteen lisätään kohta, johon pitää ilmoittaa, onko hankinnassa huomioitu sosiaaliset näkökohdat. Tämä parantaisi sosiaaliin hankintoihin liittyvää tilastointia ja kannustaisi huomioimaan sosiaaliset näkökohdat jatkossa.
- teetetään selvitys ihmisoikeusloukkausten kannalta riskialtteimmista tuoteryhmistä. Selvitys lisäisi hankintojen vastuullisuuteen liittyvää tietoisuutta ja auttaisi kohdentamaan sosiaalisten näkökohtien huomioimista riskialtteimpiin tuoteryhmiin.
- Suomi edistää sosiaalisesti vastuullisia julkisia hankintoja EU:ssa jakamalla tietoa ja kokemuksia suomalaisista käytännöistä.

Päävastuutahot: VM, TEM, aikataulu 2015 loppuun mennessä.

JULKISET RAHOITUSLAITOKSET JA KEHITYSYHTEISTYÖHÖN LIITTYVÄT RAHOITUSINSTRUMENTIT

YK:n periaatteiden julkaisu ja OECD:n toimintaohjeiden päivitys vuonna 2011 ovat vaikuttaneet siihen, että julkisissa vientiluotoissa kiinnitetään aiempaa enemmän huomiota taattavien hankkeiden ihmisoikeusvaikutuksiin [ks. *liitteenä olevan taustamuistion s. 68*]. Suomen virallisessa vientitakuulaitoksessa Finnverassa on käytössä hankkeiden ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusten arvioimiseksi 1.1.2013 päivitetty politiikka. Vientitakuuta myönnettäessä ja vientitakuun ehtoja vahvistettaessa otetaan huomioon taattavan hankkeen ympäristö- ja sosiaaliset vaikutukset osana hankkeen kokonaisriskinarviointia. Finnveran ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusarviointien kehittäminen jatkuu edelleen OECD:n Common Approaches -sopimuksen⁸ mukaisesti. Finnvera myös raportoi muiden julkisten vientiluottolaitosten tavoin edistymisestään OECD:n sopimukseen liittyvissä asiantuntijoiden kokouksissa.

Syksyllä 2011 Finnfund allekirjoitti yhdessä 24 muun kehitysrahoittajan kanssa hyvän hallintotavan periaatteet ja ohjeistuksen siitä, miten kehitysrahoittajat pyrkivät edistämään hyvää hallintoa rahoittamissaan yrityksissä ja siten tukemaan kehitysmaiden kestäväää taloudellista kehitystä. Lisäksi niin Finnfundin oman kuin sen rahoittamien yhtiöidenkin toiminnan tulee olla sekä ympäristöllisesti että yhteiskunnallisesti kestäväää. Finnpartnershiipiin pätevät samat vastuullisuusperiaatteet kuin Finnfundin toimintaan.

Ulkoasiainministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön perustama kehittämisryhmä esitti loppuraportissaan helmikuussa 2014, että nykyisten rahoitusinstrumenttien ja tukipalvelujen yhteyteen perustettaisiin kehitysinnovaatio-ohjelma. Ohjelma

8 OECD Common Approaches -sopimus, <http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=TAD/ECG%282012%295&doclanguage=en>.

on tarkoitus koota yhteen osaamisen ja markkinoiden seurantapalvelut niin kotimaassa kuin kehitysmaissa, tuottaa tuki- ja kehittämispalvelut toimijoille sekä mahdollistaa joustavan rahoituksen ohjelman oman rahaston kautta. Ohjelman on tarkoitus käynnistyä vuoden 2014 aikana.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että:

- julkisten rahoituslaitosten kanssa käydään säännöllistä dialogia YK:n periaatteista, OECD:n toimintaohjeista sekä muista suuntaviivoista yleisesti.

Päävastuutahot: UM & TEM, jatkuvaa toimintaa.

- selvitetään yhdessä yritysten ja kansalaisjärjestöjen kanssa mahdollisuutta uusiin yhteistyöaloitteisiin kehitysyhteistyörahoituksen osalta. Hyödynnetään kehittämisryhmän puitteissa tehtyä työtä ja painotetaan ihmisoikeuksia uudessa valmisteilla olevassa kehitysmaaliiketoiminnan ohjelmassa ja samantyyppisesti Finnpartnership -ohjelmassa.

Päävastuutaho: UM, aikataulu 2014-2016.

OMISTAJAOHJAUS

Valtioneuvoston kanslian omistajaohjausosasto on asettanut valtion enemmistöomisteisille ja täysin omistetuille listaamattomille yrityksille yritys vastuun raportointivelvoitteen, mikä pitää sisällään myös ihmisoikeudet. Velvoite edellyttää yhtiöitä raportoimaan toimialan parhaiden käytäntöjen mukaisesti ja vähintään keskeisiä kilpailijoita vastaavia standardeja omaksuen.

Valtio-omistaja odottaa, että valtio-omisteisten yritysten johto ja hallitus huomioivat ihmisoikeudet vastuullisella ja läpinäkyvällä tavalla sekä omassa organisaatiossaan että alihankintaketjuissa.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- seuraavan omistajapoliittisen periaatepäätöksen valmistelussa tullaan edelleen painottamaan ihmisoikeuksien painoarvoa valtio-omistajalle.
- OECD:n uudistettujen valtio-omisteisten yhtiöiden hallintotapaohjeiden astuessa voimaan arviolta vuoden 2015 lopulla, tullaan uudet linjaukset saattamaan osaksi Suomen valtion omistajaohjauskäytäntöjä.

Päävastuutaho: VNK, aikataulu 2016 kuluessa.

2.2 Valtio ja yksityisyyden suoja

Erityisesti sähköiseen viestintään liittyvä yksityisyyden suoja on ollut paljon esillä viimeaikaisessa julkisessa keskustelussa. Oikeus yksityisyyteen, henkilötietojen suoja ja luotamuksellisen viestin suoja ovat keskeisiä perus- ja ihmisoikeuksia. Julkista keskustelua on aiheuttanut sähköiseen viestintään kohdistuvan tietojen keräämisen laajuus. Sähköiseen viestintään liittyvät yksityisyyskysymykset ovat erityisen tärkeitä Suomessa, jossa

on vahva ICT-infrastruktuuri. Tällä vahvuudella on ollut suuri rooli siinä, että Suomi on onnistunut houkuttelemaan kansainvälisiä ICT-investointeja.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- järjestetään pyöreän pöydän keskustelu viranomaisten, ICT-yritysten ja kansalaisyhteiskunnan kanssa siitä, miten yksityisyydensuoja turvataan Suomessa.

Päävastuutaho: LVM, syksy 2014.

3 Odotukset yrityksiltä ja tukipalvelut

YK:n periaatteiden keskeinen tavoite on edistää yritysten vapaaehtoista sitoutumista kansainvälisten ihmisoikeusnormien noudattamiseen. Ihmisoikeudet ovat universaalisti tunnustettuja, joten niiden kunnioittaminen yritystoiminnassa ei riipu valtioiden kyvystä ja/tai halukkuudesta täyttää ihmisoikeusvelvoitettaan. Toisaalta tämä ei myöskään vähennä valtioiden velvoitteiden merkitystä, koska valtioiden odotetaan noudattavan kansainvälisiä sopimuksia. Kuten edellä jo kuitenkin todettiin, kansainvälisellä tasolla valtioiden toiminta ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanossa vaihtelee. Jos yrityksen kohdemaan kansalliset lait ja säädökset ovat ristiriidassa kansainvälisesti tunnustettujen ihmisoikeuksien kanssa, yrityksen tulisi löytää keinot kunnioittaa ihmisoikeuksia. Yritysten ei edellytetä kuitenkaan rikkovan kohdemaan kansallista lainsäädäntöä.

Suomen valtio on sitoutunut edistämään OECD:n toimintaohjeita monikansallisille yrityksille. Vaikka toimintaohjeiden noudattaminen on yrityksille vapaaehtoista, Suomen hallitus odottaa, että yritykset noudattavat niitä. Yritysten velvoitteeseen kunnioittaa ihmisoikeuksia sisältyvät erilaiset toimet, joilla vähennetään ennakolta ihmisoikeusloukkausten riskiä. Se voi tapahtua esimerkiksi sisällyttämällä ihmisoikeusarviointi yrityksen riskienhallintajärjestelmään tai erilaisin erityistoimin.

Huolellisella ihmisoikeusriskien arvioinnilla ja ehkäisyllä on suotuisia ja pitkäkestoisia vaikutuksia yrityksen omaan liiketoimintaan.

3.1 Huolellisuusperiaatteen selkeyttäminen

OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille⁹ päivitettiin vuonna 2011. Samassa yhteydessä YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet huolellisuusperiaatteineen (englanniksi due diligence) sisällytettiin toimintaohjeisiin. OECD:n toimintaohjeissa huolellisuusperiaate käsitetään selvitysprosessina, jonka avulla yritykset tunnistavat ja ennaltaehkäisevät päätöksenteossaan ja riskienhallinnassaan toimintansa todellisia ja mahdollisia haittavaikutuksia. Huolellisuusperiaate ei siis ole kertaluonteinen toiminto, vaan jatkuva prosessi, jossa yritystoiminnan ihmisoikeusvaikutuksia arvioidaan asianmukaisella ja riittävällä huolellisuudella.

Huolellisuusperiaatteeseen kuuluu myös haitallisten vaikutusten lieventäminen sekä viestintä siitä, miten yritykset puuttuvat näihin haittavaikutuksiin. Mahdollisiin vaikutuksiin puututaan ennaltaehkäisyn tai lieventämisen kautta, kun taas todellisiin toteutuneisiin vaikutuksiin reagoidaan korjaamalla epäkohdat.

Huolellisuusperiaatteen noudattamisella pyritään ehkäisemään niitä haittavaikutuksia, jotka yritys joko aiheuttaa itse, joiden syntymiseen se myötävaikuttaa

⁹ OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, http://www.tem.fi/files/32204/TEMrap_5_2012.pdf. OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille, http://www.tem.fi/files/32204/TEMrap_5_2012.pdf.

huomattavasti, tai jotka liittyvät suoraan yrityksen toimintaan, tuotteisiin tai palveluihin liikesuhteen kautta.

Myötävaikuttamisella tarkoitetaan tilannetta, jossa on kyse huomattavasta myötävaikutuksesta. Tällä tarkoitetaan toimintaa, joka johtaa siihen, että jokin toinen taho aiheuttaa, edesauttaa tai kannustaa haittavaikutuksen aiheuttamiseen. Se ei siis käsitä pientä tai merkityksetöntä myötävaikuttamista. Jos yritys myötävaikuttaa haitallisen ihmisoikeusvaikutuksen syntymiseen, sen tulisi ryhtyä tarvittaviin toimiin ja käyttää vaikutusvaltaansa haitallisen vaikutuksen ehkäisemiseksi ja lieventämiseksi.

Liikesuhteella käsitetään toimintaohjeissa suhteet liikekumppaneihin, toimitusketjun toimijoihin sekä muihin valtiosta riippumattomiin ja valtiollisiin toimijoihin, jotka liittyvät suoraan yrityksen liiketoimintaan, tuotteisiin tai palveluihin. Jos yrityksellä on paljon toimittajia, tulee sen tunnistaa alueet, joilla haittavaikutusten riski on merkittävin ja panostamaan näiden riskien ehkäisyyn.

MIKÄ ON RIITTÄVÄÄ?

Työryhmän järjestämissä kuulemisissa esitettiin, että YK:n periaatteiden kansallisen toimeenpanon yhteydessä tulisi esittää uusi lakisääteinen velvollisuus yrityksille huolellisuusperiaatteesta¹⁰. Yllä kuvatun mukaisen huolellisuusperiaatteen muuttaminen oikeudellisesti velvoittavaksi on vaikeasti ajateltavissa. Yleisen lakisääteisen ihmisoikeuksien noudattamista koskevan huolellisuusperiaatteen ongelmana olisi siihen sisältyvän velvoitteen määrittelyn vaikeus. Kansallisella tasolla ihmisoikeuksien kunnioittamisen sisältö määrittellään asianomaisessa lainsäädännössä ja huolellisella toiminnalla voi olla merkitystä esimerkiksi arvioitaessa yrityksen vastuuta. Kansallisen lainsäädännön ulottaminen kansainväliseen toimintaan on vielä haasteellisempaa. Kansainvälisen yritystoiminnan sääntelyn erityiskysymyksiä on kuvattu edellä kohdassa 1.1.

Kansainvälisten ohjeiden mukaan riittävä huolellisuusperiaatteen noudattaminen ja vaikutusmahdollisuudet punnitaankin aina tapauskohtaisesti. Tällöin otetaan huomioon edellä mainitut seikat, kuten yrityksen koko, toimiala, toimintaolosuhteet, omistajuus ja yritys rakenne. Myös se vaikuttaa, miten vakavia aiheutetut haitalliset vaikutukset ovat. Koska sekä YK:n periaatteet että OECD:n ohjeet painottavat ennaltaehkäisyä, tällainen jälkikäteisarviointi riittävydestä aiheuttaa omat haasteensa ennalta varautumiseen.

Keskustelu huolellisuusperiaatteen sisällön selkeyttämisestä ja käyttötavoista jatkuu myös kansainvälisissä järjestöissä.

Vaikka huolellisuusperiaatteesta ei olisikaan sitovaa sääntelyä, se on keskeinen käsite kansainväliseen yritystoimintaan liittyvien ihmisoikeusriskien hallinnassa. Näistä syistä tarvittaisiin lisää keskustelua ja tietoa siitä, millaisia riskejä ja mahdollisuuksia kuhunkin toimialaan liittyy, millaista riskienhallintaa tarvitaan ja mitä eri toimialojen huolellisuusperiaatteen noudattamiselta odotetaan.

10 Kuulemisissa esiin tuotu selvitys "Human Rights Due Diligence: the Role of States" (2012) käsittelee eri maiden lainsäädännössä olevia ratkaisuja, joissa huolellisuusperiaatteen soveltamisella on vaikutusta yrityksen oikeudelliseen vastuuseen.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- kutsutaan pyöreän pöydän keskusteluun toimialakohtaisesti yritykset, kansalaisjärjestöt ja muut keskeiset toimijat. Keskustelut aloitetaan esimerkiksi metsäteollisuuden, päivittäistavarakaupan ja tekstiiliteollisuuden kanssa. Keskusteluilla pyritään rakentamaan vuoropuhelua eri sidosryhmien kesken sekä selventämään, mitkä ovat kullekin toimialalle olennaiset riskit ja mikä on riittävää riskienhallintaa sekä huolellisuusperiaatteen noudattamista.
- edistetään yhteistyössä elinkeinoelämän, työmarkkinajärjestöjen ja kansalaisjärjestöjen kanssa huolellisuusperiaatteen hyvien käytänteiden leviämistä, jotta yritykset voivat hyödyntää niitä.

Päävastuutahot: UM & TEM, aikataulu vuoden 2015 loppuun mennessä.

3.2 Yhteiskuntavastuuraportointi

Yhteiskuntavastuuraportointi voi olla merkittävä tekijä yritysten ihmisoikeusvaikutusten ja -riskien seurannassa. Yhteiskuntavastuun periaatepäätöksessä valtioneuvosto kannustaa yrityksiä julkistamaan toimintaansa koskevia ei-taloudellisia yhteiskunnallisia ja ympäristövaikutuksia koskevaa tietoa. Työ- ja elinkeinoministeriö ja ympäristöministeriö osallistuvat vuosittaisen yritysvastuuraportointikilpailun järjestämiseen. Kilpailua on järjestetty vuodesta 1996 alkaen ja sillä on haluttu kannustaa yrityksiä raportoimaan yritys vastuusta. Raportoinnin muuttuessa osalle yrityksistä pakolliseksi (ks. taustamuistion s. 22) tulee pohdittavaksi, miten kilpailua voitaisiin uudistaa.

Yritysten vastuullisuusraporttien sisällöstä on saatavilla kansainvälistä tietoa Global Reporting Initiativen (GRI) ylläpitämässä tietokannassa. Suomessa GRI:n kumppanina toimii FIBS, jonka kautta kaikki suomalaisyritykset ja -organisaatiot voivat rekisteröidä vastuullisuusraporttinsa tietokantaan. Tietokannan avulla yritysten vastuullisuusraportointia voidaan vertailla toimialoittain ja maantieteellisten alueiden kesken. Tietokantaa tarjoaa myös hyödyllistä tietoa siitä, mihin kansainväliseen yhteiskuntavastuun standardiin kussakin raportissa on viitattu.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- raportointikilpailun vuositeemaksi otettaisiin ihmisoikeudet.

Päävastuutaho: TEM, aikataulu 2015.

3.3 Koulutus & neuvonta

Koulutuksella on erittäin suuri asema yritystoimintaan liittyvien ihmisoikeuksien edistämiseksi. Valtiolla on ihmisoikeuksien suojelijana velvollisuus edistää myös niihin liittyvää koulutusta, tiedotusta sekä neuvontaa. Näiden kohteena voivat olla sekä yritykset, viranomaiset että muut toimijat. Yhtenä koulutuskanavana voi olla Team Finland -verkosto (ks. seuraava kappale). Yritykset voivat myös itsenäisesti

hankkia ihmisoikeuksiin liittyvää tietoa ja koulutusta erilaisilta asiantuntijoilta ja konsulteilta. Suuriin yrityksiin verrattuna pk-yritysten käytössä olevat resurssit hankkia ihmisoikeuksiin liittyvää koulutusta ovat kuitenkin rajatummalla. Tästä syystä pk-yrityksille on tärkeää järjestää kohdennettua koulutusta.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- varmistetaan tiedon leviäminen YK:n periaatteista sekä niihin liittyvästä YK:n julkaisemasta tulkintaoppaasta¹¹.
- selvitetään suomalaisten yritysten koulutus- ja tiedontarvetta liittyen kansainvälisen liiketoiminnan ihmisoikeusvaikutuksiin ja -vastuisiin.
- järjestetään yrityksille koulutusta yritykset ja ihmisoikeudet -teemaan liittyen. Erityispainotus on pk-yrityksissä, jotka toimivat ihmisoikeuksien kannalta korkean riskin toimialoilla.

Päävastuutahot: UM & TEM yhteistyössä elinkeinoelämän järjestöjen kanssa, aikataulu 2014–2016.

3.4 Team Finland -yhteistyö

Team Finland -verkosto perustettiin 2012 edistämään Suomen asiaa maailmalla. Tähän kokonaisuuteen kuuluvat Suomen taloudelliset ulkosuhteet, suomalaisten yritysten kansainvälistyminen, Suomeen suuntautuvat ulkomaiset investoinnit ja Suomen maakuva. Tavoitteena on selkeä ja asiakaslähtöinen toimintamalli, jossa keskeiset toimijat kotimaassa ja ulkomailla tuodaan saman pöydän ääreen. Team Finlandin toimintaa ohjaavat yhteiset, valtioneuvoston vuosittain vahvistamat tavoitteet.

Team Finland -verkoston ytimen muodostavat työ- ja elinkeinoministeriö, ulkoasiainministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö sekä näiden ohjauksessa olevat julkisrahoitteiset organisaatiot ja ulkomaiset toimipisteet (muun muassa Suomen ulkomaanedustustot, Finpron ja Tekesin toimipisteet sekä kulttuuri- ja tiedeinstituutit). Yhteistyö esimerkiksi yritysten, järjestöjen ja korkeakoulujen kanssa on erittäin tärkeää, myös yritysten ja ihmisoikeuksien osalta. Olemassa olevana foorumina Team Finland voi toimia erinomaisena alustana yritystoimintaan liittyvien ihmisoikeusnäkökulmien esiin tuomiselle.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- Team Finland -verkostossa tarjotaan vuorovaikutteista koulutusta yritykset ja ihmisoikeudet -teemasta.
- vienninedistämismatkojen yhteydessä otetaan huomioon ihmisoikeuksiin ja yhteiskuntavastuuseen liittyvät kysymykset, esimerkiksi laatimalla taustaineistoihin tiivis katsaus kohdemaan ihmisoikeustilanteesta.

11 OHCHR: The Corporate Responsibility to Respect Human Rights. An Interpretive Guide (2012), http://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR.PUB.12.2_En.pdf.

- Suomen edustustojen tarjoamaan Team Finland -verkoston palveluvalikoimaan sisällytetään ihmisoikeuksiin ja yhteiskuntavastuuseen liittyvät kysymykset. UM & TEM toimittavat neuvontaan tarvittavat tukimateriaalit.

Päävastuutaho: UM & TEM, jatkuvaa toimintaa.

3.5 Tuki suomalaisille ja kansainvälisille järjestöille, jotka edistävät teemaa

Ihmisoikeuspuolustajilla, ay-liikkeellä ja muilla kansalaisyhteiskunnan toimijoilla voi olla merkittävä rooli yritystoimintaan liittyvien ihmisoikeusvaikutusten arvioinnissa, oikeus-suojakeinojen saatavuudessa sekä kansallisessa ja kansainvälisessä keskustelussa. Suomessa on vahva perinne viranomaisten ja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Työmarkkinaosapuolten välinen yhteistyö on osa suomalaista sopimustyhteiskuntaa. Ministeriöt tukevat eri keinoin yrityksiin ja ihmisoikeuksiin liittyvää suomalaisten ja kansainvälisten kansalaisjärjestöjen toimintaa.

Ulkoasiainministeriö tukee kehitysyhteistyövaroin kansainvälisiä järjestöjä, ohjelmia ja aloitteita, jotka edistävät ihmisoikeudet ja yritykset -teemaa. Ulkoasiainministeriö on tukenut muun muassa seuraavia hankkeita:

- YK:n Global Compact -yritysvastuualoitetta 350 000 eurolla vuonna 2013 sekä sen Business for Peace -aloitetta 200 000 eurolla vuosina 2013–2014. Toiminta keskittyy muun muassa ihmisoikeuksiin, sukupuolten väliseen tasa-arvoon, hyvään hallintoon ja ympäristöasioihin.
- Kansainvälisen työjärjestön (ILO) hankkeita vuonna 2014 noin 17 miljoonalla eurolla. Hankkeet liittyvät muun muassa työelämän oikeuksiin, rakennusalan vihreisiin työpaikkoihin, naisten osallistumiseen työmarkkinoille sekä ihmisarvoiseen työhön.
- OECD:n Policy Framework for Investment -työkalun uudistamista vastamaan kestävä kehityksen haasteita, mukaan lukien tasa-arvo, yritysvastuu ja ihmisoikeudet.

Ulkoasiainministeriö tukee myös vuosittain suomalaisten kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyöhankkeita sekä viestintä- ja globaalikasvatushankkeita¹². Tukea annetaan myös sellaisille hankkeille, jotka edistävät ihmisoikeudet ja yritykset -teemaa. Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- selvitetään mahdollisuuksia rahoittaa uusia yrityksiin ja ihmisoikeuksiin, erityisesti kauppaan, yritystoimintaan ja työelämän oikeuksiin liittyviä ohjelmia tai hankkeita, joilla voi olla merkittäviä myönteisiä kehitysvaikutuksia.

Päävastuutaho: UM, aikataulu 2014–2015.

¹² UM:n tukemat suomalaisten kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyöhankkeet: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=73849&GUID={279451ED-8F13-44C7-B5DA-BAD74302D321}>; UM:n tukemat suomalaisten kansalaisjärjestöjen viestintä- ja globaalikasvatushankkeet: <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=128408&GUID={1F2B3D01-8E9F-4A95-9952-A6FF3D4633E0}>.

4 Ihmisoikeusloukkausten uhrien pääsy oikeussuojakeinojen piiriin

Ihmisoikeuksien toteutumisen edellytyksenä on, että ihmisoikeusloukkauksen uhrilla on mahdollisuus saada tilanteensa arvioitavaksi ja korjatuksi. Riittävien oikeussuojakeinojen tai muiden sovinto- tai vahingonkorvausmenetelmien olemassaolo on tästä syystä keskeistä. Nämä menettelyt voivat olla oikeudellisesti sitovia tai vapaaehtoisuuteen perustuvia.

Lähtökohtana on, että valtion toiminta ja yritystoiminnan kansallinen valvonta ovat sopusoinnussa kansainvälisten sopimusten ja kansallisen lainsäädännön kanssa.

Suomalaisten tuomioistuinten riippumattomuus on taattu, oikeudenkäyntimaksut ovat pieniä ja oikeus maksuttomaan oikeudenkäyntiavustajaan on olemassa niille, joilla ei ole riittäviä taloudellisia edellytyksiä oikeusavun hankkimiseen. Jotta ihmisoikeusloukkauksen uhri pääsisi oikeussuojan piiriin, on hänen kuitenkin tunnettava oikeutensa. Viranomaisten lisäksi työmarkkina- ja kansalaisjärjestöillä on tärkeä tehtävä auttaa erityisesti heikossa asemassa olevia työntekijöitä heidän oikeuksiensa puolustamisessa ja oikeussuojakeinojen hyödyntämisessä. Järjestöt myös jakavat tietoa oikeuksista ja antavat neuvoja. Suomessa on vahva perinne viranomaisten, työmarkkinajärjestöjen ja kansalaisjärjestöjen välisestä yhteistyöstä. Näitä vahvuuksia on mahdollista hyödyntää myös Suomen rajojen ulkopuolella tapahtuvassa toiminnassa.

Suomi toimii aktiivisesti oikeusvaltiokehityksen vahvistamiseksi kansainvälisesti ja tukee kehittyvien maiden oikeussektorin kehittymistä sekä osallistuu yhteistyöhön kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden ja työelämän perusoikeuksien valvonnan edistämiseksi.

On tärkeää korosta ennaltaehkäisevien keinojen, kuten konsultaatioiden ja sovintomenettelyiden käyttämistä riittävän varhain yritystoimintaan mahdollisesti liittyvien haitallisten ihmisoikeusvaikutusten ehkäisemiseksi tai vähentämiseksi. Yrityksiä rohkaistaan muiden kuin sitovien ihmisoikeuksia koskevien valitusmekanismien käytön lisäämiseen sekä yhteistyöhön kansalaisjärjestöjen kanssa.

Ammattiyhdistysliikkeellä sekä kansalaisjärjestöillä on suuri merkitys ihmisoikeuksien ja työelämän oikeuksien turvaamisessa. Suomi tekee eri tavoin yhteistyötä ihmisoikeuspuolustajien sekä korruptiopaljastuksia tekevien kansalaisjärjestöjen kanssa. Tilannekohtaisesti Suomen edustajat osallistuvat, pääosin EU-yhteistyön puitteissa, oikeusprosessien seurantaan silloin, kun seurannalla arvioidaan olevan myönteistä vaikutusta oikeusvaltioperiaatteen toteutumislle.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- Suomi osallistuu muun muassa YK:n ihmisoikeusvaltuutetun ja ihmisoikeusneuvoston puitteissa käytävään keskusteluun oikeussuojakeinojen kehittämisestä

- Suomi antaa tukea kansalaisjärjestöille, jotka seuraavat yritystoimintaan liittyviä ihmisoikeuskysymyksiä sekä antavat tukea ihmisoikeusloukkausten uhreille
Päävastuutaho: UM, jatkuvaa toimintaa.

4.1 OECD:n kansallisen yhteyselimen kehittäminen

OECD:n toimintaohjeisiin liittyy seurantamekanismi, jota kutsutaan kansalliseksi yhteyselimeksi [ks. liitteenä olevan taustamuistion s. 70]. OECD-menettelyn ensisijaisena tavoitteena on pyrkiä edistämään konfliktitilanteiden ratkaisua osapuolten välillä. Kansallisen yhteyselimen tehtävänä on toimia sovittelijana tässä prosessissa. Sovittelutehtävän ohella yhteyselim ottaa tarvittaessa kantaa siihen, onko valituksen kohteena ollut yritys noudattanut OECD:n toimintaohjeita. Yhteyselimen lausunto ei ole siinä mielessä oikeussuojakeino, että se velvoittaisi yritystä muuttamaan toimintaansa tai että sen pohjalta olisi mahdollisuutta saada korvausta tai muuta hyvitystä toimintaohjeiden vastaiseksi todetusta toiminnasta.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- kartoitetaan kansallisen yhteyselimen kehittämisvaihtoehtoja. Tällä välin selkeytetään yhteyselimen menettelytapoja ja tiedotetaan niistä.

Päävastuutaho: TEM, aikataulu 2015.

5 Toimenpidesuosituksen toimeenpanon seuranta

Työryhmän tuottama toimeenpanoehdotus on kirjoitettu niin, että valtaosa ehdotetuista toimenpiteistä ajoittuu vuosille 2014–2016. Nämä toimenpiteet on ajateltu ensiaskeleiksi tiellä, jota jatkamalla edistetään yritystoimintaan liittyviä ihmisoikeuksia. Mikäli valtioneuvosto hyväksyy työryhmän tekemän toimeenpanoehdotuksen, työryhmä pitää tärkeänä, että valtioneuvoston hyväksymään toimeenpanoehdotukseen sisällytetään myös toimeenpanon seuranta.

Työryhmä ehdottaa jatkotoimenpiteenä, että

- toimenpideohjelman toteutumista seurataan vuosittain yhteiskunta- ja yritysvastuun neuvottelukunnassa.

Päävastuutaho: kaikki toimeenpanoon osallistuvat ministeriöt

YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet: tilannekatsaus Suomeen

TAUSTAMUISTION VALMISTELUSSA KÄYTETYT PERIAATTEET

Taustamuistion valmistelussa on noudatettu ihmisoikeusperustaista lähestymistapaa, jonka perustana on kansainvälisten ihmisoikeussopimusten määräysten kunnioittaminen, suojeleminen ja täytäntöönpano sekä yksilön perusoikeuksien toteuttaminen Suomen perustuslain perusoikeussäännösten ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten mukaisesti. Muistiossa käsitellään kansallista lainsäädäntöä, perusoikeussäännöksiä ja kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia sekä sopimusvalvontaelin-ten oikeus- ja muuta käytäntöä. Erityistä huomiota kiinnitetään haavoittuvimmassa asemassa olevien yksilöiden ja ryhmien oikeuksien toteutumiseen.

Sisälllys

Sisälllys.....	30
1 Johdanto.....	32
1.1 Mitä ovat YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet?	32
1.2 Valtioiden velvollisuus suojella ihmisoikeuksia: mitä viranomaisten tulee tehdä?.....	33
1.3 Yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia: mitä yrityksiltä odotetaan ihmisoikeuksien osalta?	33
1.4 Mitä perus- ja ihmisoikeudet ovat?	34
1.4.1 Ihmisoikeudet.....	35
1.4.2 Perusoikeudet.....	35
2 Yritykset ja ihmisoikeudet Suomessa.....	36
2.1 Oikeus terveelliseen ympäristöön ja mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan elinympäristöön.....	36
2.2 Yhdenvertaisuus.....	36
2.3 Tasa-arvoasiat.....	38
2.4 Syrjimättömyys ja haavoittuvat ryhmät.....	40
2.4.1 Lapsen oikeudet & yritykset	40
2.4.2 Vammaisten henkilöiden oikeudet.....	44
2.4.3 Alkuperäiskansat.....	46
2.5 Syrjinnän seuranta	48
2.6 Ihmiskaupan torjunta.....	49
2.7 Työlainsäädäntö Suomessa.....	50
2.7.1 Alle 18-vuotiaiden työskentely	51
2.8 Työsuojelu.....	52
2.9 Työhyvinvointi	53
2.10 Yksityisyyden suoja.....	54
2.11 Ihmisoikeudet ja julkiset hankinnat.....	55
2.11.1 Sosiaalisesti vastuullisia hankintoja koskevat linjaukset	56
2.11.2 Hankintalainsäädännön sääntelyn rajat.....	57
2.12 Julkisia palveluita tarjoavat yritykset.....	58
2.13 Ihmisoikeudet ja yritysten hallinto.....	59
2.13.1 Henkilöstön edustus yritysten hallinnossa	59
2.13.2 Ihmisoikeuksia koskeva yritysvastuuraportointi.....	59
2.13.3 Yritysten hallinnointi – corporate governance -periaatteet.....	61
2.14 Valtio-omisteiset yhtiöt ja ihmisoikeudet.....	63
2.14.1 Suomen Teollisuussijoitus	64

3	Yritykset ja ihmisoikeudet ulkomailla	65
3.1	Rikosoikeudellinen vastuu ihmisoikeusloukkauksista ulkomailla	65
3.2	Korruptiota koskeva lainsäädäntö.....	65
3.4	Ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia.....	66
3.5	Ulkoasiainministeriön kehityspoliittinen ohjelma.....	66
3.6	Julkiset vientiluottolaitokset ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi	68
3.6.1	Finnvera.....	68
3.6.2	Finnfund	69
3.6.3	Finnpartnership.....	70
3.7	OECD:n monikansallisille yrityksille suunnatut toimintaohjeet ja niiden kansallinen seuranta	70
3.7.1	Yksittäistapausta koskevat toimintatavat	70
3.8	Asevientä ja kaksikäyttötuotteet	72
3.8.1	Kansainvälisen asekauppasopimuksen kattavuus ja valvonta	72
3.8.2	Kaksikäyttötuotteet.....	72
3.9	Yksityisten turvallisuus- ja puolustusalan yritysten toiminta ...	73
4	Kansainvälinen yhteistyö	74
4.1	Kauppasopimukset ja investointisuojausopimukset.....	74
4.1.1	Ihmisoikeuksien huomioiminen kansainvälisessä kauppapolitiikassa	74
4.1.2	EU:n yleinen tullietuusjärjestelmä (Generalised System of Preferences, GSP)	74
4.1.3	Kahdenväliset ja alueiden väliset kauppasopimukset.....	75
4.1.4	Monenkeskinen kauppajärjestelmä	75
4.1.5	Investoinnit.....	75
4.2	Taloudellinen tuki kansainvälisille järjestöille.....	77
4.3	Kansainvälinen yhteistyö raaka-aineiden tuotannossa	77
4.3.1	EITI-toimeenpanon selvittäminen.....	77
4.3.2	Konfliktimineraalit.....	77
4.3.3	OECD:n due diligence -ohjeet konfliktimineraalien hankintaan	78
5	Yrityksiin ja ihmisoikeuksiin liittyvä koulutus	79
5.1	Koulutus ihmisoikeuksista yrityksille	79
	Lähteet	80
Liite 1.	Kansainväliset ja alueelliset keskeiset ihmisoikeus-sopimukset, jotka Suomi on allekirjoittanut ja ratifioinut tai ratifioimassa.....	81

1 Johdanto

1.1 Mitä ovat YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet?

Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet laati YK:n pääsihteerin erityisedustaja, professori John Ruggie. Periaatteet ovat osa John Ruggien ihmisoikeusneuvostolle antamaa loppuraporttia¹, johon sisältyy myös periaatteiden lyhyt esittely sekä katsaus niiden laatimisen taustoihin.

Ihmisoikeusneuvosto hyväksyi periaatteet 16. kesäkuuta 2011 antamassaan päätöslauselmassa 17/4.

YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet rakentuvat kolmelle pilarille:

- a) valtioilla on velvollisuus kunnioittaa ja suojella ihmisoikeuksia ja perusvapauksia sekä varmistaa niiden toteutuminen;
- b) yritysten on noudatettava sovellettavia lakeja ja kunnioitettava ihmisoikeuksia;
- c) ihmisoikeusloukkauksiin liittyvissä tapauksissa oikeudet ja velvollisuudet on sovitettava yhteen asianmukaisten ja tehokkaiden korjaavien toimenpiteiden kanssa. Periaatteet koskevat kaikkia valtioita ja kaikkia yrityksiä – sekä monikansallisia että muita yrityksiä – niiden koosta, toimialasta, sijainnista, omissuudesta ja yritysraakenteesta riippumatta.

Ruggien antamassa loppuraportissa todetaan, että periaatteet eivät yksin tule päättämään yrityksiin ja ihmisoikeuksiin liittyviä haasteita. Yksinkertaisen loppuratkaisun sijaan periaatteet on tarkoitettu alkupisteeksi, joka aloittaa askel askeleelta rakennettavan kansainvälisen toiminnan yrityksiin ja ihmisoikeuksiin liittyvän tilanteen parantamiseksi. Periaatteita ei ole tarkoitettu uuden kansainvälisen sääntelyn pohjaksi, vaan niiden tarkoitus on herättää tarkastelemaan, miten voitaisiin nykyistä paremmin toimeenpanna jo hyväksytyt ja käytössä olevia valtioita ja yrityksiä koskevia käytäntöjä ja normeja sekä arvioida niiden seuraamuksia ja mahdollisia parannuskeinoja. Periaatteita ei ole myöskään tarkoitettu yksinkertaiseksi työkalupakiksi, joka voitaisiin suoraan ottaa käyttöön jokapäiväisessä toiminnassa. Vaikka periaatteet ovat yleismaailmalliset, valtioiden, monikansallisten yritysten, tytäryhtiöiden ja pk-yritysten valtava määrä tarkoittaa sitä, ettei ole olemassa yhtä käytännön ratkaisua, joka kävisi kaikille. Näistä syistä jokaisen valtion on huolehdittava, että periaatteiden toimeenpanoon paneudutaan kansallisesti.

¹ Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie, http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/A-HRC-17-31_AEV.pdf, haettu 17.12.2013.

1.2 Valtioiden velvollisuus suojella ihmisoikeuksia: mitä viranomaisten tulee tehdä?

Valtiot ovat kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kautta sitoutuneet kunnioittamaan, suojelemaan ja toimeenpanemaan näihin sopimuksiin sisältyviä ihmisoikeusvelvoitteita. Nämä velvoitteet koskevat myös kaikkea yritystoimintaa valtioiden lainsäädäntövallan alueella.

Valtioiden tulee:

- kunnioittaa omassa lainsäädäntö-, hallinto- ja tuomioistuintoiminnassaan niitä kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita, joihin ao. valtio on sopimusosapuolena sitoutunut. Viranomaisen ei siis saa loukata ao. sopimusmääräyksiä;
- suojella oman lainkäyttövaltansa alueella olevaa väestöä (myös ei-kansalaisia) yritystoimintaan mahdollisesti liittyviltä ihmisoikeusloukkauksilta luomalla sitä varten lainsäädäntöä, valvomalla lainsäädännön ja kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamista sekä jakamalla sekä yritystoimijoille että väestölle tarpeellista tietoa ja koulutusta, joiden avulla ihmisoikeusloukkauksia voidaan ehkäistä;
- tarjota ihmisoikeusloukkausten uhreiksi joutuneille oikeussuojaa;
- kehittää politiikkaohjelmia, viranomaisyhteistyötä tai muita ihmisoikeuksien kunnioittamista ja suojelua vahvistavia toimenpiteitä ja pyrkiä ihmisoikeuksien toteutumisen parempaan tasoon; tässä työssä voidaan hyödyntää myös kansainvälisiä kokemuksia ja käytänteitä.

Valtiot ovat myös velvollisia raportoimaan sopimusvelvoitteidensa täytäntöönpanosta kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelimille. Sopimusvalvontaelimet antavat loppupäätelmiä ja suosituksia täytäntöönpanon kehittämiseksi ja vahvistamiseksi.

1.3 Yritysten vastuu kunnioittaa ihmisoikeuksia: mitä yrityksiltä odotetaan ihmisoikeuksien osalta?

Tähän mennessä julkaistujen kansainvälisten ohjeiden ja toimintalinjausten pohjalta² voidaan todeta, että yritystoiminnassa tulisi ottaa toimintamaasta riippumatta huomioon seuraavat asiat:

- noudatetaan lainsäädäntöä ja kunnioitetaan kansainvälisesti tunnustettuja ihmisoikeuksia kaikissa toimintamaissa;

² UN Guiding Principles on Business and Human Rights, http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf; Good Business: Implementing the UN Guiding Principles on Business and Human Rights, <https://www.gov.uk/government/publications/bhr-action-plan>, Dutch National Action Plan on Business and Human Rights, <http://business-humanrights.org/media/documents/dutch-national-action-plan-dec-2013.pdf>, haettu 18.3.2014.

- etsitään keinoja kansainvälisesti tunnustettujen ihmisoikeuksien kunnioittamiseen tilanteissa, joissa kansallisen ja kansainvälisen lainsäädännön vaatimukset ovat ristiriitaisia;
- riskiä vakavien ihmisoikeusloukkausten aiheuttamisesta tai osallisuudesta niihin tulee käsitellä kysymyksenä oikeudellisen sääntelyn noudattamisesta, toimivatpa yritykset missä päin maailmaa tahansa;
- otetaan käyttöön olennaiset huolellisen ennakoarvioinnin käytännöt, joilla tunnustetaan, ehkäistään ja lievennetään yritystoimintaan mahdollisesti liittyviä haitallisia ihmisoikeusvaikutuksia, ja sitoudutaan seuraamaan ja arvioimaan ennakoarvioinnin toteutumista;
- huomioidaan henkilöt ja väestöryhmät, joihin yrityksen toiminnan vaikutukset välittömästi tai ilmeisellä tavalla kohdistuvat missä tahansa projektin vaiheessa: käydään keskustelua ao. henkilöiden tai heitä edustavien järjestöjen kanssa ja toteutetaan kuuleminen tavalla, joka takaa kyseisille henkilöille ja väestöryhmille vapaan, tehokkaan ja merkityksellisen osallistumisen; tässä yhteydessä on otettava huomioon erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden ja väestöryhmien (esimerkiksi alkuperäiskansat, naiset, lapset ja vammaiset henkilöt) yhdenvertaisuuden toteutuminen (muun muassa kielikysymykset, esteettömyys);
- painotetaan YK:n periaatteiden noudattamiseen liittyvien toimintatapojen tärkeyttä alihankintaketjuille; käytännön keinoja tähän ovat sopimusehdot, koulutus, seuranta ja osaamisen kehittäminen
- otetaan käyttöön tai osallistutaan työhön, jolla luodaan tehokkaita korjaavia, läpinäkyviä, yhdenvertaisia ja ennakoitavissa olevia mekanismeja; mahdollistetaan korvaukset yrityksen aiheuttamista tai yrityksen osallisuuden kautta aiheutuneista haitallisista ihmisoikeusvaikutuksista;
- toimitaan läpinäkyvästi sekä toimintatapojen, toiminnan että vaikutusten suhteen; raportoidaan ihmisoikeuskysymyksistä ja -riskeistä olennaisin tavoin.

1.4 Mitä perus- ja ihmisoikeudet ovat?

Perus- ja ihmisoikeudet ovat perustavanlaatuisia, kaikille ihmisille yhdenvertaisesti kuuluvia ja erityisen tärkeitä oikeuksia. Niiden perustana ovat kansainvälisissä, valtioiden välisissä sopimuksissa määritellyt ihmisoikeusmääräykset. Niin perusoikeuksien kuin ihmisoikeuksienkin soveltamisen lähtökohtana on oikeuksien yleismaailmallisuus, jakamattomuus ja keskinäinen riippuvuus sekä syrjimättömyys niiden soveltamisessa.

1.4.1 Ihmisoikeudet

Ihmisoikeuksilla tarkoitetaan kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattuja yksilön (joissakin erillistapauksissa yksilöistä koostuvan väestöryhmän) perustavanlaatuisia oikeuksia. Keskeisimmät näistä sopimuksista ovat YK:ssa, Euroopan neuvostossa ja Kansainvälisessä työjärjestössä ILO:ssa laadittuja yleissopimuksia.

Ihmisoikeussopimusten määräykset velvoittavat oikeudellisesti ihmisoikeussopimusten osapuolina olevia valtioita³. Valtiot ovat sitoutuneet olemaan loukkaamatta omassa toiminnassaan sopimuksissa turvattuja oikeuksia sekä eri tavoin valvomaan ja edistämään niiden toteutumista myös muussa kuin viranomaistoiminnassa, esimerkiksi liittyen liiketoimintaan. Ei-valtiollisilla toimijoilla, kuten liikeyrityksillä, on puolestaan velvoite kunnioittaa ihmisoikeuksia eli olla syyllistymättä ihmisoikeusmääräysten rikkomiseen.

Ihmisoikeudet ovat kehittyvä osa kansainvälistä oikeutta. Moniin ihmisoikeussopimuksiin liittyy kansainvälinen valvontajärjestelmä, jolla on suuri merkitys sopimusvelvoitteiden tulkinnassa.

1.4.2 Perusoikeudet

Perusoikeuksilla tarkoitetaan kunkin maan perustuslaissa säädettyjä yksilölle tai yksilöistä koostuville väestöryhmille kuuluvia oikeuksia. Perusoikeuksille on siten ominaista niiden perustuslaintasoisuudesta johtuva erityinen pysyvyys ja oikeudellinen luonne. Julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Suomessa perusoikeudet on kirjattu perustuslain 2 lukuun.

Lisäksi yksilön oikeuksia Suomessa turvaavat Euroopan unionin (EU) tunnustamat perusoikeudet, jotka on vahvistettu EU:n perusoikeuskirjassa.

Suomen kansallinen perusoikeusjärjestelmä on sisällöltään läheisessä yhteydessä kansainvälisissä sopimuksissa turvattuihin ihmisoikeuksiin ja siten näiden tulkinnallinen vähimmäistason harmonisointi on tärkeää. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset määrittelevät yksilön oikeuksille kansainvälisesti noudatettavan vähimmäistason. Kansallisilla perusoikeuksilla voidaan tarjota tätä parempi suojan taso.

3 Ihmisoikeussopimukset, jotka Suomi on allekirjoittanut ja ratifioinut tai ratifioimassa, on kuvattu liitteessä 1.

2 Yritykset ja ihmisoikeudet Suomessa

Suomen kansallinen lainsäädäntö on sopusoinnussa perusoikeuksien ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten kanssa. Lainvalmistelussa ja viime kädessä eduskunnassa varmistetaan, että hyväksyttävät lait täyttävät niille asetetut vaatimukset näiltä osin.

Ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanon valvonnan seurauksena on saatettu muuttaa kansallista lainsäädäntöä vastaamaan paremmin Suomen sitoumuksia.

Kansainvälisen työjärjestön ILO:n ydinsopimukset⁴ (ns. core labour conventions) määrittelevät tärkeimmät työntekijöiden perusihmisoikeudet. Nämä sopimukset kattavat ammatillisen yhdistymisvapauden ja kollektiivisen neuvotteluoikeuden sekä työsyönnön, pakkotyön ja lapsityön käytön kiellon. ILO edellyttää näiden sopimusten noudattamista riippumatta siitä, onko jäsenvaltio ratifioinut ne. Myös EU edellyttää, että sen jäsenvaltiot ovat ratifioineet nämä sopimukset.

Alla on tarkemmin selostettu eräitä erityisesti yritysten kannalta keskeisiä perus- ja ihmisoikeuksia sekä niihin liittyvää sääntelyä.

2.1 Oikeus terveelliseen ympäristöön ja mahdollisuuksiin vaikuttaa omaan elinympäristöön

Perustuslain mukaan vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille. Säännös velvoittaa myös yrityksiä. Perustuslain mukaan julkisen vallan on pyrittävä turvaamaan jokaiselle oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon.

Ympäristöasioihin liittyen Suomi on hyväksynyt Århusin yleissopimuksen⁵, jonka mukaisesti Suomi on sitoutunut edistämään nykyisten ja tulevien sukupolvien oikeutta elää terveyden ja hyvinvoinnin kannalta riittävän laadukkaassa ympäristössä. Tämän saavuttamiseksi valtio takaa yleisölle oikeuden saada tietoa, osallistua päätöksentekoon ja käyttää muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeutta ympäristöasioissa Århusin yleissopimuksen määräysten mukaisesti.

2.2 Yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuudella tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta sukupuolesta, iästä, etnisestä tai kansallisesta alkuperästä, kansalaisuudesta,

4 Lisätietoja ILO:n yleissopimuksista: http://www.tem.fi/files/25956/ilo_yleissopimukset.pdf, haettu 17.12.2013.

5 Tasavallan presidentin asetus tiedon saannista, yleisön osallistumisoikeudesta päätöksentekoon sekä muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeudesta ympäristöasioissa tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta ja yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta, <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2004/20040122>, haettu 17.12.2013.

kielestä, uskonnosta ja vakaumuksesta, mielipiteestä, vammasta, terveydentilasta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai muusta henkilöön liittyvästä syystä. Vastavasti syrjintä tarkoittaa, että yhtä ihmistä tai ihmisryhmää kohdellaan eri tavoin kuin toisia samassa asemassa olevaa ilman hyväksyttävää perustetta tai syytä.

Yhdenvertaisuuslain⁶ mukaan jokaisen viranomaisen vastuulla on edistää yhdenvertaisuutta aktiivisesti. Viranomaisilla on lakisääteinen velvollisuus laatia yhdenvertaisuussuunnitelma siinä laajuudessa kuin viranomaisen toiminnan luonne sitä vaatii. Suomen yhdenvertaisuuslainsäädäntö perustuu pitkälti Suomea sitoviin kansainvälisiin sopimuksiin sekä niiden kanssa sopuoinnussa oleviin EU:n yhdenvertaisuusdirektiiveihin.

Oikeusministeriössä valmisteilla olevan yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistushankkeen tavoitteena on uudistaa lainsäädäntöä tavalla, joka täyttäisi nykyistä paremmin perustuslain 6 §:n sisältämän yhdenmukaisen ja laaja-alaisen syrjintäkiellon asettamat vaatimukset. Uudistus vahvistaisi suojaa syrjinnältä ja selkeyttäisi nykyistä yhdenvertaisuuslainsäädäntöä. Hallitus antoi esityksen uudeksi yhdenvertaisuuslainsäädännöksi⁷ eduskunnalle 3.4.2014.

Sisäministeriö ohjaa viranomaisten yhdenvertaisuussuunnittelua. Voimassa olevien suunnitteluohjeiden mukaan viranomaisten tulee edistää yhdenvertaisuutta kaikessa toiminnassaan, mukaan lukien palveluita tarjotessaan sekä toimiessaan työnantajana. Yhdenvertaisuuslain uudistuksen valmistelutyössä on ollut esillä ehdotus, jonka mukaan kaikkien säännöllisesti yli 30 henkilöä työllistävien työnantajien tulisi jatkossa laatia yhdenvertaisuussuunnitelma.

Yhdenvertaisuuden valtavirtaistamista edistetään muun muassa erilaisten syrjinnän vastaisten hankkeiden kautta. Yksi keskeinen hanke on ollut vuodesta 2007 lähtien YES Yhdenvertaisuus etusijalle -hanke⁸, jota toteutetaan eri ministeriöiden sekä syrjinnän vaarassa olevia ryhmiä edustavien järjestöjen, neuvottelukuntien ja valtuutettujen kanssa. Osana tätä kansallista syrjinnän vastaista hanketta on edistetty monimuotoisuuden ymmärrystä sekä monimuotoisuusjohtamista työelämässä, myös yksityisellä sektorilla.

Yksi toimenpide on ollut Suomen monimuotoisuusverkoston⁹ käynnistäminen lokakuussa 2012 sekä sen toiminnan edelleen kehittäminen. Suomen monimuotoisuusverkostoa koordinoi yritysvastuuverkosto FIBS ja verkoston päätavoitteena on tukea yritysten monimuotoisuuden johtamisen kehittämistä osana yritysten sosiaalisen vastuun tavoitteita. Verkostossa mukana olevat yritykset allekirjoittavat monimuotoisuussitoumuksen, jossa periaatteina ovat muun muassa yhdenvertaisten mahdollisuuksien tarjoaminen henkilöstölle, asiakkaille ja yhteistyökumppaneille sekä henkilöstön ja asiakkuuksien oikeudenmukainen johtaminen. Sitoumuksen allekirjoittajille tarjotaan tietoa ja tukea, kuten työpajoja sekä työkaluja esimerkiksi

6 Yhdenvertaisuuslaki (21/2004), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021>, haettu 17.12.2013.

7 Oikeusministeriö: Hallitus tehostaa suojaa syrjintää vastaan (3.4.2014), <http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankoh-taista/tiedotteet/2014/04/hallitustehostaasuojasyrjintaavastaan.html>.

8 Yhdenvertaisuus etusijalle (YES) -hanke, http://www.yhdenvertaisuus.fi/kampanjat/yes-yhdenvertaisuus_etusijalle/, haettu 17.12.2013.

9 Suomen monimuotoisuusverkosto, <http://www.fibsry.fi/fi/monimuotoisuusverkosto>, haettu 17.12.2013.

itsearviointiin. Lisäksi sitoumuksen allekirjoittajat lupaavat viestiä toimenpiteistään ja saavutuksistaan. Verkosto myös levittää erilaisia hyviä käytäntöjä.

Yhdenvertaisuuslain noudattamista valvovat vähemmistövaltuutettu, syrjintälautakunta ja työelämän syrjintätilanteissa työsuojeluviranomaiset.

2.3 Tasa-arvoasiat

Suomi on ratifioinut YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen vuonna 1986. Suomen viimeisin määräaikaishetki yleissopimuksen täytäntöönpanosta oli naisten syrjinnän poistamista käsittelevän komitean käsitteilyssä helmikuussa 2014¹⁰. Suomen osalta täytäntöönpanon valvonnassa on nostettu esille muun muassa naisiin kohdistuvan väkivallan vähentäminen, samanpalkkaisuuskysymykset, työmarkkinoiden eriytyminen, naisten asema yksityisen sektorin johtavissa asemassa sekä vanhempainlomia ottavien miesten vähäinen lukumäärä. Yleissopimuksen täytäntöönpanoa vahvistaa sen valinnainen pöytäkirja valitus- ja tutkintamenettelystä. Suomi on ollut pöytäkirjan osapuolena vuodesta 2000.

Suomi on myös ratifioinut ILO:n työsyrynnän torjuntaa sekä samanpalkkaisuutta koskevat yleissopimukset (nro:t 100 ja 111)¹¹.

Tasa-arvolain mukaan jokaiselle viranomaiselle kuuluu sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen viranomaisen omassa toiminnassa. Tasa-arvolaki on uudistumassa niin, että sen piiriin tulevat kuulumaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Sukupuolen monimuotoisuus tarkoittaa sitä, että enää ei puhuta pelkästään kahdesta sukupuolesta, vaan naisista, miehistä ja muista sukupuoli-identiteeteistä. Uudistuksella turvataan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien osalta perustuslaissa tarkoitetun syrjinnän kiellon toteutuminen.

Valtavirtaistamisella tarkoitetaan sellaisia hallinto- ja toimintatapoja, joilla tuetaan tasa-arvon edistämistä osana ministeriön ja viranomaisen toimintaa. Toisin sanoen sitä, että kunkin politiikka-alueen sisällöstä vastaavat virkamiehet ottavat toimissaan huomioon sukupuolten välisen tasa-arvon edistämisen. Valtavirtaistamisen tarkoituksena on murtaa sukupuolineutraalit, osittain jopa sukupuolisokeat menettelytavat ja kulttuuri. Valtavirtaistamisen yksi väline on sukupuolivaikutusten arviointi. Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvoyksikkö koordinoi, tukee ja kehittää sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista valtionhallinnossa.

Valtavirtaistamista sovelletaan kaiken lainsäädännön valmisteluun ja talousarvion valmisteluun, valtionhallinnon erilaisiin ohjelmiin ja hankkeisiin sekä henkilöstöpolitiikkaan. Valtavirtaistaminen otetaan huomioon myös ministeriöiden ja niiden alaisten virastojen ja laitosten välillä solmittavissa tulossopimuksissa.

Hallituksen ja työmarkkinajärjestöjen yhteisen samapalkkaisuusohjelman tavoitteena on kaventaa naisten ja miesten palkkaero enintään 15 prosenttiin vuoteen

10 Yleissopimus kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista (SopS 67-68), <http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?contentid=67770>, haettu 26.3.2014.

11 Hallituksen esitys Eduskunnalle 86. Kansainvälisen työkonferenssin eräiden päätösten johdosta, <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1999/19990194>, haettu 26.2.2014.

2015 mennessä. Lisäksi ohjelma pyrkii tasa-arvolain mukaisen ”samasta ja samanarvoisesta työstä sama palkka” -periaatteen toteuttamiseen. Ohjelma on toiminut vuodesta 2006 lähtien. Samapalkkaisuusohjelman toimenpiteet sisältävät useimmat sukupuolten palkkaeroon vaikuttavat tekijät ja korjauskeinot. Niihin kuuluvat muun muassa palkka- ja sopimuspolitiikka, palkkausjärjestelmät, työmarkkinoiden työnjako, työpaikan tasa-arvosuunnitelmat ja palkkakartoitukset sekä työn ja perheen yhteensovittaminen. Työmarkkinajärjestöt ovat avainasemassa useiden samapalkkaisuusohjelman tavoitteiden edistämiseksi ja työpaikkatason toimet niiden toteuttamisessa.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta¹² asettaa työnantajalle velvollisuuden edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa. Vähintään 30 työntekijään työpaikoilla on laadittava tasa-arvosuunnitelma, jonka mukaisesti tasa-arvoa edistetään. Tasa-arvosuunnitelma on laadittava yhteistyössä henkilöstön edustajien kanssa, ja sen tulee sisältää selvitys tasa-arvotilanteesta, tarpeelliset toimet ja arvio aikaisempien toimenpiteiden toteuttamisesta ja tuloksista. Osana tasa-arvotilanteen selvitystä tulee laatia palkkakartoitusta eli kartoitusta naisten ja miesten tehtävien luokituksesta, palkoista ja palkkaeroista. Työryhmä on ehdottanut, että lakiin lisätään palkkakartoituksesta oma säännös, jossa sen sisältö määriteltäisiin täsmällisemmin. Lisäksi työryhmä muita täsmennyksiä, muun muassa että työnantajan tulisi tiedottaa henkilöstölle tasa-arvosuunnitelmasta ja palkkakartoituksesta. Hallituksen esitys on tarkoitus saada eduskunnan käsittelyyn lähiaikoina.

Pyrkimykset vanhempainvapaiden tasa-arvoisempaan käyttöön naisten ja miesten välillä ovat osoittaneet, että miehille korvamerkityt vapaat ovat avainasemassa tavoitteen saavuttamisessa: miehet pitävät lähinnä heille nimetyt vapaat, usein äidinkin ollessa kotona, jolloin isälle ei kerry itsenäistä lapsenhoitovastuuta. Vuoden 2013 alusta isillä on korvamerkittyä isyysrahakautta 54 päivää. Hallitus on ottanut merkittävän askeleen tuoreessa rakennepoliittisessa ohjelmassaan, jossa se sitoo puolet kotihoidontukikaudesta isälle.

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annettua lakia valvovat tasa-arvovaltuutettu ja tasa-arvolautakunta. Valtuutettu on itsenäinen lainvalvontaviranomainen ja toimii sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä. Tasa-arvovaltuutettu antaa ohjeita ja neuvoja tasa-arvolakiin liittyvistä kysymyksistä.

Näiden valvontaelimien tehtävistä säädetään tasa-arvolaisissa ja yksityiskohtaisemmin tasa-arvovaltuutetusta ja tasa-arvolautakunnasta annetussa laissa¹³. Sukupuolten väliseen tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä voi nousta esiin myös työsuojeluviranomaisten toiminnassa kun kyse on työsyRJintärikoksesta, työsopimuslain soveltamisesta tai työturvallisuuslain mukaisesta häirinnästä.

12 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>, haettu 19.2.2014.

13 Laki tasa-arvovaltuutetusta ja tasa-arvolautakunnasta (610/1986), <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1986/19860610>, haettu 19.2.2014.

2.4 Syrjimättömyys ja haavoittuvat ryhmät

2.4.1 Lapsen oikeudet & yritykset

Suomi on ollut YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen osapuolena vuodesta 1991¹⁴. Sopimus velvoittaa Suomessa valtion lisäksi kuntia ja muita viranomaisia. Viranomaisten on kaikissa lasta koskevissa toimenpiteissään ja päätöksissään otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu ja kuunneltava lapsen mielipidettä.

Lapseksi katsotaan yleissopimuksessa lähtökohtaisesti¹⁵ alle 18-vuotiaat. Yleissopimus kattaa lapsen oikeudet, kuten oikeuden kansalaisuuteen, opetukseen, terveydenhoitoon sekä oikeuden vaikuttaa kehitystasonsa mukaisesti omiin asioihinsa. Sopimus myös velvoittaa suojaamaan lasta seksuaaliselta ja muulta hyväksikäytöltä sekä turvaamaan lapsen asema oikeudenkäynnissä.

Yleissopimus velvoittaa sopimusosapuolet raportoimaan sen täytäntöönpanosta YK:n lapsen oikeuksien komitealle. Komitea antaa määräaikaisraportin tarkastelun pohjalta loppupäätelmät, joihin sisältyy sopimuspuolelle annettavia suosituksia. Suomi antoi viimeisimmän määräaikaisraporttinsa vuonna 2008. Raportin tarkastelun pohjalta vuonna 2011 antamissaan loppupäätelmissä lapsen oikeuksien komitea suositteli myös yritystoimintaan liittyviä toimenpiteitä, jotka koskivat ulkomaisiin tuotantoketjuihin liittyvän lapsityön kieltoa, lapsille suunnatun epäterveellisten elintarvikkeiden mainonnan kieltoa sekä yhteiskuntavastuuta koskevien kansallisten ja kansainvälisten normien noudattamista¹⁶.

YK:n lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan lapsen oikeuksista ja yritysvastuusta¹⁷ painottanut, että yritysten tulee kunnioittaa lasten oikeuksia ja sopimusvaltioiden tulisi valvoa veloitteen toteutumista. Sopimusta tulkittaessa komitea myös alleviivaa, että yritysten ei tulisi heikentää valtioiden pyrkimyksiä edistää lasten oikeuksia, vaan esimerkiksi sosiaalisin investoinnein ja menettelyohjein pyrkiä edistämään lapsen oikeuksia kunnioittavaa liiketoimintakulttuuria¹⁸. Valtioilla on komitean mukaan vastuu vaatia, että huolellisuusperiaate (niin sanottu child-rights due diligence) lapsen oikeuksien osalta toteutuu käytännössä¹⁹. Yleiskommentit ovat itsenäisen ja riippumattoman komitean tulkintoja yleissopimuksen sopimusmääräysten sisällöstä ja niiden tulkinnan kehittämisestä. Niillä tarjotaan ohjausta ja uusia välineitä valtioille sopimusmääräysten täytäntöönpanoon.

YK:n yleiskokous hyväksyi joulukuussa 2011 yleissopimukseen tehdyn uuden valinnaisen pöytäkirjan, joka mahdollistaa yksilö- ja valtiovalitukset sekä tutkimamennettelyn yleissopimuksella (ja sen valinnaisilla pöytäkirjoilla) turvattujen

14 Yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59-60/1991), http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsviite/1991/19910059? sopviite_id=19910059, haettu 21.2.2014.

15 Sopimukseen mukaan lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan täysi-ikäisyyttä saavuteta aiemmin.

16 Ulkoasiainministeriö (2011): YK:n lapsen oikeuksien komitea antoi loppupäätelmänsä Suomelle, <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=223348>, haettu 21.2.2014.

17 Committee on the Rights of the Child. General comment No. 16 (2013) on State obligations regarding the impact of the business sector on children's rights (CRC/C/GC/16),

18 Ibid. para 9.

19 Ibid. para 62-65.

oikeuksien loukkauksista. Valinnainen pöytäkirja tulee kansainvälisesti voimaan huhtikuussa 2014. Suomi allekirjoitti valinnaisen pöytäkirjan helmikuussa 2012. Pöytäkirjan ratifiointivalmistelut ovat käynnissä. Ratifiointia koskeva hallituksen esitys on tarkoitus antaa vuonna 2014. Kansallisesti voimaantullessaan valinnainen pöytäkirja vahvistaa lasten oikeusturvaa mahdollistamalla yksilövalitusten tekemisen lapsen oikeuksien komitealle, sekä vahvistaa lapsen oikeuksien asemaa oikeudellisesti velvoittavina ihmisoikeuksina. Lapsen oikeuksien komitean valituksista antamien kannanottojen ja suositusten tarkoituksena on parantaa valittajana olevien lasten asemaa. Niillä, samoin kuin komitean suorittaman tutkintamenettelyn tuloksilla, saattaa olla välillisiä vaikutuksia myös muiden lasten asemaan mahdollisten lainsäädännön ja käytänteiden muutosten kautta.

UNICEF, YK:n Global Compact -aloite ja Pelastakaa Lapset -järjestö ovat yhteistyössä tehneet kansainvälinen aloitteen liiketoimintaa ohjaavista lapsenoikeusperiaatteista²⁰. Aloite sisältää kymmenen periaatetta, jotka auttavat yrityksiä tunnistamaan toimintansa osa-alueet, joilla ne voivat luoda pysyviä parannuksia lasten elämään. Periaatteilla pyritään saamaan yritykset arvioimaan toimintansa vaikutuksia lapsiin ja ryhtymään toimiin muutoksen saavuttamiseksi.

2.4.1.1 Lapsityö

Kansainvälisen työjärjestö ILO:n sopimus työhön pääsemiseksi vaadittavasta vähimmäisiästä (Nro. 138) määrittelee työnteon ikärajaksi 15 vuotta. Sopimuksen mukaisesti voidaan myös sallia, että 13-15-vuotiaita henkilöitä pidetään kevyessä työssä tai että he tekevät kevyttä työtä. Käytännössä monet kehitysmaat ovat kuitenkin kirjanneet vähimmäisikärajaksi 15 tai 16 vuotta.

ILO:n säännökset erottelevat lapsen työssäkäynnin ja lasityövoiman hyödyntämisen, painottaen että työtä ei yleensä pidetä haitallisena ellei se häiritse lapsen kasvua, terveyttä tai koulunkäyntiä. Lapsityövoimalla ymmärretään erityisesti työ, joka on henkisesti, sosiaalisesti tai fyysisesti lapselle haitallista. Toiminnan määrittelyminen lapsityövoimaksi riippuu lapsen iästä, työn luonteesta, työoloista ja työn kestosta.

Vähimmäisikä sellaiseen toimeen tai työhön pääsyä varten, jossa työn laatu tai työolosuhteet saattavat vaarantaa nuorten henkilöiden terveyden, turvallisuuden tai moraalin, ei saa olla 18 vuotta alempi. Yli 90 % maailman valtioista on ratifioinut ILO:n lapsityön pahimpien muotojen kieltämistä ja välittömiä toimia niiden poistamiseksi koskeva yleissopimuksen. Suomen osalta se tuli voimaan tammikuussa 2001. Tämän sopimuksen mukaan ilmaisu ”lapsityön pahimmat muodot” käsittää:

- a) kaikki orjuuden muodot ja orjuuteen verrattavat käytännöt, kuten lasten myynnin ja lapsikaupan, velkaorjuuden ja maaorjuuden sekä pakkotyön mukaan lukien lasten pakkovärväyksen käytettäväksi aseellisessa selkkauksessa;

20 Children's Rights and Business Principles, http://www.unglobalcompact.org/issues/human_rights/childrens_principles.html, haettu 21.2.2014.

- b) lapsen käytön, välityksen tai tarjoamisen prostituutioon, pornografian tuotantoon tai pornografisiin esityksiin;
- c) lapsen käytön, välityksen tai tarjoamisen laittomiin toimiin, erityisesti huumausaineiden tuotantoon ja kauppaan, kuten asiaankuuluvissa kansainvälisissä sopimuksissa on määritelty;
- d) työn, joka luonteensa tai olosuhteidensa vuoksi saattaa olla haitallista lasten terveydelle, turvallisuudelle tai moraalille.

Lapsille luonteensa tai olosuhteista johtuen haitallinen työ tulee aina määritellä kansallisella lainsäädännöllä tai asianomaisen viranomaisen määräyksillä ja kunkin jäsenvaltion on laadittava ja pantava toimeen toimintaohjelmia lapsityön pahimpien muotojen kiireelliseksi poistamiseksi.

Kansainvälisen työjärjestön julistus työelämän peruseriaatteista ja -oikeuksista toteaa, että kaikilla järjestön jäsenvaltioilla, myös niillä jotka eivät ole ratifioineet kyseisiä ydinsopimuksia, on järjestön jäsenenä velvollisuus noudattaa, edistää ja toteuttaa järjestön perussäännön mukaisesti ydinsopimuksissa ilmaistuihin perusoikeuksiin liittyviä periaatteita, mukaan lukien lapsityövoiman käytön tehokas kieltäminen. Yritysten tulisi myötävaikuttaa näiden pyrkimysten toteutumiseen niissä maissa joissa niillä on toimintaa.

2.4.1.2 Lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittäminen

Suomessa on ollut voimassa laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä vuodesta 2003²¹. Lain mukaan työnantajan on tarkistettava lasten kanssa työskentelemään valittavien henkilöiden rikostaustat ennen työsuhteen solmimista tai virkaan nimittämistä. Lain tavoitteena on vähentää lasten riskiä joutua seksuaalisesti hyväksikäytetyksi, väkivallan uhriksi tai houkuteluksi huumausaineen käyttöön. Laki edistää osaltaan lasten oikeutta turvalliseen kasvu- ja opiskeluympäristöön. Rikostaustan selvittäminen koskee vain sellaisia työ- ja virkasuhteita, joiden luonne mahdollistaa läheisen vuorovaikutuksen lapsen kanssa.

Työ- ja elinkeinoministeriö teetti vuonna 2013 lainsäädännön toimivuuteen ja kehittämistarpeisiin liittyvän seurantatutkimuksen²². Suhtautuminen lakiin on ollut myönteistä ja seurantatutkimukseen vastanneista 80 % koki lain ainakin jossain määrin estäneen epäsovpien henkilöiden pääsyn työskentelemään lasten ja nuorten parissa. Lakia lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämismenettelystä ei sovelleta erityistilanteita lukuun ottamatta lasten kanssa toimiviin vapaaehtoistyöntekijöihin. Oikeusministeriö asetti 26.3.2012 työryhmän, jonka tehtävänä oli laatia hallituksen esityksen muotoon ehdotus rikostaustan tarkistamismenettelyn laajentamisesta vapaaehtoistoimintaan. Työryhmä valmisteli lainsäädäntöesityksen, joka

21 Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020504>, haettu 17.3.2014.

22 Tutkimus lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämismenettelystä koskevan lainsäädännön toimivuudesta ja kehittämistarpeista, työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja (28/2013), http://www.tem.fi/files/37645/TEMjul_28_2013_web_10102013.pdf, haettu 17.3.2014.

mahdollistaa rikostaustan selvittämisen sellaiseen vapaaehtoismintaan hakeutuvilta henkilöiltä, jossa ollaan säännöllisesti ja olennaisesti henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa lasten kanssa ilman muun aikuisen läsnäoloa. Hallituksen esitys laiksi lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä hyväksyttiin joulukuussa 2013²³.

2.4.1.3 Lapsen oikeudet ja verkon palveluntarjoajien valvontavastuu

Verkon palveluntarjoajien toimintaa säätelee tällä hetkellä laki tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoamisesta²⁴. Laki sisältää tärkeitä säännöksiä lainvastaisen materiaalin kuten lapsipornografian levitykseen liittyvästä valvontavastuusta. Palveluntarjoajan, esimerkiksi teleoperaattorin, joka tosiasiallisesti tietää palvelimellaan olevan lainvastaista aineistoa, on vastuuvapauden saadakseen estettävä viipymättä aineiston saanti. Laissa on lueteltu ne edellytykset (13 § - 15 §), joiden täyttyessä välittäjänä toimiva yritys, palvelun tarjoaja, ei olisi vastuussa siirtämiensä tai tallentamiensa tietojen lainvastaisesta sisällöstä tai oikeudettomasta välittämisestä. EU-tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan vastuuvapaus voidaan myöntää vain tallennuspalvelun tarjoajalle, jonka toiminta on puhtaasti teknistä, automaattista ja passiivista, niin että palvelun tarjoaja ei ole sellaisessa aktiivisessa roolissa, jonka vuoksi tuntisi tallennetut tiedot tai valvoisi niitä.

Laki lapsipornografian levittämisen estotoimista²⁵ puolestaan antaa poliisille oikeuden puuttua ulkomaisilta sivustoilta levitettävään lapsipornografiaan. Poliisilla on oikeus luovuttaa teleyrityksille tietoja ulkomailla ylläpidettävistä lapsipornografiaa sisältävistä verkkosivustoista. Teleyritykset estävät sen jälkeen pääsyn näille sivustoille. Estolistojen käytöstä ei ole tarkkoja tietoja, koska teleyrityksillä ei ole raportointivaltuutusta listojen käytöstä. Myös asetettujen estojen vaikuttavuutta on vaikeaa arvioida, sillä estoja on mahdollista kiertää, eikä niillä pystytä suodattamaan dynaamisesti vaihtuvia osoitteita.

2.4.1.4 Lapsiin kohdistuva markkinointi

Lapset ja nuoret ovat kuluttajansuojalaissa²⁶ erityisasemassa, koska alaikäisiä voidaan pitää alttiimpina markkinoinnin vaikutuksille alaikäisten kokemusten ja tietojen rajallisuuden vuoksi. Myös markkinointi, joka yleisesti tavoittaa alaikäisen, arvioidaan samoilla kriteereillä kuin alaikäisille suoraan suunnattu markkinointi. Lapsen vanhempien kasvatusoikeutta ei tule ohittaa vetoamalla suoraan alaikäiseen hankintapäätöksessä.

Kuluttajansuojalaki rajaa mahdollisuuksia markkinoida lapsille. Lapsille suunnattu suoramarkkinointi on kielletty eikä koulun kautta lapsille myöskään saa jakaa

23 Laki lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140148>, haettu 17.3.2014.

24 Laki tietoyhteiskunnan palvelujen tarjoamisesta (458/2002), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020458>, haettu 17.3.2014.

25 Laki lapsipornografian levittämisen estotoimista (1068/2006), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20061068>, haettu 17.3.2014.

26 Kuluttajansuojalaki (38/1978), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1978/19780038#L2P2>, haettu 18.3.2014.

mainoksia. Lasten ohjelmien yhteydessä esitettävistä mainoksista säädetään nykyisin televisio ja radiotoiminnasta annetussa laissa (jatkossa tietoyhteiskuntakaaressa²⁷). Mainosten on oltava selkeästi tunnistettavissa, lapsia ei saa kehottaa tekemään tavaroiden ja lastenohjelman keskeyttäminen mainoksilla on rajoitettu niin, että ohjelman saa keskeyttää vain, jos lastenohjelman kesto on yli 30 minuuttia.

Alkoholimainonnan rajoittamista koskeva hallituksen esitys hyväksyttiin eduskunnassa joulukuussa 2013²⁸. Hyväksytyin lainsäädännön tavoitteena on rajoittaa mietojen alkoholijuomien mainontaa siten, että lapset ja nuoret altistuisivat alkoholimainonnalle nykyistä vähemmän. Alkoholiiin liittyvää televisio- ja radiomainontaa saa toteuttaa vain kello 22–07. Lisäksi alkoholimainonta on kielletty yleisölle järjestyslaissa²⁹ (612/2003) tarkoitettulla yleisellä paikalla. Tästä poikkeuksena on kokoontumislaisissa³⁰ tarkoitettu yleisötilaisuus ja siihen pysyvästi käytettävässä paikassa, eli esimerkiksi urheilutapahtumat. Hallituksen esityksen käsittelyn yhteydessä eduskunnan perustuslakivaliokunta piti poikkeuksen perustelua alkoholisponsoroinnin taloudellisella merkityksellä urheilutoiminnassa arveluttavana kansanterveyttä ja lasten suojelua koskevien tavoitteiden näkökulmasta³¹.

Kilpailu- ja kuluttajaviraston verkkosivuille on koottu tietoja lapsiin kohdistuvan markkinoinnin yksityiskohdista. Viraston verkkosivuilla³² on myös tarjolla tietoa kuluttajaoikeiden linjauksista liittyen alaikäisiin kohdistuvaan ostosmarkkinointiin, lapsille suunnattuun elintarvikkeiden markkinointiin, koulujen ja yritysten väliseen yhteistyöhön, tv-peleihin sekä valokuvaukseen kouluissa ja päiväkodeissa.

Mainonnan hyvän tavan mukaisuudesta voi pyytää lausunnon mainonnan eettiseltä neuvostolta, joka perustettiin vuonna 2001 mainosalan aloitteesta. Neuvoston toiminnasta vastaavat Keskuskauppakamari ja Mainonnan neuvottelukunta, ja sen lausunnot ovat maksuttomia kuluttajille, mutta maksullisia yritykselle. Neuvosto ottaa kantaa ainoastaan mainonnan hyvän tavan mukaisuudesta, ei lainmukaisuudesta, ja sen antamat lausunnot ovat julkisesti saatavilla verkossa³³.

2.4.2 Vammaisten henkilöiden oikeudet

Suomi on allekirjoittanut vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn YK:n yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan valitusmenettelystä vuonna 2007. Yleissopimus ja sen valinnainen pöytäkirja tulivat kansainvälisesti voimaan vuonna 2008³⁴.

27 Liikenne- ja viestintäministeriön valmisteilemaan tietoyhteiskuntakaareen on koottu keskeiset sähköistä viestintää koskevat säädökset. Hallitus antoi esityksen tietoyhteiskuntakaareksi eduskunnalle 30.1.2014. Ks. lisätietoja: <http://www.lvm.fi/hanke/tietoyhteiskuntakaari>, haettu 18.3.2014.

28 Laki alkoholilain 33 ja 40 §:n muuttamisesta (152/2014), <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140152>, haettu 18.3.2014.

29 Järjestyslaki (612/2003), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030612>, haettu 18.3.2014.

30 Kokoontumislaki (530/1999), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990530>, haettu 18.4.2014.

31 Sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintö 29/2013 vp, http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/axttmp/stvm_29_2013_p.shtml, haettu 18.3.2014.

32 Kilpailu- ja kuluttajavirasto: kuluttajaoikeuden ratkaisuja, <http://www.kuluttajavirasto.fi/fi-FI/yritykselle/markkinointi/lapset/>, haettu 18.3.2014.

33 Markkinoinnin eettinen neuvosto: lausunnot, <http://kauppakamari.fi/lautakunnat/men/lausunnot/>, haettu 18.3.2014.

34 Ulkoasiainministeriö asetti 6.5.2011 työryhmän, jonka tehtävänä oli valmistella ja selvittää tarvittavat ratifiointitoimenpiteet yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan osalta. Työryhmän toimikausi päättyi 31.12.2013 ja työryhmän mietintö luovutettiin ulkoasiainministerille 17.1.2014. Lausuntokierros työryhmän mietinnöstä päättyi 28.2.2014. Esitys päivitetään ja viimeistellään vireillä olevien lainsäädäntöhankkeiden tulosten sekä lausunnoista saadun ja muun tiedon nojalla.

Allekirjoituksen jälkeen valtio ei voi ryhtyä toimenpiteisiin, jotka ovat ristiriidassa yleissopimuksen tarkoituksen ja päämäärän kanssa. Yleissopimuksen ratifiointi on asetettu tavoitteeksi Kataisen hallituksen ohjelmassa.

Yleissopimuksen johtavana periaatteena on syrjinnän kieltö. Sopimuksella ei ainoastaan kielletä vammaisten henkilöiden syrjintää, vaan luodaan sopimuspuolille velvollisuuksia vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden toteutumiseksi täysimääräisesti.

Yleissopimuksella luodaan sen sopimuspuolille velvollisuus edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti heidän ihmisoikeuksiensa ja perusvapauksiensa toteutuminen. Valtiot toteuttavat sisäisin toimin yleissopimuksen velvoitteiden täytäntöönpanoa. Valtion suoran vastuun lisäksi valtiot ovat huolellisuusvelvoitteen nojalla vastuussa myös ei-valtiollisten toimijoiden, kuten yritysten, aktiivisista toimista sekä mahdollisista laiminlyönneistä yleissopimuksesta johtuvien velvoitteiden toteuttamiseksi.

Yleissopimuksen keskeisiä periaatteita ovat yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, syrjimättömyys ja yhdenvertaisuus, vammaisten henkilöiden osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan sekä esteettömyys ja saavutettavuus. Yleissopimuksen lähtökohtana ovat myös miesten ja naisten välinen tasa-arvo, erilaisuuden kunnioittaminen ja vammaisten henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten moninaisuutta sekä vammaisten lasten oikeuksien kunnioittaminen.

Sopimuspuolten tulee toteuttaa tarvittavat toimenpiteet varmistaakseen kohtuullisten mukautusten tekeminen. Kohtuullisilla mukautuksilla tarkoitetaan tarvittaessa yksittäistapauksessa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta ja joilla varmistetaan vammaisten henkilöiden mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa. Kohtuullisten mukautusten määrittely yleissopimuksessa on laaja. Kohtuullisten mukautusten tulee olla asianmukaisia, mutta sisällöltään ja laajuudeltaan ne riippuvat niitä tarvitsevien tarpeesta.

Esteettömyyden ja saavutettavuuden turvaamiseksi tulee taata asianmukaiset toimet, jotka kohdistuvat muun muassa rakennuksiin, kouluihin, asuntoihin ja työpaikkoihin. Yleissopimus edellyttää sopimuspuolten takaavan vammaisille henkilöille muiden kanssa yhdenvertaisen pääsyn fyysiseen ympäristöön, kuljetukseen, tiedottamiseen ja viestintään, muun muassa tieto- ja viestintäteknologiaan ja -järjestelmiin, sekä muihin yleisölle avoimiin tai tarjottaviin järjestelyihin ja palveluihin. Yleissopimuksessa on myös nimenomainen määräys sopimuspuolille varmistaa, että yksityiset tahot, jotka tarjoavat yleisölle avoimia tai tarjottavia tiloja ja palveluja, ottavat huomioon kaikki esteettömyyden ja saavutettavuuden osatekijät vammaisten henkilöiden kannalta.

Yleissopimuksessa tunnustetaan vammaisten henkilöiden oikeus tehdä työtä yhdenvertaisesti muiden kanssa. Tähän oikeuteen sisältyvät oikeus mahdollisuuteen ansaita elantonsa vapaasti valitsemallaan tai työmarkkinoilla hyväksytyllä

työllä sekä työympäristö, joka on avoin, osallistava ja vammaisten henkilöiden saatavissa. Oikeus tehdä työtä on turvattava myös niille, jotka ovat vammautuneet palvelussuhteen aikana.

Oikeuden toteutuminen on yleissopimuksen mukaan turvattava ja sitä on edistettävä ryhtymällä asianmukaisesti, myös lainsäädäntötoimiin, joiden tarkoituksena on kieltää syrjintä vammaisuuden perusteella, suojella vammaisten henkilöiden oikeuksia oikeudenmukaisesti ja suotuisiin työoloihin yhdenvertaisesti muiden kanssa, erityisesti samaan palkkaan, ja varmistaa, että vammaiset henkilöt pystyvät käyttämään oikeuttaan ammattiyhdistystoimintaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Yleissopimuksen kansainvälinen valvontajärjestelmä tehostaa sopimusmääräysten täytäntöönpanoa. Ratifioinnin jälkeen valtion tulee määräjain raportoida yleissopimuksen täytäntöönpanosta vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle, joka antaa määräaikaisraportin tarkastelun perusteella loppupäätelmät, joihin sisältyy sopimuspuolelle annettavia suosituksia. Yleissopimuksen mukaan kansalaisyhteiskunta ja erityisesti vammaiset henkilöt ja vammaisjärjestöt on osallistettava ja heidän on osallistuttava valvontamenettelyyn täysimääräisesti.

2.4.2.1 Suomen vammaispoliittinen ohjelma

Suomen vammaispoliittisen ohjelman³⁵ tarkoituksena on turvata vammaisten henkilöiden oikeudenmukainen asema yhteiskunnassa puuttamalla epäkohtiin konkreettisin korjaus- ja kehittämistoimenpitein. Ohjelmassa todetaan, että vammaispoliittinen vastuu koskee kaikkia yhteiskunnallisia toimijoita.

Vammaispoliittinen ohjelma sisältää toimenpiteitä, joilla julkishallinto edistää yksityisen sektorin vammaispoliittista vastuuta. Tällaisia toimenpiteitä ovat esimerkiksi liikunta- sekä joukkoliikennepalvelujen esteettömyyden ja saavutettavuuden toteuttaminen valtiosuusjärjestelmän avulla tai vammaisten henkilöiden turvallisuus ja pelastustoimet huomioiminen kiinteistöjen ja asunto-osakeyhtiöiden turvallisuussuunnittelun ohjeistuksessa.

2.4.3 Alkuperäiskansat

Perustuslain mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään. Tarkemmin saamelaisten itsehallinnosta säädetään saamelaiskäräjistä annetussa laissa. YK:n yleiskokous hyväksyi vuonna 2007 alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan julkistuksen³⁶. Suomi äänesti julkistuksen hyväksymisen puolesta. Nykyisin lähes kaikki YK:n jäsenvaltiot ovat hyväksyneet julistuksen sisällön. Julistus ei ole oikeudellisesti sitova, mutta poliittisesti valtioiden toimia ohjaava. Julistuksen

35 Suomen vammaispoliittinen ohjelma VAMPO 2010–2015, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:4, http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1087414&name=DLFE-12157.pdf, haettu 10.3.2014.

36 YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista, <http://forin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=252614>, haettu 24.3.2014.

yksi keskeisistä periaatteista on alkuperäiskansojen tai heidän edustajiensa vapaa, ennakkotietoon pohjautuva suostumus ("free, prior and informed consent") toimenpiteille, joilla on erityistä vaikutusta heidän elämäänsä ja perinteisiin elinkeinoihinsa. Muun muassa kansainväliset rahoituslaitokset ovat alkaneet soveltaa periaatetta projekteihin, joita ne luotottavat.

Saamelaiskäräjälaiissa on säännös viranomaisten neuvotteluvollisuudesta saamelaiskäräjien kanssa. Tämän yleissäännöksen lisäksi erityislainsäädännössä on vastaavia säännöksiä. Kaivoslakiin ja vesilakiin on lisätty ns. heikentämiskiellot. Heikentämiskiello tarkoittaa, että lupaviranomaisen tulee saamelaisten kotiseutualueella selvittää yhteistyössä muun muassa saamelaiskäräjien kanssa toiminnasta aiheutuvat vaikutukset saamelaisten oikeudelle alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä harkita haittojen vähentämiseksi ja estämiseksi tarvittavat toimenpiteet.

Saamelaiskäräjälaki on uudistumassa³⁷. Työryhmän mietinnössä ehdotetaan muun muassa neuvottelusäännöksen kehittämistä.

Metsähallituksen, joka on maa- ja metsätalousministeriön ohjauksessa ja sen hallinnonalalla toimiva valtio liikelaitos³⁸, tulee kaikessa toiminnassaan ottaa huomioon saamelaisia koskevat perustuslain ja muiden lakien velvoitteet. Maa- ja metsätalousministeriö asetti 16.7.2013 työryhmän valmistelemaan ehdotusta saamelaisten osallistumisoikeuksien lisäämiseksi valtion maa- ja vesialueiden käyttöä koskevassa päätöksentekomenettelyssä saamelaisten kotiseutualueella. Työryhmä on mietinnössään³⁹ ehdottanut, että Metsähallituksesta annettuun lakiin sisällytetään oma lukunsa saamelaisten kotiseutualuetta koskeviksi erityissäännöksiksi. Luku sisältäisi saamelaisten kotiseutualueella tapahtuvaa suunnittelua ja heikentämiskielloa koskevat säännökset ja lisäksi työryhmä on ehdottanut, että lakiin otetaan säännökset saamelaisten kotiseutualueelle asetettavista kuntakohtaisista neuvottelukunnista, joiden tehtävänä on käsitellä valtion maa- ja vesialueiden sekä niihin kuuluvien luonnonvarojen kestäväää käyttöä ja hoitoa.

Vuonna 1966 hyväksytty kansalaisyhteisöoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus) on merkittäviä alkuperäiskansojen oikeuksien toteuttamisen kannalta. Suomi on ollut yleissopimuksen osapuolena vuodesta 1976. Käytännössä tärkeimmäksi sopimusmääräykseksi on noussut KP-sopimuksen 27 artikla, jolla turvataan kansallisiin, uskonnollisiin tai kielellisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeus yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään. Kulttuuri kattaa myös alkuperäiskansojen perinteiset elinkeinot. Oikeuden toteuttaminen voi edellyttää myös positiivisia erityistoimenpiteitä. KP-sopimuksen täytäntöönpanoa valvova ihmisoikeuskomitea on tulkinnut 27 artiklan sisältöä

37 Ks. lisätietoja: Saamelaiskäräjälakityöryhmän mietintö, oikeusministeriö, Helsinki 2013. http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1382513081296/Files/OMML_55_2013_MIETINTO_196_s.pdf, haettu 19.2.2014.

38 Luonnonsuojelua koskevissa asioissa Metsähallitus on ympäristöministeriön ohjauksessa.

39 Saamelaisten osallistumisoikeuksien lisääminen valtion maa- ja vesialueiden käyttöä koskevassa päätöksentekomenettelyssä saamelaisten kotiseutualueella -työryhmän mietintö, <http://www.mmm.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/2roLjuu0j.html>, haettu 28.3.2014.

yleiskommentissaan nro 23 vuodelta 1994.⁴⁰ KP-sopimuksella turvatuista oikeuksista voi valittaa valinnaisen pöytäkirjan luoman valitusmenettelyn kautta.

Suomen nykyisen hallituksen ohjelmaan on kirjattu⁴¹ tavoite ratifioida ILO:n alkuperäiskansoja koskeva yleissopimus nro 169 hallituskauden aikana. ILO:n alkuperäiskansojen oikeuksia suojeleva sopimus nro 169 on voimassa useissa erityisesti Etelä-Amerikan valtioissa.

YK:n ihmisoikeusneuvoston alkuperäiskansojen oikeuksia tarkasteleva erityisraportoiija on käsitellyt raporteissaan yritystoiminnan vaikutuksia alkuperäiskansojen ihmisoikeuksien toteutumiseen erityisesti kaivostoiminnan osalta⁴².

Biologista monimuotoisuutta koskevan yleissopimuksen 8 (j) artiklan toimeenpanemiseksi on vuonna 2004 hyväksytty vapaaehtoiset Akwe:Kon ohjeet. Metsähallitus on soveltanut mainittuja ohjeita vuodesta 2012 saamelaiden kotiseutualueella toteutettavien sellaisten hankkeiden ja suunnitelmien ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusten arvioinnissa, jotka voivat vaikuttaa saamelaiskulttuuriin, -elinkeinoihin sekä kulttuuriperintöön.

2.5 Syrjinnän seuranta

Syrjinnän seuranta on osa perusoikeuksien toteutumisen seurantaa ja sillä tuetaan kansainvälisten ihmisoikeussopimusten toimeenpanoon ja valvontaan liittyviä toimenpiteitä. Kansallista syrjinnän seurantajärjestelmää on toimeenpantu vuodesta 2008 lähtien. Sisäministeriö koordinoi syrjinnän seurantaryhmää, jonka toimintaan osallistuu eri viranomaistahojen, tutkimuslaitosten, kansalaisjärjestöjen sekä yhdenvertaisuus-, tasa-arvo- ja itsehallintoelinten edustajia. Syrjinnän seurantaryhmä teettää tutkimuksia syrjinnän ilmenemisestä eri elämänalueilla. Lisäksi seurantaryhmä kerää ja kehittää syrjintään liittyvää tietoa⁴³ yhteistyössä tutkimuslaitosten ja tilastoja ylläpitävien organisaatioiden kanssa.

Discrimination in the Finnish Labor Market -raportti (Larja ym., 2012)⁴⁴ luo yleiskatsauksen syrjintää koskevaan tutkimus- ja seurantatietoon Suomen työmarkkinoilla ja sisältää ehdotuksen työsyryntämallin kehittämiseksi. Raportin kenttäkokeen perusteella rekrytoinnissa tapahtuu etnistä syrjintää yli kolme kertaa enemmän kuin sukupuoleen perustuvaa syrjintää. Ikä ja vammaisuus tai terveydentila näyttää olevan työolotutkimusten tulosten perusteella työsyryntähavaintojen yleisimmät syrjintäperusteet. Raportin ehdotusten mukaan työsyryntän seurantaa mallinnetaan ja pilotoidaan vuosina 2013–2014.

40 Human Rights Committee. General Comment No. 23: The rights of minorities (Art. 27) (CCPR/C/21/Rev.1/Add.5), http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.5&Lang=en, haettu 10.4.2014.

41 Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011, <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf>, haettu 13.12.2013.

42 Erityisraportoinnin raportti vuodelta 2012, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/150/56/PDF/G1215056.pdf?OpenElement>, ja raportti vuodelta 2013, http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session24/Documents/A-HRC-24-41_en.pdf, haettu 26.3.2014.

43 Tutkimus-, selvitys- ja tilastotietoja syrjinnän määrästä, laadusta, syistä ja seurauksista Suomessa, http://www.yhdenvertaisuus.fi/syrjinnan_seuranta/, haettu 17.12.2013.

44 *Discrimination in the Finnish Labor Market – An Overview and a Field Experiment on Recruitment*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 16/2012, http://www.tem.fi/files/32827/TEMjul_16_2012_web.pdf, haettu 17.12.2013.

2.6 Ihmiskaupan torjunta

Suomen lainsäädännön mukaan ihmiskauppaa on toisen henkilön paritusrikoksen kaltainen seksuaalinen hyväksikäyttö, pakkotyö tai muunlaista ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen tai elinkauppa taloudellisessa hyötymistarkoituksessa.

Suomi on osapuolena paitsi YK:n kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisessa yleissopimuksessa⁴⁵ (ns. Palermon sopimus) ja sen ihmiskaupan ja erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta tehdyssä lisäpöytäkirjassa⁴⁶, YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen lasten myyntiä, lapsiprostituutiota ja lapsipornografiaa koskevassa valinnaisessa pöytäkirjassa sekä Euroopan neuvoston yleissopimuksessa ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta⁴⁷. Sekä Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan että Euroopan neuvoston yleissopimuksen tarkoituksena on ehkäistä ja torjua ihmiskauppaa. Euroopan neuvoston yleissopimuksen pääasiallinen lisäarvo suhteessa muihin kansainvälisiin asiakirjoihin on sen ihmisoikeusperustaisessa lähestymistavassa ja sen uhrien suojelua koskevassa painotuksessa. Yleissopimuksen täytäntöönpanoa seuraa ihmiskaupan vastaisen toiminnan asiantuntijatyöryhmä (GRETA), joka toteuttaa parhaillaan ensimmäistä Suomea koskevaa arviointikierrosta. Arvioinnin kuluessa GRETA toteuttaa muun muassa maavierailun Suomessa.

YK:n ihmiskaupan ja erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta tehty lisäpöytäkirjan sekä Euroopan neuvoston yleissopimuksen mukaan ihmiskaupalla tarkoitetaan hyväksikäyttötarkoituksessa tapahtuvaa henkilöiden värväystä, kuljettamista, vastaanottamista voimankäytöllä uhkaamisen tai voimankäytön tai muun pakottamisen, sieppauksen, petoksen, harhaanjohtamisen, vallan väärinkäytön tai haavoittuvan aseman hyödyntämisen avulla, taikka toista henkilöä vallassaan pitävän henkilön suostumuksen saamiseksi annettun tai vastaanotetun maksun tai edun avulla. Hyväksikäyttöä voi olla muun muassa prostituutio tai muu seksuaalinen hyväksikäyttö, pakkotyö tai pakollinen palvelu, orjuus tai muu orjuuden kaltainen käytäntö tai orjuuden kaltaiset olot. Myös elinkauppa voi olla ihmiskauppaa. Lapsen värväys, kuljetus, siirtäminen, kätkeminen tai vastaanottaminen hyväksikäyttötarkoituksessa katsotaan aina ihmiskaupaksi riippumatta käytetyistä keinoista.

Vähemmistövaltuutetun, Suomen kansallisen ihmiskaupparaportoinnin mukaan Suomi on vuosittain arviolta kymmenien ja jopa satojen ihmiskaupan uhrien kauttakulku- ja kohdemaana. Ihmiskaupan uhrit voivat olla naisia, lapsia tai miehiä. Suomessa ihmiskauppaa ilmenee ainakin prostituutio- ja paritustoiminnassa.

45 Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastainen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus, <http://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsviite/2004/20040018>, haettu 14.3.2014.

46 Tasavallan presidentin asetus kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevan lisäpöytäkirjan voimaansaattamisesta ja lisäpöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta (71/2006), <http://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2006/20060071>, haettu 14.3.2014.

47 Laki ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta (227/2012), <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120227>, haettu 14.3.2014.

Ulkomaalaisten työntekijöiden ja maahanmuuttajien hyväksikäyttäminen esimerkiksi kotitalouksissa, ravintola-, rakennus-, siivous-, metalli-, kuljetus- ja puutarha-aloilla sekä marjapöiminnässä voi täyttää ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön. Elinkauppaa ei Suomessa ole toistaiseksi tavattu. Myös Suomen kansalaiset voivat uhriutua ihmiskaupassa.

Sisäministeriön julkaisussa ”Ihmiskaupan uhrin auttamista koskevan lainsäädännön kehittäminen – Työryhmän selvitys”⁴⁸ todetaan kansallisesta tilanteesta seuraavaa:

Vastuu ihmiskaupan uhrin auttamisesta ja sitä koskevasta sääntelystä jakautuu pääasiassa sisäministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön sekä työ- ja elinkeinoministeriön kesken pääsääntöisesti sen mukaan, onko ihmiskaupan uhrilla kotikunta vai ei, ja minkälaisiin tarpeisiin pyritään palveluita ja tukitoimia järjestettäessä vastaamaan.

Ihmiskaupan uhrin auttaminen edellyttää, että hänet on ensin tunnistettu. Ihmiskaupan uhrin tunnistaminen voi olla hyvinkin monivaiheinen prosessi, jonka aikana pyritään etsimään henkilön tarinasta ja olosuhteista sellaisia seikkoja, joilla voi olla merkitystä arvioitaessa kyseisen henkilön joutumista ihmiskaupan uhriksi.

*Ihmiskaupan uhrin tunnistaminen on haasteellista ja edellyttää monialaista osaamista. Uhrien tunnistamista voidaan edistää heidät kohtaavien toimijoiden jatkuvalla koulutuksella sekä yleisen tietoisuuden lisäämisellä ihmiskauppailmiöstä. Koulutustarpeita on erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollossa, koulu- ja ope-
tustoimessa sekä työsuojelussa toimivalla henkilöstöllä. Kansallinen ihmiskaupparaporttoija on vuoden 2013 kertomuksessaan tuonut esille huolen ihmiskauppailmiön parissa työskentelevien kansalaisjärjestöjen määrän vähäisyydestä. Ihmiskauppaosaamisen vahvistamisen tarpeita on siten myös kansalaisjärjestöissä.*

2.7 Työlainsäädäntö Suomessa

ILO:n yleissopimukset ja suositukset ovat vaikuttaneet Suomen työelämään ja työ-
lainsäädäntöön. Suomessa vastuu ILO-asioiden hoidosta kuuluu työ- ja elinkeinomi-
nisteriölle yhdessä muiden ministeriöiden kanssa ja valtioneuvoston asettamalle
kolmikantaiselle ILO-neuvottelukunnalle⁴⁹.

Euroopan neuvoston uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja sekä EU:n työ-
lainsäädäntö kattavat suuren osan Suomen työeläinsäädännöstä. Myös EU-tuomiois-
tuimen tulkinnat ovat aiheuttaneet tarpeen Suomen työeläinsäädännön tarkistami-
seen. Pääosin tämä lainsäädäntö, kuten myös ILO:n sopimukset, ovat luonteeltaan
vähimmäistason sääntelyä.

48 Ihmiskaupan uhrin auttamista koskevan lainsäädännön kehittäminen – Työryhmän selvitys. Sisäasianministeriö 2013. <http://www.intermin.fi/julkaisu/322013?docID=48618>, haettu 17.12.2013.

49 Lisätietoa ILO-neuvottelukunnan työstä saa valtioneuvoston hankerekisteristä: http://www.hare.vn.fi/mHankePerusSelaus.asp?h_ild=17048, haettu 13.12.2013.

Työlainsäädäntö koostuu toisaalta työnantajan ja työntekijän välistä oikeussuhdetta eli työsuhdetta sääntelevistä normeista (individuaalinen työoikeus) ja toisaalta kollektiivisesta työoikeudesta. Tärkeimpiä yksittäisen työntekijän työsuhteessa sovellettavia lakeja ovat työsopimuslaki, työaikalaki ja vuosilomalaki. Keskeisimmät kollektiivista työoikeutta säätelevät lait ovat työehtosopimuslaki ja laki yhteistoiminnasta yrityksissä.

Työlainsäädännön lähtökohtana on työntekijän suojeluperiaate. Tämän vuoksi työlainsäädännössä on pakottavia säännöksiä, joista ei voi sopimuksin poiketa työntekijän vahingoksi. Tällaisia säännöksiä sisältyy työntekijän suojaksi luotuihin säännöksiin esimerkiksi työsuhdeturvasta, määräaikaisen sopimuksen solmimisen edellytyksistä ja yleissitovan työehtosopimuksen määräysten noudattamisvelvollisuudesta.

Työlainsäädännössä on myös säännöksiä, joista voidaan poiketa työehtosopimuksella, esimerkiksi sairausajan palkkaa koskeva säännös ja jotkut työaikoja koskevat säännökset. Näiden lisäksi laeissa on säännöksiä, jotka tulevat sovellettaviksi ainoastaan, jos muusta järjestelystä ei ole sovittu.

Työehtosopimuksilla on merkittävä rooli suomalaisessa työsuhteen ehtojen määrittymisjärjestelmässä. Työehtosopimuslailla säädetään työnantajan ja työnantajyhdistyksen sekä toisaalta työntekijäyhdistyksen oikeudesta sopia työnantajaa ja työntekijöitä velvoittavasti työsuhteissa sovellettavista ehdoista. Käytännössä työehtosopimuksilla on sovittu kattavasti mm. työstä maksettavasta vastikkeesta ja työajoista.

Muita kuin kollektiivisen työoikeuden säännöksiä valvovat aluehallintovirastojen työsuojeluviranomaiset.

Suomen työlainsäädäntö tai ainakin sen vähimmäistyöehdot tulevat eräin poikkeuksin noudatettaviksi Suomessa tehtävään työhön työntekijän kansallisuudesta riippumatta.

Suomen työlainsäädäntö ja työelämän suhteet on kuvattu tiivistetysti myös työ- ja elinkeinoministeriön 25.3.2013 julkaisemassa esitteessä⁵⁰.

2.7.1 Alle 18-vuotiaiden työskentely

Alle 18-vuotiaiden työskentelyä säätelee laki nuorista työntekijöistä⁵¹. Lain mukaan nuoret työntekijät jaetaan kolmeen ryhmään: oppivelvollisuutensa suorittaneisiin 15 vuotta täyttäneisiin, 13–14-vuotiaisiin, jotka saavat tehdä kevyttä työtä sekä 13-vuotiaisiin tai nuorempiin, jotka saavat aluehallintoviraston luvalla työskennellä tilapäisesti esiintyjänä tai avustajana taide- ja kulttuuriesityksissä sekä muissa vastaavissa tilaisuuksissa. Poikkeusluvan myöntämisen ehdot on lueteltu laissa.

Viisitoista vuotta täyttänyt saa työntekijänä itse tehdä sekä irtisanoa ja purkaa työsopimuksensa. Alle 15-vuotiaan puolesta työsopimuksen voi tehdä huoltajat, tai

50 Suomen työlainsäädäntö ja työelämän suhteet, työ- ja elinkeinoministeriö 2013, http://www.tem.fi/files/31810/Suomen_tyolainsaadanto_25032013.pdf, haettu 11.12.2013.

51 Laki nuorista työntekijöistä (998/1993), <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1993/19930998>, haettu 19.2.2014.

heidän antamallaan luvalla nuori henkilö itse. Huoltajalla on oikeus purkaa nuoren työntekijän työsopimus, jos hän pitää sitä tarpeellisena nuoren kasvatuksen, kehityksen tai terveyden takia.

Nuorten työntekijöiden työtehtävät on aina suhteutettava nuoren fyysiseen ja henkiseen suorituskyykyyn. Työnopastuksesta ja työn valvonnasta on kannettava erityistä huolta. Työstä maksettava palkka määräytyy yleensä kyseisen alan työehtosopimuksen mukaan.

Nuorille työntekijöille erityisen haitallisista ja vaarallisista töistä annetussa asetuksessa⁵² säädetään niistä edellytyksistä, joilla alle 18-vuotiailla työntekijöillä voidaan teettää nuorista työntekijöistä annetun lain (998/1993) 9 §:n 2 momentissa tarkoitettuja töitä.

Sosiaali- ja terveysministeriö on vahvistanut esimerkkiluettelon nuorille vaarallisista töistä⁵³. Niitä ei saa teettää ollenkaan alle 16-vuotiailla. Yli 16-vuotiailla luettelossa mainittuja töitä saa teettää vain edellä mainitun erityisen haitallisista ja vaarallisista töistä annetussa valtioneuvoston asetuksessa säädetyin edellytyksin. Sosiaali- ja terveysministeriön työturvallisuussäännöksiä valmistelevalle neuvottelukunta on asettanut Nuoret työntekijät -jaoston selvittämään kolmikantaisesti sisältävätkö säädökset

- Valtioneuvoston asetus nuorille työntekijöille erityisen haitallisista ja vaarallisista töistä (475/2006);
- STM:n asetus nuorille työntekijöille vaarallisten töiden esimerkkiluettelosta (188/2012) ja
- STM:n asetus nuorille työntekijöille sopivien kevyiden töiden esimerkkiluettelosta (189/2012)

sellaisia säännöksiä, jotka perusteettomasti estäisivät nuorten työllistymistä. Jaoston toimikausi kestää 31.5.2014 saakka.

2.8 Työsuojelu

Turvalliset työolot ovat ihmisten perusoikeus. ILO:n yleissopimukset ja suositukset ovat vaikuttaneet myös Suomen työsuojelulainsäädäntöön. Suomi on aktiivinen EU:n jäsen, jonka tavoitteena on ylläpitää ja kehittää työsuojelun korkeaa tasoa EU:n työsuojelupolitiikassa. EU:n työlainsäädännön perimmäinen tarkoitus on työntekijöiden korkeatasoinen suojelu.

Sosiaali- ja terveysministeriön strategiaa ”Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020”⁵⁴ täsmentävät työympäristön ja työhyvinvoinnin linjaukset sisältävät osaltaan ILO:n

52 Valtioneuvoston asetus nuorille työntekijöille erityisen haitallisista ja vaarallisista töistä (475/2006), <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2006/20060475>, haettu 19.2.2014.

53 Sosiaali- ja terveysministeriön asetus nuorille työntekijöille vaarallisten töiden esimerkkiluettelosta (188/2012), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120188>, haettu 17.2.2014.

54 Työympäristön ja työhyvinvoinnin linjaukset vuoteen 2020. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2011:13. Helsinki, sosiaali- ja terveysministeriö, http://www.stm.fi/julkaisut/nayta/-_julkaisu/1566807, haettu 17.3.2014.

työturvallisuuden ja terveyden edistämistä koskevan yleissopimuksen 187 kansallisen toimintalinjauksen. Sen linjauksen toteuttamiseksi Suomi on aktiivisesti mukana ns. Soulin deklaraation toteuttamisessa. Siinä määritellään ne tekijät joita edistämällä pyritään luomaan työelämään vaaroja ja sairauksia ennalta ehkäisevä turvallisuuskulttuuri. Julistus määrittelee valtioiden, yritysten ja työntekijöiden vastuun turvallisuus kulttuurin saavuttamiseksi.

Suomessa on toteutettu kolmikannassa jo yli 20 vuotta useita erilaisia hallituksen koordinoimia kansallisia työelämän kehittämisohjelmia, joiden tarkoituksen on ohjata yrityksiä toteuttamaan parhaita mahdollisia käytäntöjä työn turvallisuuden ja terveyden edistämiseksi. Tavoitteena on tapaturmien vähentäminen, työn henkisen ja fyysisen kuormituksen vähentäminen sekä ammattitautien vähentäminen johtamista ja työterveyshuoltoa kehittämällä ja levittämällä tietoa hyvistä käytännöistä. Perustana tälle toimivat vähimmäistason takaava lainsäädäntö ja toimiva työsuojelun valvonta. Kaikkia toimenpiteitä toteutetaan tiiviissä yhteistyössä työntekijä ja työnantaja järjestöjen kanssa. Tätä varten toimii sosiaali- ja terveysministeriön nimittämänä kolmikantainen työsuojelun neuvottelukunta, joka säännöllisesti arvioi lainsäädäntöä, työturvallisuuden ja työhyvinvoinnin kehittämistä sekä koordinoi erilaisia kehittämishankkeita.

Kolmikantaperiaatteen toteutumista tulee jatkossakin tukea työsuojelupolitiikan kehittämisessä, koska työmarkkinajärjestöjen rooli EU:n ja eri jäsenmaiden työsuojelupolitiikan kehittämisessä on merkittävä. Tämän lisäksi EU:n jäsenmaiden työsuojeluviranomaisten välistä hallinnollista yhteistyötä tulee kehittää, joka auttaa mm. ennaltaehkäisemään rajat ylittävää harmaata taloutta sekä parantamaan työntekijöiden suojelun tasoa. Sosiaali- ja terveysministeriön tavoitteena on kehittää Suomen EU-asioiden valmistelua ja vaikuttamaan työsuojeluun liittyvien asioiden valmisteluun ennakolta.

Kolmikantaperiaatteen mukaisesti työmarkkinajärjestöjen rooli EU:n ja eri jäsenmaiden työsuojelupolitiikan kehittämisessä on merkittävä. Tämän lisäksi EU:n jäsenmaiden työsuojeluviranomaisten välillä on hallinnollista yhteistyötä, joka auttaa muun muassa ennaltaehkäisemään rajat ylittävää harmaata taloutta sekä parantamaan työntekijöiden suojelun tasoa.

Työsuojelua edistettäessä asioita harvoin esitetään ihmisoikeuskysymyksinä vaikka ne niitä ovatkin. Erilaiset kansainväliset sitoumukset on sisällytetty lainsäädäntöön tai otettu huomioon toimintaa koskevissa ohjeissa ja määräyksissä.

2.9 Työhyvinvointi

Työelämä 2020 -hankkeen⁵⁵ tavoitteena on rakentaa suomalaisesta työelämästä Euroopan paras vuoteen 2020 mennessä. Hankkeen painopisteet ovat osaava työvoima, luottamus ja yhteistyö, työhyvinvointi ja -terveys sekä innovointi ja tuottavuus,

55 Työelämä 2020 -hanke, <http://www.tyoelama2020.fi/>, haettu 17.3.2014.

joiden kehittämiseen hanke tarjoaa työpaikoille apua ja välineitä. Hanketta johtaa työ- ja elinkeinoministeriö, ja siihen kuuluu noin 30 toimijaa. Hanke kuuluu hallituksen kärkihankkeisiin. Hankkeen kautta myös monet yhdenvertaisuus-, monimuotoisuus- ja muut ihmisoikeusteemat tulevat esille Suomessa.

2.10 Yksityisyyden suoja

Oikeus yksityisyyteen on ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen, useiden kansainvälisten ihmisoikeussopimusten sekä Suomen perustuslain takaama perus- ja ihmisoikeus. Yksityisyyden suojasta on säädetty henkilötietolaissa⁵⁶, joka on henkilötietojen käsittelyä koskeva yleislaki, sekä sähköisen viestinnän tietosuojalaissa⁵⁷. Henkilötietolain tarkoituksena on toteuttaa yksityiselämän suojaa ja muita yksityisyyden suojaa turvaavia perusoikeuksia henkilötietojen käsittelyn yhteydessä. Lisäksi laki edistää hyvän tietojenkäsittelytavan kehittämistä ja noudattamista. Henkilötietolakia sovelletaan sellaiseen henkilötietojen käsittelyyn, jossa rekisterinpitäjän toimipaikka on Suomen alueella tai Suomen lainkäyttövalan piirissä. Lakia sovelletaan myös silloin, kun rekisterinpitäjällä ei ole toimipaikkaa Euroopan unionin jäsenvaltioiden alueella, mutta rekisterinpitäjä käyttää henkilötietojen käsittelyssä Suomessa sijaitsevia laitteita muuhunkin tarkoitukseen kuin vain tietojen siirtoon tämän alueen kautta. Rekisterinpitäjän on tällöin nimettävä Suomessa oleva edustaja.

Rekisteröityjä henkilötietoja on käsiteltävä laillisesti ja niin, että huolellisuutta sekä hyvää tietojenkäsittelytapaa noudatetaan. Rekisteröinti ei saa rajoittaa rekisteröidyn henkilön yksityiselämän suojaa ja muita yksityisyyden suojan turvaavia perusoikeuksia ilman laissa säädettyä perustetta. Nämä huolellisuusvelvoitteet koskevat myös yrityksiä, jotka toimivat rekisterinpitäjän lukuun.

Henkilötietojen käsittelyn on oltava asiallisesti perusteltua rekisterinpitäjän toiminnan kannalta. Syyt henkilötietojen käsittelylle sekä se, mistä tiedot hankitaan ja mihin tarkoituksiin niitä luovutetaan, on oltava määriteltyinä ennen tietojen keräämistä ja rekisterin muodostamista.

Sähköisen viestinnän tietosuojalain tarkoituksena on turvata sähköisen viestinnän luottamuksellisuuden ja yksityisyyden suojan toteutuminen sekä edistää sähköisen viestinnän tietoturvaa ja monipuolisten sähköisen viestinnän palvelujen tasapainoista kehittymistä. Lain mukaan viesti, tunnistamistiedot ja paikkatiedot ovat luottamuksellisia, jollei toisin säädetä. Viesti ei esimerkiksi ole luottamuksellinen, jos se on saatettu yleisesti vastaanotettavaksi. Viestiin liittyvät tunnistamistiedot ovat kuitenkin luottamuksellisia. Sähköisen viestinnän tietosuojalakia sovelletaan yleisissä viestintäverkoissa tarjottaviin verkkopalveluihin, viestintäpalveluihin, lisäarvopalveluihin ja palveluihin, joissa käsitellään palvelun käyttöä kuvaavia tietoja.

56 Henkilötietolaki (523/1999), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>, haettu 17.12.2013.

57 Sähköisen viestinnän tietosuojalaki (515/2004), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040516>, haettu 17.12.2013.

Lisäksi lakia sovelletaan suoramarkkinointiin yleisissä viestintäverkoissa sekä tilaajaluettelopalveluihin ja numerotiedotuspalveluihin.

Henkilötietolakia ja sähköisen viestinnän tietosuojalakia täydentää yksityisyyden suojasta työelämässä annettu laki⁵⁸, jossa säädetään, minkälaisia henkilötietoja työnantaja saa käsitellä työntekijöistään.

Työnantaja saa käsitellä vain välittömästi työntekijän työsuhteen kannalta tarpeellisia henkilötietoja, jotka liittyvät työsuhteen osapuolten oikeuksien ja velvollisuuksien hoitamiseen, työnantajan työntekijöille tarjoamiin etuuksiin tai jotka johduvat työtehtävien erityisluonteesta. Tästä tarpeellisuusvaatimuksesta ei voida poiketa edes työntekijän suostumuksella.

Laissa säädetään menettelytavoista, joita työnantajan on noudatettava kerätesään ja käsitellessään virka- tai työsuhteeseen liittyviä henkilötietoja. Laissa on säännökset henkilö- ja soveltuvuusarvioinneista ja muusta testauksesta sekä työntekijän terveydentilaa koskevien ja luottotietojen käsittelystä. Laissa on myös säännökset huumausainetestauksesta, kameravalvonnasta ja sähköpostin suojasta. Työnantaja ei saa käsitellä työntekijän geenitestien tuloksia.

Lain mukaan työnantajan ja työntekijöiden välisessä yhteistoimintamenettelyssä on käsiteltävä työsuhteen alussa ja sen aikana kerättävät tiedot sekä työntekijän tekniseen valvontaan sekä tietoverkon ja sähköpostin käyttöön liittyvät asiat.

Eduskunnan käsittelyssä on parhaillaan hallituksen esitys tietoyhteiskuntakaareksi sekä laeiksi maankäyttö- ja rakennuslain 161 §:n ja rikoslain 38 luvun 8 b §:n muuttamisesta⁵⁹. Esityksessä ehdotetaan, että viestinnän välittäjiä koskevia säännöksiä sovellettaisiin jatkossa kaikkiin muihinkin viestinnän välittäjiin teleyritysten, yhteisötilaajien ja lisäarvopalveluntarjoajien lisäksi. Esityksellä pyritään muun muassa parantamaan yksityisyyden suojaa ja viestinnän luottamuksellisuutta sähköisessä viestinnässä.

2.11 Ihmisoikeudet ja julkiset hankinnat

Julkisten hankintojen arvo suhteessa EU:n bruttokansantuotteeseen on noin 17 prosenttia, minkä vuoksi julkisia hankintoja tekevät voivat vaikuttaa merkittävästi siihen, miten ihmisoikeusvaikutukset huomioidaan. Julkisten hankintojen kautta viranomaiset voivat tarjota kannustimia sosiaalisesti vastuullisen liiketoiminnan kehittämiseen.

Hankintalainsäädännön tarkoituksena on varmistaa, että julkisyhteisöjen hankintamenettelyt ovat avoimia ja syrjimättömiä. Hankintalainsäädäntö ei kuitenkaan määrää, mitä tavaroita, palveluita tai urakoita julkisen sektorin tulisi hankkia eikä se myöskään määritä hankinnan ehtoja. Hankintalaki ei myöskään estä hankkijoita ottamasta huomioon työllisyyteen, työoloihin, heikommassa asemassa olevien

58 Laki yksityisyyden suojasta työelämässä (759/2004), <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040759>, haettu 17.12.2013.

59 HE 221/2013, <http://www.eduskunta.fi/valtiopaivaasiat/he+221/2013>, haettu 18.3.2014.

henkilöiden asemaan tai yritysten yhteiskuntavastuuseen liittyviä tekijöitä. Hankintalaki ei siis ole vain rajoite; se antaa myös mahdollisuuksia.

Hankintalaki on uudistumassa. Uudistuksen taustalla ovat vuoden 2014 alussa annetut EU:n julkisia hankintoja koskevat direktiivit⁶⁰. Direktiivit uudistavat lähes kokonaan nykyisen hankintoja koskevan EU-säätelyn. Työ- ja elinkeinoministeriö on 11.11.2013 asettanut hankintalain kokonaisuudistuksesta vastaavan ohjausryhmän ja valmisteluryhmän⁶¹. Tavoitteena on, että uusi hankintalaki tulisi voimaan keväällä 2016.

2.11.1 Sosiaalisesti vastuullisia hankintoja koskevat linjaukset

Valtioneuvosto on ottanut kantaa sosiaalisesti vastuullisiin hankintoihin 22.11.2012 yhteiskuntavastuun periaatepäätöksessään⁶². Periaatepäätöksessään valtioneuvosto toteaa, että valtioneuvosto ja ministeriöt sitoutuvat ottamaan käyttöön ekologiset ja sosiaaliset näkökohdat omissa hankinnoissaan. Valtioneuvosto toteaa myös kehittävänsä ekologisesti ja sosiaalisesti vastuullisten hankintojen tueksi neuvontaa ja erilaisia työkaluja. Tähän liittyen työ- ja elinkeinoministeriö julkaisi 20.11.2013 Sosiaalisesti vastuulliset hankinnat -oppaan⁶³, jossa käydään läpi miten sosiaaliset näkökohdat on mahdollista huomioida hankintaprosessin eri vaiheissa ja millaisia käytännön esimerkkejä suomalaisilla hankintayksiköillä on näiden vaihtoehtojen toteuttamisesta.

Valtion yhteishankintayksikkö Hansel Oy on edellyttänyt tietyissä kilpailutuksissaan vapaaehtoista selvitystä ILO:n perussopimusten noudattamisesta. Hansel on lisäksi harkinnut asettavansa tarjouspyynnöissään muun muassa seuraavanlaisia ehtoja:

- Hankintayksiköllä on oikeus tarkastaa ja valvoa toimittajalle asetettujen sosiaalista vastuuta koskevien sopimusehtojen noudattamista.
- Jos toimittaja ei tee vastuullisuusraporttia, toimittajan on suoritettava itsearviointi täyttämällä vastuullisuuskyselylomake, jolla kartoitetaan sosiaalista vastuuta koskevien sopimusehtojen noudattamista toimitusketjussa.
- Jos sopimusehdoista poikkeamista havaitaan, hankintayksikkö ja toimittaja laativat yhteistyössä parannussuunnitelman puutteiden poistamiseksi.

Hansel on selvittänyt sosiaalisen vastuun osalta mahdollisesti ongelmallisia tuoteryhmiä tekemällä CSR-kompassin verkkosivustolla olevan mallin mukaisen

60 Ks. http://ec.europa.eu/internal_market/publicprocurement/modernising_rules/reform_proposals/index_en.htm, haettu 19.2.2014.

61 Työ- ja elinkeinoministeriö: Hankintalain kokonaisuudistus, http://www.tem.fi/kulutttajat_ja_markkinat/julkiset_hankinnat/hankintalain_kokonaisuudistus, haettu 28.3.2014.

62 Valtioneuvoston periaatepäätös yhteiskuntavastuusta, 22.11.2012, http://www.tem.fi/files/35049/vnp_yhteiskuntavastuu_2012.pdf, haettu 11.12.2013.

63 Työ- ja elinkeinoministeriö: Sosiaalisesti vastuulliset hankinnat -opas, http://www.tem.fi/files/38066/Opas_Sos_hankinnat_ccx.PDF, haettu 22.11.2013.

riskianalyysin. Sen avulla on pyritty kartoittamaan erityisesti niitä tuoteryhmiä, joiden tuotantoprosessi voisi olla altis työ- ja ihmisoikeusloukkauksille. Hansel selvittää parhaillaan hyviä käytäntöjä ottaa käyttöön sosiaalisen vastuun kriteerejä, muun muassa vastuullisuuskyselyä ja mahdollisia sosiaaliseen vastuuseen liittyviä sopimusehtoja, käytettäväksi tällaisia tuoteryhmiä koskeviin sopimuksiin.

Riskianalyyseissa kiinnitetään huomiota muun muassa toimitusketjun monimutkaisuuteen, tuotantoprosessiin, työvoiman laatuun (esimerkiksi kausiluontoisuuteen), aiemmin ilmenneisiin ongelmiin, hankinnan laajuuteen, työn perusedellytysten kartoittamiseen sekä työterveyden ja -turvallisuuden kartoittamiseen.

2.11.2 Hankintalainsäädännön sääntelyn rajat

Ihmisoikeuksiin ja julkisiin hankintoihin liittyen on ehdotettu, että sosiaalisten näkökohtien huomioiminen tulisi tehdä pakolliseksi julkisissa hankinnoissa. Ehdotuksen mukaisesti toimittaessa puututtaisiin julkisten hankintojen sisältöön ja laatuun. Tästä keskusteltaessa on huomioitava, että hankintalainsäädäntö on korostetusti menettelytapalainsäädäntö, jonka säännöksiä ohjaavat tarjouskilpailuun osallistuvien toimittajien tasapuolisen kohtelun ja avoimuuden vaatimukset.

Koska hankintalainsäädäntö on menettelytapalainsäädäntöä, siinä ei oteta kantaa siihen, *mitä* julkisyhteisöjen ja muiden hankintayksiköiden tulisi hankkia tai *millaisia* vaatimuksia, kriteereitä tai tekijöitä hankintayksiköiden tulisi joko asettaa suoraan tarjouspyyntöihinsä tai ottaa muutoin huomioon hankintamenettelyssä. Laatu- tai sisältösääntöjen asettaminen julkisten hankintojen menettelyjä ohjaavaan lainsäädäntöön olisi erittäin haastavaa jo lain systematiikkaan ja soveltamiskohteiden laajuuteen liittyvistä syistä.

Lain systematiikkaan liittyvillä syillä tarkoitetaan sitä, että hankintalainsäädäntö asettaa velvoitteita hankintayksiköille järjestää avoin ja tasapuolinen tarjouskilpailu ja luo menettelyllisiä oikeuksia tarjouskilpailuihin osallistuville tai osallistumisesta kiinnostuneille toimittajille. Myös julkisten hankintojen lainsäädännön oikeussuojajärjestelmä perustuu näiden osapuolten suhteelle: valituksen tekemiseen oikeutettuja asianosaisia ovat käytännössä ainoastaan edellä mainitut toimittajat. Tästä syystä hankinta-asioita käsittelevät tuomioistuimet voivat sanktioissaan ainoastaan joko palauttaa hankintamenettelyn aiempaan tasapuoliseen tilaan tai määrätä hankintayksiköt suorittamaan sanktioluonteisia maksuja joko valtiolle tai valituksen tehneelle toimittajalle.

Jos julkisiin hankintoihin lisättäisiin laatutekijöitä, kuten velvoite sosiaalisten näkökohtien huomioimisesta, jouduttaisiin samalla muuttamaan edellä mainittua suhdetta sekä oikeussuojajärjestelmän rakennetta. Tällöin jouduttaisiin ratkaisemaan, mikä taho voisi valittaa riittämättömästä laadusta tuomioistuimeen ja mitä tuomioistuimet voisivat hankintalain perusteella asialle tehdä. Kilpailu-, hankinta- ja markkinaoikeudellisia asioita käsittelevän markkinaoikeuden tulisi lisäksi kasvattaa erityisosaamistaan näissä tapauksissa kaikella sellaisella muulla

lainsäädännöllä, joka vaikuttaa hankinnan sisältöön ja laatuun. Nykyisessä oikeuskäytännössä on vakiintuneesti katsottu, ettei markkinaoikeudella ole hankintalainsäädännön oikeussuojajärjestelmässä toimivaltaa ratkaista sitä, onko hankintayksikkö toiminut muun lain kuin julkisia hankintoja koskevien lakien mukaisesti.

Hankintalain soveltamiskohteiden laajuuteen liittyvillä syillä tarkoitetaan puolestaan sitä, että julkisten hankintojen tarjouskilpailujen ja sopimusten kohteina voi olla ainakin 30–40 000 erilaista tavaraa, palvelua tai rakennusurakkaa. Luku pohjautuu EU-asetuksella⁶⁴ luotuihin numeraalisiin ns. CPV-koodeihin, jollainen pitää luoda jokaiselle hankinnan kohteelle. Mikäli hankintalainsäädännössä otettaisiin kantaa hankinnan sisältöön tai laatutekijöihin, tulisi käytettävien ja laatua määrittävien kriteerien olla sovellettavissa yhdenmukaisesti kaikkiin näihin hankintoihin. Mikäli hankinnan laatu kirjattaisiin puolestaan hyvin yleisellä tavalla (vaikapa käyttämällä termejä ”laatu” tai ”riittävän laadukas hankinta”) lakiin, joutuisi lakia soveltava ja tulkitseva tuomioistuim määrittämään riittävän laadun tosiasiallisen sisällön jokaisessa yksittäistapauksessa erikseen.

Edellä esitetyn lisäksi on huomattava, että erilaisten julkisten hankintojen laatua ja sisältöä säännellään monessa muussa säädöksessä (ks. myös seuraava kappale ”Julkisia palveluita tarjoavat yritykset”). Esimerkiksi laissa sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta⁶⁵ todetaan, että hankittaessa palveluja yksityiseltä palvelujen tuottajalta kunnan tai kuntayhtymän on varmistuttava siitä, että hankittavat palvelut vastaavat sitä tasoa, jota edellytetään vastaavalta kunnalliselta toiminnalta. Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista⁶⁶ todetaan puolestaan, että asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Hankintayksikköiden rakennusurakkahankintoihin liittyvät puolestaan Suomen rakentamismääräyskokoelman vaatimukset muun muassa rakenteiden lujuudesta, eristyksestä ja energiataloudesta.

2.12 Julkisia palveluita tarjoavat yritykset

Julkisella vallalla on palveluja tuottaessaan ja hankkiessaan velvollisuus aktiivisesti edistää perusoikeuksien toteutumista. Julkisen hallintotehtävän antaminen muille kuin viranomaisille on perustuslain mukaan mahdollista vain lain nojalla ja vain, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Kuntien ja valtion järjestäessä palvelun tuotannon yksityiseltä palveluntuottajalta on ihmisoikeusky symykset otettu huomioon kulloinkin kyseessä olevassa lainsäädännössä tai palveluja koskevissa ohjeissa.

64 Komission asetus yhteisestä hankintasanastosta (213/2008), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:074:0001:0375:fi:PDF>, haettu 19.2.2014.

65 Laki sosiaali- ja terveydenhuollon suunnittelusta ja valtionavustuksesta (1992/733), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920733>, haettu 19.2.2014.

66 Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000), <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2000/20000812>, haettu 19.2.2014.

Lainsäädännön toteutumista valvovat kunnan viranomaiset, aluehallintovirastot ja Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviranomainen. Työntekijöiden kohdalla ihmisoikeudet on turvattu työlainsäädännöllä. Erikseen ei ole olemassa erityistä ihmisoikeuksia koskevaa ohjetta sen lisäksi mitä julkisia hankintoja koskevassa lainsäädännössä ja ohjeissa on erikseen säädetty tai ohjeistettu.

2.13 Ihmisoikeudet ja yritysten hallinto

2.13.1 Henkilöstön edustus yritysten hallinnossa

Henkilöstön edustuksesta yritysten hallinnosta annetun lain⁶⁷ mukaan henkilöstöllä on oikeus osallistua yrityksen liiketoimintaa, taloutta ja henkilöstön asemaa koskevien tärkeiden kysymysten käsittelyyn yrityksen päättävissä, toimeenpanevissa, valvovissa tai neuvoa-antavissa hallintoelimissä yrityksen toiminnan kehittämiseksi, yrityksen ja henkilöstön yhteistoiminnan tehostamiseksi sekä henkilöstön vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi. Lakia sovelletaan yrityksiin, joiden palveluksessa työskentelee vähintään 150 työntekijää. Henkilöstön oikeudesta tulla kuuluksi ja sille tiedottamisesta yrityksissä sekä henkilöstön osallistumisoikeuksista on säädetty myös useissa EU:n direktiiveissä.

2.13.2 Ihmisoikeuksia koskeva yritysvastuuraportointi

Euroopan komissio on antanut ehdotuksen⁶⁸ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi koskien yritysten ei-taloudellista ja monimuotoisuutta koskevia tietoja. Direktiiviehdotus pitää sisällään ehdotuksen lisätä tilinpäätösdirektiiviin⁶⁹ uudet artikkelit 19a sekä 29a (konsernit), joita sovelletaan yleisen edun kannalta merkittäviin yhteisöihin, joiden henkilöstömäärä ylittää 500. Nämä yhteisöt veloitetaan laatimaan toimintakertomukseen selvitys muusta kuin taloudellista tiedosta sisältäen ympäristöön, sosiaalisiin näkökohtiin ja työntekijöihin, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen, korruption torjuntaan ja lahjontaan liittyviä tietoja. Edellä mainituista seikoista luovutettavan tiedon tulee sisältää toimintalinjan kuvaus, saavutetut tulokset sekä mahdolliset niihin liittyvät riskit sekä miten näitä riskejä hallitaan. Mikäli yrityksellä ei ole toimintalinjaa tai -linjoja tulee sen antaa selkeä ja perusteltu selitys asiaan. Lisäksi tulee kuvata lyhyesti yrityksen käyttämä liiketoimintamalli. Ehdotus sisältää myös ns. turvalausekkeen, johon perustuen yrityksen ei tarvitse julkistaa

67 Laki henkilöstön edustuksesta yritysten hallinnossa (725/1990), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19900725>, haettu 11.12.2013.

68 Euroopan komission ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi neuvoston direktiivin 2013/34/EU muuttamisesta tietyiltä suurilta yrityksiltä ja yritysryhmiltä edellytettävien muiden kuin taloudellisten tietojen ja monimuotoisuutta koskevien tietojen julkistamisen osalta (COM(2013) 207 final), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2013:0207:FIN:FI:PDF>, haettu 13.12.2013.

69 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi tietyntyyppisten yritysten vuosittainpäätöksistä, konsernitilinpäätöksistä ja niihin liittyvistä kertomuksista, Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin 2006/43/EY muuttamisesta ja neuvoston direktiivien 78/660/ETY ja 83/349/ETY kumoamisesta, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:182:0019:0076:FI:PDF>, haettu 18.3.2014.

sen toiminnan kannalta vahingollisia tietoja. Jäsenvaltiot voivat antaa tarkempia säännöksiä siitä, millaisissa tilanteissa tätä lauseketta voi soveltaa.

Yhteisöt voivat selvityksen sijaan julkistaa vastaavat tiedot erillisellä raportilla käyttäen esimerkiksi kansallista, EU-tason tai kansainvälistä kehystä. Yhteisö, joka laatii 19a tai 29a artiklan mukaisen selvityksen, on vapautettu tilinpäätösdirektiivin artiklan 19 (1) tai vastaavasti artiklan 29 soveltamisesta, joka koskee kaikkien yritysten/konsernien velvollisuutta raportoida ympäristö- ja henkilöstöasioista. Yritys, jonka emoyhtiö laatii selvityksen, on vapautettu selvityksen teosta. Mikäli yhteisö laatii toimintakertomuksesta erillisen raportin, tulee sen sisältää selvitykseltä vaaditut tiedot. Lisäksi edellytyksenä on, että kyseinen raportti julkistetaan yhdessä toimintakertomuksen kanssa tai että se julkistetaan yhteisön kotisivuilla kohtuullisessa ajassa, joka ei saa ylittää 6 kuukautta tilinpäätöspäivästä, ja että siihen tällöin viitataan toimintakertomuksessa.

Ehdotuksen 20 artikla käsittelee hallintoelinten monimuotoisuutta. Sitä sovelletaan yrityksiin, joiden arvopaperit ovat kaupankäynnin kohteena säännellyillä markkinoilla EU:ssa ja joiden henkilömäärä ylittää 250. Yrityksen on selvityksessään hallinnointi- ja ohjausjärjestelmästäan esitettävä kuvaus monimuotoisuuspolitiikastaan, sen tavoitteet, miten se on pantu täytäntöön sekä saavutetut tulokset. Mikäli tällaista politiikkaa ei sovelleta, tulee yrityksen antaa selkeä ja perusteltu selvitys, miksi ei.

Tilintarkastajan tulee tarkistaa, että sekä ei-taloudellisia tietoja että monimuotoisuutta koskevat tiedot on annettu.

Samassa ehdotuksessa komissio veloitetaan myös raportoimaan OECD:n verotusta koskevan hankkeen, uuden tilinpäätösdirektiivin maakohtaisen hallituksille suoritettavia maksuja koskevan raportoinnin sekä luottolaitoksia koskevan varavaruusdirektiivin maakohtaisen veroraportoinnin tuloksista. Uusi tilinpäätösdirektiivi veloitaa öljy-, kaasu-, kaivannais- ja aarniometsänhaku-aloilla toimivat yritykset raportoimaan tilinpäätöksen yhteydessä hallituksille suorittamansa maksut⁷⁰. Komission tulee samassa yhteydessä esitellä mahdollinen ehdotuksensa suurten yritysten maakohtaiseksi veroraportoinniksi koskien niin jäsenmaita kuin niitä kolmansia maita, joissa kyseiset suuret yhtiöt toimivat.

Valtioneuvosto on tiedottanut eduskunnalle aiheesta U-kirjeellä⁷¹ sekä U-jatkokirjeellä. Komission ja Euroopan parlamentin välisissä neuvotteluissa saavutettiin sopu ehdotuksesta helmikuussa 2014. Parlamentti tulee hyväksymään ehdotuksen huhtikuussa 2014. Mikäli näin tapahtuu, tulee ehdotusta koskeva lainsäädäntö saattaa voimaan vuonna 2016.

70 Työ- ja elinkeinoministeriön asettama työryhmä tulee ehdottamaan, miten nämä velvoitteet pannaan Suomessa täytäntöön. Ks. lisätietoja: Kirjanpitolain muutokset -työryhmä asetettu ajalle 1.9.2013–30.11.2014, bit.ly/1iJg2GI, haettu 14.3.2014.

71 Valtioneuvoston kirjelmä eduskunnalle komission ehdotuksesta Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi yritysten ei-taloudelliset ja monimuotoisuutta koskevat tiedot), <http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=U+46/2013&base=eru&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WORD>, haettu 13.12.2013.

2.13.3 Yritysten hallinnointi – corporate governance -periaatteet

Suomen lainsäädännössä vain luottolaitoksia ja sijoituspalveluyrityksiä koskevat sitova velvollisuus edistää monimuotoisuutta hallintoelimen jäsenyydessä (lait tulevat voimaan 1.7.2014). Muuta sitovaa sääntelyä ei ole monimuotoisuuden tai sukupuolten tasapuolisen edustuksen edistämistä laajemmassa mielessä yritysten hallintoelimissä.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta⁷² koskee työsuhteita ja työnantajan sekä viranomaisten velvollisuutta edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa. Lain 4 a § koskee myös kunta- ja valtioenemmistöisiä yhtiöitä; molempia sukupuolia on oltava vähintään 40 prosenttia, ellei muuhun ole erityisiä syitä.

Laki henkilöstön edustuksesta yritysten hallinnossa⁷³, joka käsittelee yöntekijöiden edustajien nimeämistä jäseniksi yritysten hallintoelimiin, ei sisällä vaatimuksia edustajien sukupuolijakautumasta tai monimuotoisuudesta.

Valtion omistajapolitiikkaa koskevan valtioneuvoston 3.11.2011 tekemän periaatepäätöksen mukaan valtio toteuttaa omistajana tasa-arvolakia ohjaamiensa yhtiöiden hallituksia valittaessa. Tämän lisäksi valtioneuvosto pitää tärkeänä, että yhtiöiden ylintä johtoa, johtoryhmiä ja muita johtotehtäviä nimettäessä tulee varmistaa, että molempien sukupuolten edustajilla on yhtäläiset mahdollisuudet edetä uralaan ja kohota johtotehtäviin. Myös hallituksen nimityksiä ja palkitsemista valmisteleviin toimielimiin pyritään valitsemaan tasaisesti molempien sukupuolten edustajia. Valtion omistajaohjaukseen liittyvien toimien seurauksena naisten osuus niiden yhtiöiden hallituksissa, joissa valtio on omistajana, ylittää 40 prosenttia kaikissa muissa yhtiötyypeissä, paitsi niissä, joissa valtio on vähemmistöosakas eikä yhtiön osakkeet ole noteerattu pörssissä. Tilastoja ei ole saatavissa niistä yhtiöistä, jotka ovat kuntien omistamia.

Suomalaisten pörssiyhtiöiden itsesääntelyä laatimassa Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodissa (Corporate Governance) vuodelta 2010⁷⁴ on huomioitu alan kansainvälinen kehitys ja Suomen lainsäädännön ja markkinan erityispiirteet laadinta-ajankohtaan saakka. Hallinnointikoodi edellyttää, että listayhtiöiden hallituksissa on oltava hallituksen monipuolisen kokoonpanon ylläpitämiseksi molempia sukupuolia (Suositus 9). Muita määrällisiä tai valintamenettelyä koskevia vaatimuksia koodissa ei ole asetettu, esimerkiksi ihmisoikeuksiin liittyen.

Suomalaisissa pörssiyhtiöissä naisten osuus hallituksen jäsenistä on edelleen kasvanut hivenen edellisestä vuodesta, vaikka suuria hyppäyksiä ei enää viime vuosina ole tapahtunut⁷⁵. Vuoden 2013 huhtikuussa suurissa pörssiyhtiöissä naisia on

72 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>, haettu 19.2.2014.

73 Laki henkilöstön edustuksesta yritysten hallinnossa (725/1990), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19900725>, haettu 18.3.2014.

74 Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi (Corporate Governance) 2010, <http://cgfinland.fi/files/2012/01/suomen-listayhtioiden-hallinnointikoodi-cg2010.pdf>, haettu 11.12.2013.

75 Menestystä hallituksissa, haasteita johtoryhmissä. Keskuskauppakamarin kolmas naisjohtajaselvitys. Keskuskauppakamarin 2013. <http://kauppakamari.fi/wp-content/uploads/2013/11/naisjohtajaselvitys-2013netti.pdf>, haettu 17.12.2013.

hallituksissa jo yli 30 %, kun keskiuurissa heitä on 23 % ja pienissä 18 %. Samana ajankohtana vain 13 yhtiöllä oli enää täysin miehistä koostuva hallitus. Nämä yhtiöt olivat ns. small cap -yhtiöitä. Määrä on joka vuosi pienentynyt muutamalla yhtiöllä viime vuosina.

Valtio on ollut osaltaan edesauttamassa naisten osuuden kasvua hallitusten kokoonpanoissa. Vuoden 2013 yhtiökokouspäätösten perusteella voidaan todeta, että naisten osuus markkinaehtoisesti toimivien valtionyhtiöiden hallituksissa on tällä hetkellä ennätyselliset 47 prosenttia

OECD:n corporate governance -periaatteet (2004)⁷⁶, joihin myös Suomen hallintokoodi osittain perustuu, eivät säätele hallituksen kokoonpanon sukupuolijakautumisesta mitään, vaan periaatteet ovat sukupuolineutraalit. OECD on päättänyt tarkistaa corporate governance -periaatteidensa laadukkuuden ja ajantasaisuuden prosessissa, joka alkaa vuonna 2014 ja päättyy vuonna 2015. Tällä hetkellä ei ole tietoa, otetaanko tarkastelussa huomioon ihmisoikeus- ja tasa-arvokysymykset.

EU:ssa on helmikuusta 2013 saakka ollut vireillä komission ehdotus⁷⁷ sukupuolten tasapuolisesta edustuksesta listayhtiöiden hallintoelimissä. Direktiiviehdotuksen mukaan pörssiyritysten tulisi pyrkiä siihen, että hallintoelimissä on aliedustettua sukupuolta vähintään 40 prosenttia 1.1.2020 mennessä, valtionyhtiöissä 1.1.2018 mennessä. Tavoitteen saavuttamiseksi direktiivi sisältää listayhtiöille eräitä menettely- ja avoimuusvelvollisuuksia sekä jäsenvaltioille velvollisuuden säätää seuraamuksista direktiivin noudattamisen varmistamiseksi. Direktiivi olisi määräaikainen ja lakkaisi olemasta voimassa 31.12.2028. Jäsenvaltion ei tarvitse panna täytäntöön kansallisesti direktiivin velvollisuuksia, jos se voi osoittaa saavuttavansa tavoitteet määräaikaan mennessä muutenkin. Direktiivin läpimeno ja sen lopullinen sisältö näyttää tällä hetkellä epävarmalta.

Lähikuukausina täytäntöön pantava vakavaraisuusdirektiivi⁷⁸ ja -asetus⁷⁹ sisältävät sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen velvoittavia säännöksiä. Sääntely koskee luottolaitoksia ja sijoituspalveluyrityksiä. Direktiivi pannaan kansallisesti täytäntöön lähinnä uuteen luottolaitoslakiin. Hallituksen esitysluonnoksen mukaan (luottolaitoslain 7:2 §) ”luottolaitoksen hallituksen on hyväksyttävä luottolaitokselle toimintaperiaatteet, joilla edistetään hallituksen kokoonpanon monimuotoisuutta. Hallituksen on hyväksyttävä luottolaitokselle tavoite sukupuolten tasapuolisesta edustuksesta hallituksessa sekä laadittava toimintaperiaatteet, joilla tavoite saavutetaan ja ylläpidetään. Lisäksi luottolaitoksen on pidettävä saatavilla verkkosivustollaan muun muassa selostus siitä, miten se noudattaa kyseistä säännöstä. Edellä

76 OECD Principles of Corporate Governance, <http://www.oecd.org/corporate/oecdprinciplesofcorporategovernance.htm>, haettu 17.12.2013.

77 Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi julkisesti noteerattujen yhtiöiden toimivaan johtoon kuulumattomien johtokunnan jäsenten sukupuolijakauman tasapainottamisesta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä (KOM(2012) 614, lopullinen), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0614:FIN:fi:PDF>, haettu 17.12.2013.

78 Direktiivi oikeudesta harjoittaa luottolaitostointaa ja luottolaitosten ja sijoituspalveluyritysten vakavaraisuusvalvonnasta (2013/36/EU), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:176:0338:0436:FI:PDF>, haettu 14.3.2014.

79 Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (Nro 575/2013) luottolaitosten ja sijoituspalveluyritysten vakavaraisuusvaatimuksista, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:176:0001:01:FI:HTML>, haettu 14.3.2014.

kuvatut sääntelyhankkeet kohdistuvat lähtökohtaisesti hallintoelinten jäsenyyteen, tosin edellä mainitussa komission direktiiviehdotuksessa otetaan huomioon tasa-arvotavoitteiden asettaminen ja saavuttaminen myös johtoryhmätasolla. Lähiajan suurimmat haasteet tulevaisuudessa liittyvät kolmeen alueeseen:

1. Sukupuolten välisen tasa-arvon lisääminen yritysten johtoryhmätasolla. Johtoryhmien nimeämiseen kohdistuvat monet naisten urakehitystä, työkoekemusta ja epätasapuolisiin sisäisiin menettelytapoja koskevat pullonkaulat. Myös yritysten toimitusjohtajina naisia on vähän. Yritysten johtoryhmät ovat tasa-arvolain piirissä, sillä kyseiset johtajat ovat yleensä työsuhteisia.
2. Sukupuolten tasapuolinen edustus erityisesti pienten pörssiyhtiöiden hallituksessa (johtoryhmien kokoonpanon lisäksi). Mitä pienempi pörssiyhtiö on kyseessä, sen suurempi merkitys on osakkeenomistajien tai heitä lähellä olevien henkilöiden valitsemisessa hallitukseen sen sijaan, että jäseniksi rekrytoitaisiin lähipiirin ulkopuolisia ammattijäseniä. Suomessa henkilöstön edustaja on hallituksissa vähän eikä heidän merkityksensä ole suuri tasa-arvon edistäjänä tai sitä jarruttavana tekijänä.
3. Sukupuolten tasapuolinen edustus sellaisten yhtiöiden hallintoelimissä, jotka eivät ole pörssiyhtiöitä taikka selkeästi valtioenemmistöisiä, mutta jotka jollakin tavalla liittyvät julkisiin tehtäviin. Näihin voidaan lukea esimerkiksi vähemmistöomistetut noteeraamattomat (enemmistöltään yksityisesti omistetut yhtiöt), työeläkeyhtiöt ja kuntasektorin määräysvallassa olevat yhtiöt. Yhtiöt ovat hyvin erilaisia eikä niistä ole yhtenäisiä tilastoja.

2.14 Valtio-omisteiset yhtiöt ja ihmisoikeudet

Yritysvastuuta on korostettu viime vuosina voimakkaasti valtion omistajaohjauksessa. Valtioneuvoston kanslian omistajaohjausosasto on asettanut valtion enemmistöomisteisille ja täysin omistetuille listaamattomille yrityksille yritysvastuun raportointivelvoitteen. Velvoite edellyttää yhtiöitä raportoimaan toimialan parhaiden käytäntöjen mukaisesti ja vähintään keskeisiä kilpailijoita vastaavia standardeja omaksuen. Tähän sisältyvät myös ihmisoikeuskysymykset, jotka osakeyhtiöissä ensisijaiset tarkoittavat työntekijöiden oikeuksia. Kysymys on liiketoiminnallisista päätöksistä, joista vastuu on yritysten hallituksilla ja yritysjohdolla. Työntekijöiden oikeuksia valtio-omisteiset osakeyhtiöt toteuttavat lainsäädännön, hyvän hallintotavan ja valtio-omistajan linjausten perusteella. Nämä pitävät sisällään myös työntekijöiden oikeuksia loukkaavat tilanteet. Valtiolle on tärkeää, että yhtiöissä maksetaan henkilöstön aseman ja oikeuksien kunnioittaminen sekä ympäristön kannalta vastuulliset toimintatavat ja valtio odottaa yhtiöiden kiinnittävän huomiota myös alihankintaketjunsä läpinäkyvyyteen sekä hyvän henkilöstö- ja ympäristöpolitiikan toteutumiseen myös alihankintayrityksissä. Valtion täysin omistama, itsenäinen holdingyhtiö Solidium raportoi omasta toiminnastaan GRI:n mukaisesti ja

edellyttää salkkuyhtiöltään vastaavalla tavalla kaikkien yritys vastuun osa-alueiden ensiluokkaista hoitamista.

2.14.1 Suomen Teollisuussijoitus

Suomen Teollisuussijoitus Oy on valtion pääomasijoitusyhtiö, joka edistää pääomasijoitustoiminnan keinoin ja kansainvälisesti verkottuen suomalaista yritystoimintaa, työllisyyttä ja talouden kasvua. Teollisuussijoitus sijoittaa suomalaiseen yritystoimintaan suoraan ja pääomasijoitusrahastojen kautta tuoden innovaatiojärjestelmän palveluiden ja muun rahoitustarjonnan rinnalle markkinaehtoisien pääomasijoitusmuotoisen rahoituksen. Yhtiön toiminnan tavoitteena on kohdentaa rahoitusta markkinapuutealueille, lisätä yksityisen pääoman tarjontaa markkinoilla sekä edistää pääomasijoitusmarkkinan kehittymistä ja kansainvälistymistä. Yhtiön toimintaa sääntelevät laki Suomen Teollisuussijoitus Oy -nimisestä valtionyhtiöstä⁸⁰ sekä asetus Suomen Teollisuussijoitus Oy -nimisestä valtionyhtiöstä⁸¹.

Teollisuussijoitus on tehnyt pääomasijoituksia vuodesta 1995 lähtien yhteensä noin miljardilla eurolla. Rahoituksen kohteena on tällä hetkellä yhteensä 510 yritystä suoraan ja välillisesti rahastojen kautta. Suurin osa yhtiön sijoituksista kohdistuu suomalaisiin ja Suomessa toimiviin rahastoihin ja kohdeyrityksiin.

Teollisuussijoitus ottaa vastuullisena sijoittajana ja omistajana huomioon ympäristöön, yhteiskuntaan ja hyvään hallintotapaan liittyvät seikat sijoituspäätöksiä tehtäessä, sijoituskohteiden hallinnoinnissa sekä varainhoidossa. Vastuullinen sijoitustoiminta on jatkuvasti kehittyvä prosessi ja osa yhtiön toiminnan suunnittelua. Yhtiön henkilöstön osaamista on vahvistettu muun muassa vastuullisen sijoittamisen koulutuksella.

Teollisuussijoituksen hallitus on vuonna 2011 vahvistanut yhtiölle vastuullisen sijoittamisen periaatteet, jotka pohjautuvat kansainvälisiin PRI:n vastuullisen sijoittamisen periaatteisiin⁸² (PRI: Principles for Responsible Investment). Periaatteita sovelletaan kaikessa sijoitustoiminnassa, ja ne on integroitu osaksi yhtiön sijoitus- ja päätöksentekoprosessia. Lisäksi yhtiö on jäsen Finsif ry:ssä⁸³, jonka tarkoituksena on edistää vastuullista sijoittamista.

Teollisuussijoitus julkaisee vuosittain yritys vastuuraportin ja seuraa yritys vastuun toteutumista myös kohdeyhtiötasolla. Sijoituskohteiden yritys vastuun kehittymistä ja käytäntöjä seurataan hallitustyöskentelyn ja muun yhteistyön kautta. Vaikutusmahdollisuudet eri osa-alueisiin vaihtelevat yritys kohtaisesti, sillä eri toimialoilla ja eri maantieteellisillä alueilla toimivien yritysten kohdalla korostuvat eri asiat. Myös Teollisuussijoituksen omistusosuus kohdeyhtiöissä vaihtelee merkittävästi vaikuttaen yhtiön mahdollisuuteen vaikuttaa kohdeyrityksen yritys vastuuasioihin.

80 Laki Suomen Teollisuussijoitus Oy -nimisestä valtionyhtiöstä (1352/1999), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19991352>, haettu 28.3.2014.

81 Valtioneuvoston asetus Suomen Teollisuussijoitus Oy -nimisestä valtionyhtiöstä (54/2014), <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140054>, haettu 28.3.2014.

82 PRI: Principles for Responsible Investment, <http://www.unpri.org/>, haettu 28.3.2014.

83 Finsif ry (Finland's Sustainable Investment Forum), <http://www.finsif.fi/>, haettu 28.3.2014.

3 Yritykset ja ihmisoikeudet ulkomailla

3.1 Rikosoikeudellinen vastuu ihmisoikeusloukkauksista ulkomailla

Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen, jonka rankaiseminen tekopaikan laista riippumatta perustuu Suomea velvoittavaan kansainväliseen sopimukseen tai muuhun Suomea kansainvälisesti velvoittavaan säädökseen tai määräykseen (*kansainvälinen rikos*), sovelletaan Suomen lakia. Suomen lakia sovelletaan tekopaikan laista riippumatta esimerkiksi Suomen ulkopuolella tehtyyn ihmiskauppaan, törkeään ihmiskauppaan ja rikoslain 34 a luvussa tarkoitettuihin terrorismirikoksiin.

Suomen ulkopuolella tehtyyn rikokseen, josta Suomen lain mukaan saattaa seurata yli kuuden kuukauden vankeusrangaistus, sovelletaan Suomen lakia, jos valtio, jonka alueella rikos on tehty, on pyytänyt rikoksen syytteen esittämistä suomalaisessa tuomioistuimessa.

3.2 Korruptiota koskeva lainsäädäntö

Lahjominen elinkeinotoiminnassa sekä lahjuksen ottaminen elinkeinotoiminnassa on rikoslaissa (RL 30:7-8) kielletty.

Suomi on ratifioinut Korruption vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen⁸⁴. Yleissopimus liittyy lahjusrikoksiin ja eräisiin muihin korruptiota koskeviin rikoksiin, kuten rahanpesuun. Yleissopimuksessa on määräyksiä näiden rikosten ennalta ehkäisystä, kriminalisoinneista, lainvalvonnasta, kansainvälisestä yhteistyöstä ja varallisuuden takaisin hankkimisesta. Lisäksi yleissopimus sisältää määräyksiä, jotka koskevat teknistä apua, tietojen vaihtoa ja täytäntöönpanon valvontamekanismeja. Eräät yleissopimuksen rahanpesua, julkisia hankintoja, julkista varainhoitoa, tilinpäätöstä ja tilintarkastusta koskevat määräykset kuuluvat Euroopan yhteisön toimivaltaan.

Suomen liittyessä sopimukseen todettiin, että Suomen lainsäädäntö täyttää yleissopimuksessa asetetut velvoitteet. Rikoslakia muutettiin sopimukseen liittyttäessä siten, että elinkeinoelämässä tehdyt lahjusrikokset tulivat virallisen syytteen alaisiksi. Lahjusrikoksiin sovelletaan myös oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevia säädöksiä.

84 Korruption vastainen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus (56/2006), <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsviite/2006/20060056>, haettu 18.3.2014.

3.4 Ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia

Kesällä 2013 hyväksytty Suomen ulkoasiainhallinnon ihmisoikeusstrategia ja sitä täydentävä vuosien 2013–2015 toimintaohjelma ohjaavat ihmisoikeuksien toimeenpanoa ulkopoliitiikan kaikilla osa-alueilla.

Ihmisoikeuksien toteutuminen taloudellisten ulkosuhteiden alueella tukeutuu näkemykseen siitä, että kansainvälinen kauppa, markkinoiden avautuminen ja taloudellinen kasvu voivat luoda taloudellisia edellytyksiä useiden ihmisoikeuksien toimeenpanolle. Toisaalta Suomi pyrkii vahvistamaan työelämän perusoikeuksien ja erityisesti naisten ja haavoittuvimpien väestöryhmien ihmisoikeuksien suoje-
lua myös taloudellisten ulkosuhteiden sekä rajat ylittävän yritystoiminnan alueella.

Työelämän ja ihmisoikeudet huomioidaan valtioiden välisten investointisuojo-
sopimusten valmistelussa, täytäntöönpanossa sekä riitojen sovittelussa. Suomi tukee ihmisoikeusvelvoitteiden huomiointia erityisesti EU:n kahden- ja alueiden välisten vapaakauppasopimuksissa ja EU:n yleisessä tullietuusjärjestelmässä sekä tukee pyr-
kimystä vahvistaa ihmisoikeustilanteen arviointia kolmansissa maissa. Kauppaan
liittyvissä sopimuksissa Suomi myös tukee poikkeuslausekkeita, jotka mahdollista-
vat sopimusvelvoitteista poikkeamisen tapauksissa, joissa sopimuskumppani louk-
kaa ihmisoikeuksia.

Suomi kannustaa yrityksiä panostamaan vastuulliseen yritystoimintaan kehittä-
mällä markkinaehtoisia alkuperän ja kansainvälisen toiminnan seurantajärjestel-
miä, ml. näistä raportointi ja viestintä.

3.5 Ulkoasiainministeriön kehityspoliittinen ohjelma

Suomen kehityspoliittisen ohjelman lähtökohtana on ihmisoikeusperustainen lähes-
tymistapa kehitykseen. Lähestymistapa pohjautuu YK-järjestöjen yhteisymmärryk-
seen ihmisoikeusperustaisesta kehitysyhteistyöstä⁸⁵ ja tarkoittaa, että kehitysyh-
teistyöllä pyritään tukemaan viranomaisten voimavaroja vastata ihmisoikeusvel-
voitteistaan sekä edistää paikallisen väestön oikeutta saada tietoa ja kyetä toimi-
naan oikeuksiensa puolesta. Kehitysyhteistyön tavoitteet kattavat niin kansalais-
ja poliittiset oikeuksien ja vapauksien, kuin taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyk-
sellisten oikeuksien täytäntöönpanon. Kehitysyhteistyön toimeenpanossa on kun-
nioitettava keskeisiä ihmisoikeusperiaatteita kuten yleismaailmallisuutta, jokaisen
oikeutta vaikuttaa ja osallistua kehityksen määrittelyyn ja toimeenpanoon, syrjimät-
tömyyttä sekä tasa-arvoa.

Sukupuolten välinen tasa-arvo ja eriarvoisuuden vähentäminen ovat ilmastokes-
tävyuden lisäksi kehitysyhteistyön läpileikkaavia tavoitteita. Suomen kehitysyhteis-
työllä halutaan edistää erityisesti yhteiskuntapolitiikkaa joka lisää yhdenvertaisia

85 UN Common Understanding on Human Rights Based Approach to Development, 2003, bit.ly/1iwVvWw, haettu 25.3.2014.

mahdollisuuksia sosiaaliseen, taloudelliseen ja poliittiseen osallistumiseen, sekä peruspalvelujen ja turvan saatavuuteen. Suomi on täten sitoutunut edistämään erityisesti naisten, lasten, etnisten, kieli- ja uskonnollisten vähemmistöjen ja alkupe- räiskansojen, sekä vammaisten henkilöiden, hiv/aidsin kanssa elävien sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia.

Suomen kehityspolitiikan ja -yhteistyön painopisteet ovat;

1. ihmisoikeuksia edistävä, demokraattinen ja vastuullinen yhteiskunta,
2. osallistava ja työllistävä vihreä talous,
3. luonnonvarojen kestävä hallinta ja ympäristönsuojelu sekä
4. inhimillinen kehitys.

Toimintaa ohjaavat myös hallitusohjelman kirjaukset koulutuksesta, ihmisarvoisesta työstä, nuorisotyöttömyyden vähentämisestä sekä naisten ja lasten aseman parantamisesta osana kehityspolitiikkaa. Toiminnassa hyödynnetään Suomen vah- vuuksia koulutuksessa, terveyden edistämisessä, viestintä- ja ympäristöteknologi- assa sekä hyvässä hallinnossa.

Suomen kehityspoliittisia tavoitteita edistetään sekä rahoituksella että politiikka- päätöksillä ja -vaikuttamisella. Työtä tehdään kahdensivolisesti, alueellisesti, monen- keskisesti sekä kansalaisjärjestöjen ja EU:n kautta. Eri apumuodot täydentävät toi- siaan ja niiden kautta Suomen apu ulottuu lähes kaikkialle maailmaan. Suomi antaa tukea ihmisoikeuksia puolustaville järjestöille sekä henkilöille, jotka tuovat esiin ihmisoikeusloukkauksia ja korruptiorikoksia.

Yksi tapa edistää kehitysmaiden taloudellisen ja sosiaalisen kehitystä on vastuul- lisen yritystoiminnan tukeminen. Hallitus korottaa Finnfundin pääomaa vastuulli- sen yksityisen yritystoiminnan edistämiseksi kehitysmaissa siten, että kaupallisen kannattavuuden lisäksi hankkeilla on myönteisiä kehitys- ja ympäristövaikutuksia. Ulkoasianministeriö tukee myös Finnpartnership -liikekumppanuusohjelmaa, joka rahoittaa suomalaisten ja kehitysmaiden yritysten ja muiden toimijoiden välisiä lii- kekumppanuuksia, antaa neuvontaa kehitysmaaliiketoimintaan liittyvien hankkei- den suunnittelu- ja kehitysvaiheisiin sekä pyrkii saattamaan suomalaisia ja kehitys- maiden yrityksiä yhteistyöhön.

Ulkoasiainministeriö, Tekes ja työ- ja elinkeinoministeriö suunnittelevat uutta yhteistyömuotoa, kehitysinnovaatio-ohjelmaa ja -rahastoa. Sekä Finnpartnershi- pissa että kehitysinnovaatio-ohjelmassa ja -rahastossa otetaan ihmisoikeuskysy- mykset huomioon.

3.6 Julkiset vientiluottolaitokset ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi

3.6.1 Finnvera

Vientiluottoja koskevat yhteiskuntavastuuasiat neuvotellaan OECD:n vientiluotto-työryhmässä⁸⁶ (Working Party on Export Credits and Credit Guarantees), johon kuuluvat kaikki OECD-maat Chileä ja Islantia lukuun ottamatta. Kansainvälisen yhteistyön tahdissa eteneminen on ensiarvoisen tärkeää sen vuoksi, että kilpailutilanne eri OECD-maiden viejien kesken pysyy tasavertaisena. Keskeiset vientiluottoja koskevat kansainväliset sopimukset ovat OECD:n lahjonnan vastainen sopimus⁸⁷, kestävä luotonannon periaatteet⁸⁸ sekä ympäristö- ja sosiaalisten asioiden huomioonottaminen vientilutoissa (niin kutsuttu ”Common Approaches” -sopimus⁸⁹). Ihmisoikeuskysymykset kuuluvat jälkimmäiseen osana sosiaalisten vaikutusten arviointia.

Finnverassa on käytössä hankkeiden ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusten arvioimiseksi 1.1.2013 päivitetty politiikka⁹⁰, jossa ihmisoikeusasiat on otettu OECD:n ”Common Approaches” -sopimuksen mukaisesti huomioon OECD:n työn perustana on käytetty muun muassa seuraavia kansainvälisiä sopimuksia ja kehikoita: YK:n ohjeistus ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisesta, kansainvälisen työjärjestön ILO:n julistus työelämän perusperiaatteista ja -oikeuksista, YK:n ilmastonmuutosta koskeva puitesopimus sekä OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille.

Vientitakuuta myönnettäessä ja vientitakuun ehtoja vahvistettaessa otetaan huomioon taattavan hankkeen ympäristö- ja sosiaaliset vaikutukset osana hankkeen kokonaisriskinarviointia. Käytännössä tämä tarkoittaa, että maa-arvioissa on erillinen kappale, jossa käsitellään lyhyesti sosiaaliset olot ja ihmisoikeustilanne osana maan toimintaympäristöä ja ympäristöasiantuntijat selvittävät hankekohtaiset ihmisoikeusasiat OECD-sopimuksen mukaisesti. Finnveran politiikkaa hankkeiden ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusten arvioimiseksi kehitetään jatkuvasti. Kansainväliset kilpailutekijät, viennin rahoitukseen liittyvien ympäristö- ja sosiaalisten asioiden kehitys ja omat kokemukset otetaan suunnittelussa huomioon.

OECD:n sopimuksen mukaisesti vientiluottolaitosten ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusarviointien kehittäminen jatkuu edelleen. Sopimukseen liittyvissä asiantuntijoiden kokouksissa jäsenet raportoivat edistymisestään.

86 Ryhmä on perustettu vuonna 1963, ja se arvioi vientiluottoihin liittyviä menettelytapoja, tunnistaa keskeisiä ongelmia ja etsii niiden ratkaisemiseksi tai vähentämiseksi ratkaisuja monenkeskisten keskustelujen kautta. Ks. lisätietoja: <http://www.oecd.org/trade/xcred/ecg.htm>.

87 OECD Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, <http://www.oecd.org/corruption/oecdantibriberyconvention.htm>, haettu 4.4.2014.

88 Principles and Guidelines to promote Sustainable Lending Practices in the Provision of Official Export Credits to Low-Income Countries, <http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=tad/ecg%282008%291>, haettu 4.4.2014.

89 Recommendation of the Council on Common Approaches for Officially Supported Export Credits and Environmental and Social Due Diligence (the ”Common Approaches”), <http://www.oecd.org/tad/xcred/commonapproaches.htm>, haettu 28.11.2013.

90 Finnvera: Politiikka hankkeiden ympäristö- ja sosiaalisten vaikutusten arvioimiseksi, <http://www.finnvera.fi/Vienti/Vientitakuutoiminta/Politiikka-hankkeiden-ympaeristoe-ja-sosiaalisten-vaikutusten-arvioimiseksi>, haettu 28.11.2013.

Suomi on aktiivisesti mukana kansainvälisessä yhteistyössä sosiaalisten vaikutusten (ml. ihmisoikeusnäkökohdat) huomioon ottamisessa valtion vienninrahoituksessa. Linjana on ollut edetä kansainvälisen yhteistyön ja normiston mukaan ja kantaa vastuu yhteisten periaatteiden mukaan sekä osallistua aktiivisesti kehitystyöhön yhteisten pelisääntöjen ja käytäntöjen luomiseksi ja soveltamiseksi.

3.6.2 Finnfund

Finnfund tuottaa vuosittain yhteiskuntavastuuraportin, joka on luettavissa osoitteessa: http://www.finnfund.fi/julkaisut/fi_FI/yritysvastuuraportti/.

Finnfund pyrkii edistämään yritysten yhteiskuntavastuuta sekä omassa että yhteistyökumppaniensa toiminnassa. Finnfund on allekirjoittanut vuonna 2009 eurooppalaisten kehitysrahoittajien (European Development Finance Institutions eli EDFI) yhteiset kestävän kehityksen ja vastuullisen rahoituksen periaatteet ja sitoutunut noudattamaan niitä toiminnassaan. Nämä periaatteet ovat yhtenevät YK:n Global Compact -aloitteen kymmenen periaatteen kanssa.

Syksyllä 2011 Finnfund allekirjoitti yhdessä 24 muun kehitysrahoittajan kanssa hyvän hallintotavan periaatteet ja ohjeistuksen siitä, miten kehitysrahoittajat pyrkivät edistämään hyvää hallintoa rahoittamisessaan yrityksissä ja siten tukemaan kehityksensä kestävää taloudellista kehitystä. Lisäksi niin Finnfundin oman kuin sen rahoittamien yhtiöidenkin toiminnan tulee olla sekä ympäristöllisesti että yhteiskunnallisesti kestävä.

Yhteiskunnallisesti kestäväällä toiminnalla tarkoitetaan alkuperäiskansojen oikeuksien kunnioittamista, työntekijöiden työolojen ja -oikeuksien vaalimista, terveyden ja turvallisuuden huomioon ottamista sekä väestön pakkosirtojen välttämistä ja kulttuuriperinnön suojelemista.

Useissa Finnfundin kohdemaissa on yleisesti tiedossa olevia ongelmia ihmisoikeusasioissa. Finnfund pyrkii omalla toiminnallaan ja mukanaolollaan edistämään ihmisoikeuksien toteutumista rahoittamisessaan hankkeissa käytettävissään olevin keinoin.

Finnfundin myöntämän rahoituksen ehtona on lähtökohtaisesti, että rahoituksen saaja sitoutuu sopimusteitse noudattamaan Kansainvälisen työjärjestön ILO:n keskeisiä työehtoja ja -olosuhteita koskevia standardeja sekä Maailmanpankkiryhmään kuuluvan kansainvälisen rahoitusjärjestö IFC:n ympäristö- ja sosiaalistan-
dardeja⁹¹, joissa ihmisoikeuskysymykset on otettu laaja-alaisesti huomioon. Finnfund myös edellyttää rahoituksensa kohteilta määrävälein raportointia toiminnan standardienmukaisuudesta.

91 IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability, http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/ifc+sustainability/publications/publications_handbook_pps, haettu 26.2.2014.

3.6.3 Finnpartnership

Finnpartnership on Finnfundin hallinnoima ja ulkoasiainministeriön rahoittama liikekumppanuusohjelma, joka tarjoaa suomalaisyrityksille ja muille toimijoille rahoitusta kehitysmaiden yritysten ja muiden toimijoiden kanssa kehitettävien liikekumppanuuksien valmistelemiseen, liikekumppanuuksiin liittyviin ammatillisen koulutuksen hankkeisiin, kehitysmaaliiketoimintaan liittyvää neuvontaa ja pyrkii saattamaan suomalaiset ja kehitysmaiden yritykset ja muut toimijat yhteistyöhön keskenään.

Finnpartnership on Finnfundille ulkoistettu ohjelma, johon pätevät samat vastuullisuusperiaatteet kuin Finnfundin muuhun toimintaan (ks. kohta ”Finnfund”).

3.7 OECD:n monikansallisille yrityksille suunnatut toimintaohjeet ja niiden kansallinen seuranta

OECD:n toimintaohjeet⁹² sisältävät valtioiden esittämiä suosituksia monikansallisille yrityksille. Suositukset koostuvat vapaaehtoisuuteen pohjautuvista vastuullisuuden periaatteista ja normeista sekä lainsäädännön soveltamisesta kansainvälisessä liiketoiminnassa. Suomi on sitoutunut edistämään OECD:n toimintaohjeiden noudattamista. Toimintaohjeiden tukena toimivat OECD:n jäsenmaiden hallitusten perustamat kansalliset yhteyselimet. Nämä kansalliset yhteyselimet tekevät toimintaohjeita tunnetuksi ja soveltavat niitä. Yhteyselimet toimivat myös välittäjä- ja sovittelufoorumina toimintaohjeiden soveltamisessa yksittäistapauksiin.

Toimintaohjeiden soveltamisella yksittäistapaukseen tarkoitetaan tilannetta, jossa jokin taho haluaa selvittää, onko tietty monikansallinen yritys toiminut toimintaohjeiden mukaisesti. Tällöin Suomessa kansallisena yhteyselimenä toimii työ- ja elinkeinoministeriö yhdessä yhteiskunta- ja yritysvastuun neuvottelukunnan kanssa⁹³. Neuvottelukunta lausuu ministeriön pyynnöstä näkemyksensä siitä, onko yritys toiminut toimintaohjeiden mukaisesti.

3.7.1 Yksittäistapausta koskevat toimintatavat

Yksittäistapausta koskeva valitus toimitetaan kirjallisesti työ- ja elinkeinoministeriölle. Valituksen saavuttua työ- ja elinkeinoministeriöön, arvioidaan, otetaanko valitus tarkempaan käsittelyyn. Arviointiin sisältyvät valitukseen tutustuminen, vastineen pyytäminen valituksen kohteelta olevalta yritykseltä, yhteydenpito eri osapuoliin sekä mahdollisesti muiden kansallisten yhteyselinten konsultointi. Arvioinnin yhteydessä on mahdollista tehdä selvityksiä, joilla tarkoitetaan tietopyyntöjen

92 OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yrityksille (vuoden 2011 tarkistus), http://www.tem.fi/files/32204/TEM-rap_5_2012.pdf, haettu 13.12.2013.

93 Suomen kansallisen yhteyselimen toiminta pohjautuu valtioneuvoston asetukseen 591/2008, http://www.tem.fi/files/20879/asetus_yhteisk_yritysvastuu_nk.pdf, haettu 13.12.2013.

tekemistä osapuolille, lähetystöverkostolle tai mahdollisille muille kansallisille yhteyselimille.

Jos valitusta ei oteta käsittelyyn, julkaistaan lausunto, joka sisältää kuvauksen valituksesta sekä perustelut. Jos taas valitus otetaan tarkempaan käsittelyyn, siirrytään seuraavaan vaiheeseen, valituksen tutkimiseen. Tämä ei vielä välttämättä merkitse sitä, että valituksen kohteena oleva yritys olisi rikkonut ohjeita.

Mikäli valitus päätetään tutkia, osapuolille tarjotaan mahdollisuus sovintoon, minkä tarkoituksena on löytää molempia osapuolia tyydyttävä ratkaisu. Kansallinen yhteyselin seuraa sopimuksen soveltamista. Mikäli yhteisymmärrykseen ei päästä, jatketaan valituksen tutkimista. Osapuolet voivat täydentää kannanottojaan asian käsittelyn edetessä. Kannanottoja täydentävät lausunnot tulee toimittaa aina viimeistään kolme viikkoa ennen seuraavaa neuvottelukunnan kokousta.

Valituksen tutkimisen perusteella valmistellaan ja julkaistaan lopullinen lausunto siitä, onko yritys toiminut vastoin toimintaohjeita vai ei. Lausunnossa voi olla myös suosituksia yritykselle toimintaohjeiden soveltamisesta. Lausunto julkistetaan.

Toimintaohjeiden mukaan on yleisenä periaatteena, että kansallisen yhteyselimen toiminta on avointa. Kuitenkin toiminnan tehokkuus edellyttää käsittelyn luotamuksellisuuden asianmukaista takaamista silloin kun käsitellään yksittäistapauksia. Kaikissa neuvottelukunnan lausunnoissa otetaan huomioon tarve suojella arkaluonteisia liiketietoja ja muita sidosryhmiä koskevia tietoja.

Mikäli yksittäistapauksen osapuoli haluaa vedota salassapitoon, on osapuolen itse merkittävät salassa pidettävät asiat yhteyselimelle toimittamaansa materiaaliin. Kokonaisuudessaan toimitettua materiaalia ei voi merkitä salassa pidettäväksi, vaan lähtökohtana on, että vastapuolen on saatava kaikesta yhteyselimelle toimitetusta materiaalista tieto. Salassapittoa koskevat ohjeet ovat yhdenmukaiset asiakirjain julkisuudesta annetun lain⁹⁴ ja OECD:n toimintaohjeiden kanssa.

Yhteyselimen antamat lausunnot toimitetaan OECD:n investointikomitealle tiedoksi.

Valitukset pyritään käsittelemään mahdollisimman nopeasti. Kun neuvottelukunta käsittelee toimintaohjeita koskevia valituksia, se toimii puolueettomasti, ennakoitavasti, oikeudenmukaisesti ja yhdenmukaisesti toimintaohjeissa esitettyjen periaatteiden ja normien kanssa.

Suomessa on tähän mennessä ollut käsittelyssä kolme tapausta, joista kaksi käsiteltiin vanhojen, vuoden 2000 tarkistuksen mukaisten toimintaohjeiden aikana. Kaikki yksittäistapaukset on koottu OECD:n tietokantaan, joka on saatavilla toimintaohjeita koskevalla verkkosivustolla⁹⁵.

94 Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>, haettu 26.2.2014.

95 The OECD Guidelines for Multinational Enterprises, <http://mneguidelines.oecd.org/>, haettu 16.12.2013.

3.8 Asevienti ja kaksikäyttötuotteet

3.8.1 Kansainvälisen asekauppasopimuksen kattavuus ja valvonta

Laittomaan asekauppaan liittyvät tapot ja väkivalta sekä puolustusvoimien ja poliisiviranomaisten ylimitoitettu väkivalta ovat merkittäviä ihmisoikeusongelmia suuressa osassa maailmaa. Tämän vuoksi Suomi tukee aseviennin valvonnan järjestelmiä, joilla ihmisoikeusloukkauksia voidaan ehkäistä jo ennakolta.

Suomi toimi aloitteentekijänä kansainväliselle asekauppasopimukselle (ATT)⁹⁶, joka hyväksyttiin YK:ssa vuonna 2013. Sopimuksella säädelään ensimmäistä kertaa maailmanlaajuisuista tavanomaisten aseiden kauppaa. Sillä voidaan torjua myös laitonta asekauppaa. Sopimuksessa on vahvat kieltomääräykset sekä vahvat siirroissa noudatettavat kansainvälistä humanitaarista oikeutta ja ihmisoikeuksia koskevat säännökset, joiden vaikutuksia tulee arvioida vietäessä aseita, ammuksia, osia ja komponentteja. Suomi tukee sopimuksen toimeenpanon tehokasta valvontaa.

Suomalaisten yritysten asevientiä kolmansiin maihin valvotaan lupamenettelyllä, jota ohjaavat Euroopan unionissa hyväksytyt ohjeistot sekä kansallinen lainsäädäntö. Asevienti ole ei luvallista maihin tai käyttäjille, joiden syyllistyminen ihmisoikeusloukkauksiin on ilmeinen. Yritysten odotetaan arvioivan huolellisesti jo ennakolta myymiensä aseiden loppukäyttöä. Asevientiluvista vastuussa olevat viranomaiset (luvan luonteesta ja käsittelyvaiheesta riippuen ulkoasiainministeriö, puolustusministeriö ja poliisihallitus) antavat yrityksille informaatiota ihmisoikeusarvioinnin suorittamisesta.

3.8.2 Kaksikäyttötouotteet

Kaksikäyttötouotteella tarkoitetaan tuotetta, teknologiaa, palvelua ja muuta hyödykettä, jota normaalin siviililuontoisen käyttönsä tai sovellutuksensa ohella voidaan käyttää joukkotouhoaseiden tai niiden maaliin saattamiseen tarkoitettujen ohjusjärjestelmien kehittelyyn tai valmistukseen taikka jolla voidaan edistää yleistä sotilaalista toimintakykyä.

Kansallisella tasolla toimintaa ohjaa laki kaksikäyttötouotteiden vientivalvonnasta⁹⁷. Ulkoasiainministeriön taloudellisten ulkosuhteiden osaston vientivalvontayksikkö on kaksikäyttötouotteiden vientiluvista vastaava viranomaisen.

Kaksikäyttötouotteiden vientilupahakemuksia arvioidessa huomioidaan tuotteen käyttötarkoitus, loppukäyttäjä- ja vastaanottajataho, maan tilanne, mukaan lukien sisäinen turvallisuus- ja ihmisoikeustilanne, mahdolliset pakotteet ja alueellinen tilanne, sekä diversioriski eli riski tuotteiden välittämisestä eteenpäin.

96 Arms Trade Treaty, <http://www.un.org/disarmament/ATT/>, haettu 26.2.2014.

97 Laki kaksikäyttötouotteiden vientivalvonnasta (562/1996), <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19960562>, haettu 26.2.2014.

Ihmisoikeusnäkökulmien huomioiminen on keskeistä, kun viedään tietyn tyyppisiä tuotteita, joilla on vaikutusta ihmisoikeuksien toteutumiseen.

EU-tasolla toimintaa ohjaa neuvoston asetus⁹⁸ koskien kaksikäyttötuotteiden vientiä, siirtoa, välitystä ja kauttakulkua koskevan yhteisön valvontajärjestelmän perustamisesta. Suomi on mukana kansainvälisissä kaksikäyttötuotteita koskevilla vientivalvontajärjestelyissä, joiden tavoitteena on yhdenmukaistaa jäsenmaiden vientivalvontamenettelyjä ja lupakriteerejä. Suomi osallistuu järjestelyjen toimintaan ja kehittämiseen aktiivisesti. Vientivalvontajärjestelyissä soveltuvat valvonnanalaisten tuotteiden luettelot tulevat EU-maiden viejiä juridisesti sitoviksi, kun ne on hyväksytty edellä mainitun EU:n vientivalvonta-asetuksen liitteeseen. Tuoteluetteloon kuulumattomien kaksikäyttötuotteiden vientiä, joilla on mahdollinen joukkotuhoseyhteys tai mahdollinen sotilaallinen loppukäyttö pakotemaissa, voidaan rajoittaa kansallisella catch all -sääöksellä. Säädöstä on sovellettu Suomessa.

3.9 Yksityisten turvallisuus- ja puolustusalan yritysten toiminta

Kriisinhallintaoperaatioiden turvajärjestelyt pohjaavat osittain yksityisiin turvafirmoihin, mihin on liittynyt ongelmia. Ongelmat ovat liittyneet esimerkiksi paikallisten turvafirmojen harjoittamiin toimintatapoihin, joissa on ollut lähes hyväksikäytön piirteitä. Tähän ongelmaan on pyritty vastaamaan yksityisten turvallisuus- ja puolustusalan yritysten toimintaan liittyvällä Montreaux'n asiakirjalla⁹⁹, jolle on antanut tukensa kymmeniä valtioita Suomi mukaan lukien. Montreaux'n asiakirjaan liittyy kansainvälinen käytäntösäännöstö, joka toimii alan yritysten itsesääntelymekanismina. Suomi tukee alan itsesääntelyjärjestelmiä ja yritysten aktiivisuutta sertifioida toimintaansa.

98 Neuvoston asetus (EY) 428/2009, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:134:0001:0269:fi:PDF>, haettu 26.2.2014.

99 Montreaux'n asiakirja yksityisten turvallisuus- ja puolustusalan yritysten toimintaan liittyvistä valtioiden kansainvälisöikeudellisistä velvoitteista ja hyvistä käytännöistä aseellisen selkkauksen aikana, bit.ly/1gPWLTK, haettu 18.2.2014.

4 Kansainvälinen yhteistyö

4.1 Kauppasopimukset ja investointisuojasopimukset

4.1.1 Ihmisoikeuksien huomioiminen kansainvälisessä kauppapolitiikassa

Kauppasopimusten yleinen arkkitehtuuri ei aseta rajoituksia ihmisoikeuksien suojaamista koskevien politiikkatavoitteiden soveltamiselle. Myöskään investointisuojasopimukset eivät ole ongelmallisia tämän tavoitteen suhteen, kunhan niitä sovelletaan syrjimättömällä ja läpinäkyvällä tavalla. Yksi kansainvälisten sopimusten perimmäisistä tarkoituksista on luoda yhteisiä sääntöjä kansainvälisen taloudellisen vaihdon edistämiseksi, mikä puolestaan edistää taloudellista kasvua luoden edellytyksiä ihmisoikeuksien toimeenpanolle.

EU:lla on yhteinen kauppapolitiikka. Yhteinen kauppapolitiikka kohdistuu sisämarkkinoiden ulkopuolella oleviin kolmansiin maihin. Jäsenmaat eivät voi säätää kansallisia kauppapoliittisia normeja eivätkä tehdä sopimuksia keskenään tai EU:n ulkopuolisten maiden kanssa. EU:lle luovutettua toimivaltaa käyttävät sen toimielimet. Ulospäin toimivaltaa käyttää komissio, joka edustaa EU:ta ja neuvottelee sen puolesta.

Toimivaltaa ja päätöksentekoa koskevat määräykset luovat oikeudelliset puitteet EU:n kauppapolitiikan harjoittamiselle, mutta eivät käsittele sen sisällöllisiä tavoitteita. Tavoitteet syntyvät komission ja jäsenmaiden vuorovaikutuksessa. Suomen kannalta on oleellista saada omat kansalliset tavoitteet osaksi EU:n tavoitteita.

EU laatii vaikutusarviot (SIA, sustainability impact assessment) kaikista kauppaneuvotteluista etukäteen.

4.1.2 EU:n yleinen tullietuusjärjestelmä (Generalised System of Preferences, GSP)

GSP:llä edistetään kehitysmaiden integroitumista maailmankauppaan myöntämällä niille tullietuja yksipuolisesti. Järjestelmään kuuluvan kestäväen kehityksen ja hyvän hallinnon kannustusmenettelyn (GSP+), kautta myönnetään lisätullietuja haavoittuville maille, jotka ratifioivat ja toimeenpanevat keskeiset YK:n ja ILO:n ihmisoikeuksia, työntekijöiden oikeuksia sekä ympäristönsuojelua ja hyvän hallinnon periaatteita koskevat yleissopimukset. GSP-edut voidaan poistaa kokonaan tai osittain joiltain tuoteryhmiltä, jos edunsaajamaa rikkoo vakavasti ja systemaattisesti näitä sopimuksia. Etujen peruuttamista on tähän asti käytetty Myanmarin, Valko-Venäjän ja Sri Lankan kohdalla. Nykyinen GSP-asetus on voimassa vuoden 2023 loppuun.

4.1.3 Kahdenväliset ja alueiden väliset kauppasopimukset

Kaikissa viime vuosina EU:n solmimissa kahden tai alueiden välisissä vapaakauppasopimuksissa on kestävän kehityksen kappale (esimerkiksi Korea, Cariforum, Keski-Amerikka, Peru-Kolumbia, Singapore). Kappaleissa on sitoumuksia koskien kansainvälisiä ympäristösopimuksia sekä työelämän oikeuksia koskevien sopimusten noudattamista. Ihmisoikeudet ovat myös useimmissa sopimuksissa ”olennainen osa sopimusta”, jolloin vastapuolen rikkoessa ihmisoikeuksia, toinen voi ryhtyä tarvittaviin toimiin ja esimerkiksi jättää soveltamatta sopimuksen mukaisia tulien alennuksia.

Sopimuksissa määritellään institutionaaliset sovittelumeکانismit (alakoiteat, asiantuntijaryhmät/paneelit, hallitusten väliset neuvottelut, kansalaisyhteiskunnan osallistuminen) kestävän kehityksen kysymyksiin liittyvien erimielisyyksien käsittelemiseksi.

4.1.4 Monenkeskinen kauppajärjestelmä

WTO/GATT-säännöt muodostavat monenkeskisen kauppajärjestelmän säännöt. Myös alueelliset kauppasopimukset ja yksipuoliset järjestelyt rakentuvat näiden perussääntöjen varaan. Säännöt mahdollistavat esimerkiksi kaupan rajoittamisen julkisen moraalin, ihmisten, eläinten tai kasvien tai terveyden suojelemiseksi, silloin kun sen on välttämätöntä. Toimia ei saa kuitenkaan käyttää mielivaltaiseen tai epäoikeudenmukaiselle syrjinnälle tai tavalla joka merkitsee kansainvälisen kaupan naamioitua rajoittamista. On epäselvää voidaanko toimia käyttää laajemmin kuin omaa maata koskien.

Sääntöihin on myös mahdollista neuvotella poikkeuksia WTO:n jäsenmaiden kesken myös ihmisoikeuskysymyksiin liittyen. Kansainvälistä timanttikauppaa koskeva poikkeuslupa mahdollistaa timanttikaupan sääntelyn erityisen Kimberley-prosessin sertifiointijärjestelmän pohjalta.

Kauppa ja työelämän oikeudet erillisenä aiheena ei tällä hetkellä ole neuvotteluissa tai käsittelyssä WTO:ssa. EU ja Yhdysvallat yrittivät 1990-luvulla saada WTO-sopimukseen mukaan niin sanottua sosiaalilauseketta, jonka nojalla kauppapoliittisia välineitä voitaisiin käyttää takaamaan minimitaso työelämän standardeissa. Yhteisymmärrystä siitä, pitäisikö työvoiman käyttöä tuotantoprosesseissa käsitellä monenkeskisessä kauppapolitiikassa, ei kuitenkaan ole saavutettu mm. useiden kehitysmaiden vastustaessa kysymysten käsittelyä WTO:n piirissä.

4.1.5 Investoinnit

Investoinnit kuuluvat Lissabonin sopimuksen myötä EU:n yhteiseen kauppapolitiikkaan ja komission toimivaltaan. EU neuvottelee investointisuoja-sopimuksia omana kokonaisuutenaan kuten esim. Kiinan kanssa sekä investoinneista osana

laajempia vapaakauppa- ja investointisopimuksia mm. Kanadan, Intian, Singaporen jne. kanssa. Osana laajempia kauppa- ja investointisopimuksia sopimusten yleiset ihmisoikeuslausekkeet tulisivat ilmeisesti myös koskemaan investointiosioita (kts. yllä kauppasopimukset).

Kansainvälisissä investointisuojausopimuksissa on niukasti suoria ihmisoikeuslausekkeitä. Sopimukset tähtäävät omaisuuden suojaamiseen. Jos suoria viittauksia ihmisoikeuksiin on, ne löytyvät lähinnä sopimusten perusteluosasta. Työelämän oikeuksiin tai ympäristöön on enemmän viittauksia. Potentiaaliset ristiriidat aihepiirissä saattavat liittyä konfliktiin omaisuuden suojelemisen ja valtion velvollisuuden suojella ihmisoikeuksia välillä. Investointisuojausopimukset eivät luo oikeudellisia velvollisuuksia sijoittajille vaan ainoastaan sopimuspuolille. Sijoittajien on kuitenkin toimittava sen sopimuspuolen lakien ja määräysten mukaisesti, jonka alueelle sijoitus tehdään, voidakseen nauttia sopimuksen antamasta suojasta. Esimerkiksi korruption avulla toteutetulle investoinnille ei voisi saada sopimuksen kautta suojaa.

Molempien sopimuspuolten on hyväksyttävä ne velvoitteet, jotka sopimukseen kirjataan ja noudatettava niitä omassa lainsäädännössään. Tämä merkitsee sitä, että esimerkiksi mikäli toinen sopimusosapuoli syystä tai toisesta ei ole allekirjoittanut esimerkiksi ILO:n perustavaa laatua olevia työntekijöiden perusihmisoikeuksia koskevia sopimuksia, kyseisen sopimuspuolen velvoittaminen niiden noudattamiseen investointisuojausopimuksella ei ole mahdollista. Myöskään sijoittajaa ei voida investointisuojausopimuksella sinänsä velvoittaa noudattamaan kotimaansa lainsäädäntöä toisen sopimusosapuolen alueella.

Investointisuojausopimukset eivät estä sääntelyä niin kauan toimet takaavat reilun ja tasapuolisen kohtelun, kansallisen kohtelun (ulkomaista investoijaa ei kohdella huonommin kuin kotimaista) sekä suosituimmuuskohtelun (sijoittajaa ei kohdella huonommin suhteessa ulkomaisiin investoijiin kolmansista maista). Yksinkertaisista periaatteista huolimatta käytäntö jättää varaa lainopilliseen tulkintaan ja tapauksia on ollut riitojen ratkaisussa välimiesmenettelyssä ja osassa näissä on ja voi olla jatkossa ihmisoikeuksiin liittyviä ulottuvuuksia.

Suomen solmimilla investointisuojausopimuksilla pyritään erityisesti suojelemaan suomalaisten yritysten ja kansalaisten omaisuutta. Niiden piiriin kuuluvia sijoituksia ei voi pakkolunastaa tai kansallistaa muutoin kuin ei-syrjivältä pohjalta ja yleisen edun sitä edellyttäessä. Toimenpiteeseen voidaan ryhtyä vain asianmukaisin laillisin menettelyin ja välitöntä, riittävää ja tosiasiallista korvausta vastaan. Suomen tuoreimmissa (2000-luvulla solmituissa) investointisuojausopimuksissa kysymys liittyen sopimusosapuolten tahtotilaan noudattaa kestävä kehityksen periaatteita ja työelämän normeja on ratkaistu luomatta suoraa oikeudellista veloitetta tähän kirjamalla asia sopimuksen johdantoon kuten useimmissa investointisuojausopimuksissa yleensäkin, sikäli kuin teema on niissä nostettu esiin. Suomi lähtee siitä, että ihmisoikeudet tulee huomioida jatkossa EU:n investointisuojausopimuksissa tai Suomen mahdollisesti solmimissa uusissa kahdenvälisissä investointisuojausopimuksissa.

4.2 Taloudellinen tuki kansainvälisille järjestöille

Suomi tukee, pääosin kehitysyhteistyövaroin, kansainvälisiä hallitusten välisiä ja kansalaisjärjestöjä, joiden tavoitteena on vahvistaa ihmisoikeuksien kunnioittamista ja suojelua liike-elämässä. Suomi tukee useita YK-järjestöjä ja -elimiä kuten Global Compact -aloitetta ja ihmisoikeusvaltuutetun toimistoa ja kansalaisyhteiskunnan toimijoista muun muassa Institute for Human rights and business -järjestöä vahvistaakseen kansainvälistä normipohjaa, yritysten keinovalikoimaa sekä korruption paljastajien ja muiden ihmisoikeuspuolustajien suojelua. Erityinen huomio annettavassa tuessa on naisten ja haavoittuvimpien väestöryhmien oikeuksien suojelulla sekä kehittyvien maiden ja kansalaisyhteiskunnan kapasiteetin vahvistamisella.

4.3 Kansainvälinen yhteistyö raaka-aineiden tuotannossa

Raaka-aineiden kansainväliseen tuotantoon liittyy ajoittain ihmisoikeusongelmia. Kansainvälinen yhteisö on reagoinut asiaan kehittämällä erilaisia vastuullisuusaloitteita. Näitä ovat muun muassa timanttien alkuperään liittyvä Kimberley-prosessi ja kaivannaisteollisuuden läpinäkyvyyteen liittyvä EITI-aloite.

4.3.1 EITI-toimeenpanon selvittäminen

Suomi on kaivannaisteollisuuden globaalia läpinäkyvyyttä edistävän EITIn (Extractive Industries Transparency Initiative) jäsen. EITI tarjoaa viitekehyksen, jonka avulla valtiot julkaisevat kaivannaisteollisuudelta saamansa rahavirrat ja vastaavasti kaivannaisteollisuus julkaisee valtiolle maksamansa rahat. Kestävän kaivannaisteollisuuden strategian¹⁰⁰ mukaisesti TEM ja UM selvittävät, mitä tällainen EITI-standardin toimeenpano merkitsisi Suomelle.

4.3.2 Konfliktimineraalit

Euroopan komissio järjesti kesällä 2013 julkisen kuulemisen liittyen mineraalien alkuperään. Kuulemisen tavoitteena oli selvittää sidosryhmien näkemyksiä mahdollisesta EU:n aloitteesta, joka koskisi vastuullista mineraalien hankintaa konflikti- ja korkean riskin alueilta. Tarkemmin kuulemisessa tiedusteltiin asioita, jotka liittyivät raaka-aineiden etsintään ja turvallisuuteen, tuotantoketjun läpinäkyvyyteen ja hyvään hallintotapaan.

Keväällä 2014 komissio teki ehdotuksen konfliktimineraalien vastuullisesta hankinnasta¹⁰¹. Komissio ehdottaa lainsäädäntöön pohjautuvaa sertifiointijärjestelmää,

100 Suomi kestävän kaivannaisteollisuuden edelläkävijäksi -toimintaohjelma, https://www.tem.fi/files/36550/TEM-jul_15_2013_web_29042013.pdf, haettu 11.11.2013.

101 EU proposes responsible trading strategy for minerals from conflict zones, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-218_en.htm, haettu 18.3.2014.

johon tinan, tantaalin, volframin ja kullan maahantuojat voisivat vapaaehtoisesti liittyä vastuullisen tuonnin edistämiseksi EU:ssa. Sertifiointijärjestelmä vaatisi maahantuojilta huolellisuusperiaatteen noudattamista OECD:n huolellisuusperiaatetta koskevien ohjeiden mukaisesti. Ehdotus on vielä niin tuore, ettei sen jatkokäsittelystä ja aikatauluista ole tietoa.

4.3.3 OECD:n due diligence -ohjeet konfliktimineraalien hankintaan

OECD:n due diligence -ohjeet mineraalien hankintaan konflikti- ja korkean riskin alueilta¹⁰² antavat yksityiskohtaisia suosituksia, jotka tukevat yrityksiä ihmisoikeuksien kunnioittamisessa ja auttavat välttämään konfliktin tukemista ostopäätösten ja -käytäntöjen kautta. Ohje on suunnattu kaikille yrityksille tinan, tantaalin, volframin ja kullan hankintaan. Vaikka ohjeet eivät ole sitovat, ne heijastavat kuitenkin OECD-maiden ja kannattavien ei-jäsenten kantoja ja poliittista tahtoa.

102 OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas, <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/mining.htm>, haettu 18.3.2014.

5 Yrityksiin ja ihmisoikeuksiin liittyvä koulutus

5.1 Koulutus ihmisoikeuksista yrityksille

Useiden suomalaisyritysten hankintaverkostot ulottuvat maihin, joissa tuotantoon liittyy useampia riskitekijöitä, myös ihmisoikeuksien osalta. Erityisesti heikon hallinnon maissa puutteellinen lainsäädäntö ja/tai lakien heikko toimeenpano sekä valvonta tuovat omat haasteensa toimitusketjun hallintaan. Viime vuosina monet sidosryhmät ovat kiinnittäneet huomiota suomalaisyritysten toimitusketjujen hallintaan ja median kautta aihe on herättänyt myös suuren yleisön kiinnostuksen. Yritysten on siksi tunnistettava toimitusketjuissa piilevät riskit ja toimittava itse aktiivisesti vastuullisuuden edistämiseksi alihankintaverkostoissaan. Maineen lisäksi toimitusketjun vastuullisuuden kehittämistä seuraa yleensä muitakin hyötyjä kuten laadun, tuottavuuden ja toimitusvarmuuden parantumista ja siten kustannussäästöjä. Yritysvastuuverkosto FIBSin tutkimuksen¹⁰³ mukaan toimitusketjujen vastuullisuuden hallinta on suomalaisyrityksille suurin yksittäinen vastuullisuushaaste, jonka tutkimukseen vastanneista 34 prosenttia mainitsi.

Tuotantoketjuissa ilmeneviin ihmisoikeusriskeihin liittyen ulkoasiainministeriö on rahoittanut FIBSin toteuttamaa ihmisoikeuskoulutusta yrityksille. Koulutukset ovat olleet työpajapohjaisia, ja ne on kohdistettu etenkin sellaisille yrityksille, joilla ei vielä ole johdonmukaista mallia vastuullisuuden johtamiseen toimitusketjuissa.

103 FIBSin yritys vastuututkimus, http://www.fibsry.fi/images/TIEDOSTOT/FIBSin_yritysvastuututkimus2013.pdf, haettu 13.12.2013.

Lähteet

Työympäristön ja työhyvinvoinnin linjaukset vuoteen 2020. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2011:13. Helsinki, sosiaali- ja terveysministeriö.12s.

Työsuojelu Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2010:2. Helsinki, sosiaali- ja terveysministeriö. 33s.

Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta (2009)

Ulkoasianhallinnon ihmisoikeusstrategia (2013) sekä sen toimintaohjelma vuosille 2013-2015

Valtioneuvoston selonteko EU-politiikasta 2013. Eduskunta. <http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=VNS+6/2013&base=ermuut&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WORD>

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle; VNS 6/2013 vp. Valtioneuvoston selonteko EU-politiikasta 2013; taustatietoa Suomen EU-työsuojelupolitiikasta.

Liite 1. Kansainväliset ja alueelliset keskeiset ihmisoikeussopimukset, jotka Suomi on allekirjoittanut ja ratifioinut tai ratifioimassa

YK:n keskeiset ihmisoikeussopimukset¹⁰⁴

- **Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus** (ICERD, 1965) SopS 37/1970
- **Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus** (ICESCR, 1966) SopS 6/1976
 - valinnainen pöytäkirja valistusmenettelystä (OP-ICESCR, 2008) SopS 16-17/2014
- **Kansalaisyhteisöjä ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus** (ICCPR, 1966) SopS 7-8/1976
 - valinnainen pöytäkirja (ICPPR-OP1, 1966) SopS 7-8/1976
 - voimaansaattamisasetuksen 2 §:n muuttaminen (1966) SopS 16/1985
 - toinen valinnainen pöytäkirja kuolemanrangaistuksen poistamisesta (ICPPR-OP2, 1989) SopS 48-49/1991
 - voimaansaattamisasetuksen 2 §:n muuttaminen (1990) SopS 31/1990
- **Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus** (CEDAW, 1979) SopS 67-68/1986
 - valinnainen pöytäkirja valitusmenettelystä (OP-CEDAW, 1999) SopS 20-21/2001
- **Kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastainen yleissopimus** (CAT, 1984) SopS 59-60/1989
 - valinnainen pöytäkirja kansainvälisestä ja kansallisesta valvontajärjestelmästä (OP-CAT, 2002), Suomi allekirjoitti pöytäkirjan 23.9.2003, eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen HE 182/2012 vp pöytäkirjan ratifioimiseksi 15.4.2013

104 Yleissopimusten ja niiden valinnaisten pöytäkirjojen nimen jäljessä on ilmoitettu sulkeissa sopimuksen nimen kansainvälisesti käytetty lyhenne ja sopimuksen hyväksymisvuosi. Vieraiden valtioiden ja kansainvälisten järjestöjen kanssa tehdyt sopimukset ovat luettavissa Finlexin valtiosopimustietokannassa <http://www.finlex.fi>. Sopimustekstin voi hakea sopimussarjan numerolla, joka on ilmoitettu listassa lyhenteellä SopS.

YK:n keskeisistä ihmisoikeussopimuksista ja niiden täytäntöönpanon valvonnasta on tietoja ulkoasiainministeriön sivuilla <http://forin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=31460&contentlan=1&culture=fi-FI>.

YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston (OHCHR) sivuilla on tietoja keskeisistä ihmisoikeussopimuksista ja niiden valinnaisista pöytäkirjoista <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>. Yleissopimusten ja niiden valinnaisten pöytäkirjojen todistusvoimaiset sopimustekstit, tiedot niiden kansainvälisestä voimaantulosta, allekirjoituksista, ratifioinneista/hyväksymisistä/liittymisistä sekä varauksista ovat luettavissa YK:n sopimusrekisteristä <https://treaties.un.org/pages/Treaties.aspx?id=4&subid=A&lang=en>.

- **Yleissopimus lapsen oikeuksista** (CRC, 1989) SopS 59-60/1991
 - valinnainen pöytäkirja lasten osallistumisesta aseellisiin selkkauksiin (OP-CRC-AC, 2000) SopS 30-31/2002
 - yleissopimuksen 43 artiklan 2 kappaleen muutos (1995) SopS 16/2003
 - valinnainen pöytäkirja lasten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta (OP-CRC-SC, 2000) SopS 40-41/2012
 - valinnainen pöytäkirja valitusmenettelystä (OP-CRC-IC, 2011), Suomi allekirjoitti pöytäkirjan 28.2.2012, hallituksen esitys pöytäkirjan hyväksymiseksi on tarkoitus antaa kuluvan hallituskauden aikana

- **Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista** (CRPD, 2006)
 - valinnainen pöytäkirja valitusmenettelystä (OP-CRPD, 2006)
 - Suomi allekirjoitti yleissopimuksen ja valinnaisen pöytäkirjan 30.3.2007, hallituksen esitys molempien hyväksymiseksi on tarkoitus antaa kuluvan hallituskauden aikana

- **Kansainvälinen yleissopimus koskien kaikkien henkilöiden suojelemista pakotetulta katoamiselta** (CPED, 2006)
 - Suomi allekirjoitti yleissopimuksen 6.2.2007, hallituksen esitys yleissopimuksen hyväksymiseksi on tarkoitus antaa kuluvan hallituskauden aikana

- **Kansainvälinen yleissopimus siirtotyöntekijöiden ja heidän perheenjäsentensä oikeuksista** (ICMW, 1990)
 - Suomessa yleissopimuksen ratifioinnin edellytyksiä on tarkasteltu vuosina 1992, 2004 ja 2011, yleissopimuksen ratifiointia ei ole pidetty tarkoituksenmukaisena

Ihmisoikeuksia suojelevia muita kansainvälisiä sopimuksia¹⁰⁵

- **Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus (1951) SopS 77/1968**
 - pakolaisten oikeusasemaa koskeva pöytäkirja (1967) SopS 78/1968
 - laki pakolaisten oikeusasemaa koskevasta yleissopimuksesta ja pakolaisten oikeusasemaa koskevasta pöytäkirjasta (2004) SopS 142-143/2004
 - yleissopimuksen voimaansaattamisesta annetun asetuksen 2 §:n muuttaminen (2004) SopS 144/2004
 - pöytäkirjan voimaansaattamisesta annetun asetuksen 2 §:n muuttaminen (2004) SopS 145/2004
 - yleissopimukseen tehtyjen varaumien peruuttaminen (2004) SopS 146/2004
 - Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastainen Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus (2000) SopS 18, 20/2004
 - lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta (2000) SopS 70-71/2006
 - lisäpöytäkirja maitse, meritse ja ilmaitse tapahtuvan maahanmuuttajien salakuljetuksen kieltämisestä (2000) SopS 72-73/2006
 - laki rikoslain 17 luvun 1 a §:n muuttamisesta (2003) SopS 19/2004
 - ampuma-asepöytäkirjan hyväksymisen yhteydessä annettu ilmoitus (2011) SopS 75/2011
- **Korruption vastainen Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus (2003) SopS 56, 58/2006**
 - rikoslain 30 luvun 12 §:n muuttaminen (2006) SopS 57/2006

105 Yleissopimusten ja niiden pöytäkirjojen nimen jäljessä on ilmoitettu sopimuksen hyväksymisvuosi. Vieraiden valtioiden ja kansainvälisten järjestöjen kanssa tehdyt sopimukset ovat luettavissa Finlexin valtiosopimustietokannassa <http://www.finlex.fi>. Sopimustekstin voi hakea sopimussarjan numerolla, joka on ilmoitettu listassa lyhenteellä SopS. YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston (OHCHR) sivuilla on tietoja keskeisten ihmisoikeussopimusten ohella myös muista ihmisoikeuksia suojelevista kansainvälisistä sopimuksista ja niiden pöytäkirjoista <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UniversalHumanRightsInstruments.aspx> Yleissopimusten ja niiden pöytäkirjojen todistusvoimaiset sopimustekstit, tiedot niiden kansainvälisestä voimaantulosta, allekirjoituksista, ratifioinneista/hyväksymisistä/liittymisistä sekä varaumista ovat luettavissa YK:n sopimusrekisteristä <https://treaties.un.org/pages/ParticipationStatus.aspx>.

YK:n ihmisoikeusjulistuksia¹⁰⁶

- **Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus** (1948)
- **Julistus oikeudesta kehitykseen** (1986)
- **Julistus kansallisiin tai etnisiin, uskonnollisiin ja kielellisiin vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksista** (1992)
- **Julistus naisiin kohdistuvan väkivallan poistamisesta** (1993)
- **Julistus yksilöiden, ryhmien ja yhteiskunnan elinten oikeudesta ja vastuusta edistää ja suojella yleismaailmallisesti tunnustettuja ihmisoikeuksia ja perusvapauksia** (nk. Julistus ihmisoikeuspuolustajista, 1998)
- **Julistus alkuperäiskansojen oikeuksista** (2007)

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksia¹⁰⁷

- **Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi** (1950) SopS 18-19/1990
 - ensimmäinen lisäpöytäkirja (1950) SopS 18-19/1990
 - neljäs lisäpöytäkirja muiden kuin yleissopimuksen ja sen ensimmäisen lisäpöytäkirjan jo sisältämien oikeuksien ja vapauksien turvaamisesta (1963) SopS 18-19/1990
 - kuudes lisäpöytäkirja kuolemanrangaistuksen poistamisesta (1983) SopS 18-19/1990
 - seitsemäs lisäpöytäkirja (1984) SopS 18-19/1990
 - yhdestoista pöytäkirja yleissopimuksella perustetun valvontajärjestelmän uudistamisesta (1994) SopS 85-86/1998
 - voimaansaattamisasetuksen 2 §:n muuttaminen (1996) SopS 91/1996
 - voimaansaattamisasetuksen 2 §:n muuttaminen (1998) SopS 44/1998
 - voimaansaattamisasetuksen 2 §:n muuttaminen (1999) SopS 22/1999
 - Euroopan ihmisoikeussopimus (yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi) sellaisena kuin se on muutettuna yhdenneljätoista pöytäkirjalla (1999) SopS 63/1999
 - kahdestoista pöytäkirja (2000) SopS 8-9/2005
 - voimaansaattamisasetuksen 2 §:n muuttaminen (2001) SopS 31/2001

106 YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston (OHCHR) sivuilla on tietoja keskeisten ihmisoikeussopimusten ohella myös ihmisoikeuksia edistävästä ja suojelevista julistuksista <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/UniversalHumanRightsInstruments.aspx>.

107 Yleissopimusten ja niiden pöytäkirjojen nimen jäljessä on ilmoitettu sulkeissa sopimuksen hyväksymisvuosi. Vieraiden valtioiden ja kansainvälisten järjestöjen kanssa tehdyt sopimukset ovat luettavissa Finlexin valtiosopimustietokannassa <http://www.finlex.fi>. Sopimustekstin voi hakea sopimussarjan numerolla, joka on ilmoitettu listassa lyhenteellä SopS.

EN:n keskeisistä ihmisoikeussopimuksista ja niiden täytäntöönpanon valvonnasta on tietoja ulkoasiainministeriön sivuilla <http://formin.finland.fi/Public/default.aspx?nodeid=31372&contentlan=1&culture=fi-FI>.

EN:n yleissopimusten ja niiden pöytäkirjojen todistusvoimaiset sopimustekstit, tiedot niiden kansainvälisestä voimaantulosta, allekirjoituksista, ratifioinneista/hyväksymisistä/liittymisistä sekä varaamista ovat luettavissa EN:n sopimusrekisteristä <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTraites.asp?CM=8&CL=ENG>.

- yleissopimukseen tehdyn varauman osittainen peruuttaminen (2001) SopS 40/2001
- kolmastoista pöytäkirja kuolemanrangaistuksen poistamisesta kaikissa olosuhteissa (2002) SopS 6-7/2005
- neljästoista pöytäkirja yleissopimuksen valvontajärjestelmän muuttamiseksi (2004) SopS 50-51/2010
- viidestoista pöytäkirja yleissopimuksen valvontajärjestelmän edelleen tehostamiseksi, Suomi allekirjoitti pöytäkirjan 24.6.2013, hallituksen esitys pöytäkirjan hyväksymiseksi on tarkoitus antaa kuluvan hallituskauden aikana, pöytäkirja ei ole vielä kansainvälisesti voimassa
- kuudestoista pöytäkirja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen toimivalan laajentamisesta antaa neuvoa-antavia lausuntoja, Suomi allekirjoitti pöytäkirjan 2.10.2013, hallituksen esitys pöytäkirjan hyväksymiseksi on tarkoitus antaa kuluvan hallituskauden aikana, pöytäkirja ei ole vielä kansainvälisesti voimassa
- **Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (1987) SopS 16-17/1991**
 - yleissopimuksen liite SopS 92/1998
 - ensimmäinen ja toinen lisäpöytäkirja (1993) SopS 17/2002
- **Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (1992) SopS 23/1998**
 - voimaansaattamisasetuksen muutos (1998) SopS 83/1998
 - peruskirjan saamenkielinen käännös (1998) SopS 84/1998
 - voimaansaattamisasetuksen 2 §:n muuttaminen (2009) SopS
 - Suomen selityksen täydentäminen (2009) SopS 81/2009
- **Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1995) SopS 1-2/1998**
- **Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käsittelyyn osallistuvia henkilöitä koskeva eurooppalainen sopimus (1996) SopS 2-3/1999**
- **Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja (1996) SopS 78, 80/2002**
- **Euroopan neuvoston tietoverkkorikollisuutta koskeva yleissopimus (2001) SopS 59-60/2007**
 - yleissopimuksen ratifioimisen yhteydessä annettu selitys ja tehdyt varaukset ja ilmoitukset SopS 61/2007

- **Yleissopimus ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamiseksi biologian ja lääketieteen alalla: yleissopimus ihmisoikeuksista ja biolääketieteestä** (1997) SopS 23-24/2010
 - lisäpöytäkirja ihmisten toisintamisen kieltämisestä (1998) SopS 23-24/2010
 - lisäpöytäkirja ihmisalkuperää olevien elinten ja kudosten siirroista (2002) SopS 23-24/2010
 - laki rikoslain 11 luvun 11 §:n ja 47 luvun 3 §:n muuttamisesta (2009) SopS 25/2010
 - yleissopimuksen sekä siihen liittyvien ihmisten toisintamisen kieltämisestä ja ihmisalkuperää olevien elinten ja kudosten siirroista tehtyjen lisäpöytäkirjojen voimaantulo Ahvenanmaan maakunnassa (2010) SopS 115/2010
- **Yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta** (2005) SopS 43-44/2012
 - hyväksymisen yhteydessä annettu ilmoitus (2012) SopS 46/2012
 - laki liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta SopS 45/2012
- **Yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan** (2007) SopS 87-88/2011
- **Yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta** (2011)
 - Suomi allekirjoitti yleissopimuksen 11.5.2011, tarkoituksena on antaa hallituksen esitys yleissopimuksen hyväksymiseksi kuluvan hallituskauden aikana
 - yleissopimus ei ole vielä kansainvälisesti voimassa

Keskeiset kansainvälisen työjärjestön ilo:n yleissopimukset¹⁰⁸

Pakkotyön poistaminen:

- Pakkotyön poistamista koskeva yleissopimus nro 29 (1930) SopS 44/1935
- Sopimus, joka koskee pakkotyön poistamista nro 105 (1957) SopS 17/1960

108 Yleissopimusten nimen jäljessä on ilmoitettu sulkeissa sopimuksen hyväksymisvuosi. Vieraiden valtioiden ja kansainvälisten järjestöjen kanssa tehdyt sopimukset ovat luettavissa Finlexin valtiosopimustietokannassa <http://www.finlex.fi>. Sopimustekstin voi hakea sopimussarjan numerolla, joka on ilmoitettu listassa lyhenteellä SopS. ILO:n yleissopimusten ja niiden pöytäkirjojen todistusvoimaiset sopimustekstit, tiedot niiden kansainvälisestä voimaantulosta, allekirjoituksista, ratifioinneista/hyväksymisistä/liittymisistä sekä varaamista ovat luettavissa ILO:n sopimusrekisteristä <http://ilo.org/dyn/normlex/en/?p=NORMLEXPUB:1:0::NO::>. Lisätietoja Suomen toiminnasta ILO:ssa on työ- ja elinkeinoministeriön sivuilla https://www.tem.fi/tyo/kansainvalinen_tyoelamayhteistyo/kansainvalinen_tyojarjesto_ilo.

Yhdistymisvapaus:

- Sopimus, joka koskee ammatillista järjestäytymisoikeutta ja ammatillisen järjestäytymisvapauden suojelua nro 87 (1948) SopS 45/1949
- Sopimus, joka koskee järjestäytymisoikeuden ja kollektiivisen neuvotteluvoimien periaatteiden soveltamista nro 98 (1949) SopS 32/1951

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo:

- Sopimus, joka koskee samanarvoisesta työstä miehille ja naisille maksettavaa samaa palkkaa nro 100 (1951) SopS 9/1963
- Yleissopimus, joka koskee työmarkkinoilla ja ammatin harjoittamisen yhteydessä tapahtuvaa syrjintää nro 111 (1958) SopS 63/1970
- Sopimus (nro 159), joka koskee ammatillista kuntoutusta ja työllistämistä (vammaiset henkilöt) (1983) SopS 24/1986

Lapsityön poistaminen:

- Yleissopimus, joka koskee työhön pääsemiseksi vaadittavaa vähimmäisikää nro 138 (1973) SopS 87/1976
- Yleissopimus, joka koskee lapsityön pahimpien muotojen kieltämistä ja välittömiä toimia niiden poistamiseksi nro182 (1996) SopS 16/2000
 - Suositus (nro 190), joka koskee lapsityön pahimpien muotojen kieltämistä ja välittömiä toimia niiden poistamiseksi.

Näiden ydinsopimusten ohella ILO:n ihmisarvoisen työn käsite kattaa myös suuren osan sen muista sopimuksista, joista Suomi on ratifioinut suuren osan. Nämä sopimukset kattavat työoikeuden alalta muun muassa vuosilomaa, työsuhdeturvaa, perhevapaita, äitiyssuojelua koskevat sopimukset sekä työsuojelua ja sosiaaliturvaa koskevat sopimukset.

Kaikki sopimukset on laadittu yhdessä työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen kanssa ja niiden noudattamista valvotaan myös yhdessä näiden järjestöjen kanssa ILO:n hallintoneuvostossa, sen perustamassa kahdesti vuodessa kokoontuvassa kolmikantaisessa yhdistymisvapauskomiteassa sekä ILO:n vuotuisen työkonferenssin sopimusten noudattamista valvovassa kolmikantaisessa komiteassa. Myös Suomen hallituksen vuosiraportit ILO:n sopimusten noudattamisesta valmistellaan yhdessä kansallisten työmarkkinajärjestöjen kanssa. Järjestöt voivat liittää ILO:lle lähetettäviin raportteihin näkemyksensä siitä, että ne katsovat, että Suomi ei mahdollisesti täytä joltakin osin ratifioimansa sopimuksen tasoa.

Euroopan neuvoston hyväksymä uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja kattaa pitkälti ILO-sopimuksissa turvatut oikeudet ja osin myös EU-direktiivien kattamia sosiaalisia oikeuksia. Suomi on ratifioinut sosiaaliseen peruskirjaan liittyvän lisäpöytäkirjan, joka antaa tietyt edellytykset täyttävälle kansainvälisille ja kansallisille työnantaja- ja työntekijäjärjestöille sekä kansalaisjärjestöille mahdollisuuden tehdä sosiaalisten oikeuksien komitealle järjestökantelun sosiaalisen peruskirjan määräysten soveltamisesta.

Tekijät Författare Authors Arbets- och näringsministeriet; Antti Riivari, regeringsråd Linda Piirto, överinspektör	Julkaisuaika Publiceringstid Date Oktober 2014 Toimeksiantaja(t) Uppdragsgivare Commissioned by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy Toimielimen asettamispäivä 28.5.2013 Organets tillsättningsdatum Date of appointment	
Julkaisun nimi Titel Title Nationellt genomförande av FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter		
Tiivistelmä Referat Abstract <p>Arbets- och näringsministeriet informerade 17.9.2014 statsrådet om en rapport om det nationella genomförandet av FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter, som var skriven av en arbetsgrupp med representanter från olika ministerier. Statsrådet bekantade sig också med de utlåtanden som getts vid arbetsgruppsbetänkandet. Det nationella genomförandet inleds utifrån den genomförandeplan som arbetsgruppen har presenterat.</p> <p>Syftet med genomförandeplanen är att mobilisera åtgärder för att sambandet mellan företagsverksamhet och mänskliga rättigheter ska få mera uppmärksamhet och därigenom hjälpa företagen att bättre beakta konsekvenserna av sina verksamheter för de mänskliga rättigheterna. Centrala målen för genomförandeplanen är en utredning av lagstiftningen, precisering av aktsamhetskyldigheten samt tillämpning av de sociala kriterierna vid offentliga upphandlingar. Vid sidan om dessa behöver man också öka dialogen mellan företag och frivilligorganisationer. Företagen behöver information ur ett människorättsperspektiv till stöd för sin riskhantering, samt för organisationerna är det nyttigt att få information om de specialvillkor och möjligheter som hänför sig till affärsverksamhet.</p> <p>Genomförandeplanen har utarbetats på så sätt att det ska vara möjligt att genomföra åtgärderna i den redan under de närmaste åren, men så att man samtidigt får underlag för fastställande av eventuella nya åtgärder. Genomförandet av åtgärdsprogrammet följs upp i delegationen för samhälls- och företagsansvar.</p> <p>Kontaktperson vid arbets- och näringsministeriet: Avdelningen för arbetslivs- och marknadsfrågor/Antti Riivari, tfn 029 506 3742 & Linda Piirto, tfn 029 504 7028</p>		
Asiasanat Nyckelord Key words näringspolitik, mänskliga rättigheter, offentlig förvaltning, affärslivet, samhällsansvar; företag; företagsansvar		
Verkkojulkaisu Nätpublikation Web publication ISSN 1797-3562 ISBN 978-952-227-898-2		
Kokonaissivumäärä Sidoantal Pages 89	Kieli Språk Language Suomi, Finska, Finnish	Hinta Pris Price -
Julkaisija Utgivare Published by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy		Kustantaja Förläggare Sold by Edita Publishing Oy / Ab / Ltd

Tekijät Författare Authors The Ministry of Employment and the Economy; Antti Riivari, Government Counsellor Linda Piirto, Senior Specialist	Julkaisuaika Publiceringstid Date October 2014
	Toimeksiantaja(t) Uppdragsgivare Commissioned by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy
	Toimielimen asettamispäivä 28.5.2013 Organets tillsättningsdatum Date of appointment
Julkaisun nimi Titel Title National Action Plan for the implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights	
Tiivistelmä Referat Abstract The Ministry of Employment and the Economy submitted its report, a joint proposal written by a working group representing various ministries, on the national implementation of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights to the Government evening session on 17 September 2014. The Government also examined statements issued from the working group report. The national implementation will be launched based on the action plan proposed by the working group. The objective of these proposals is to initiate procedures that will place more of an emphasis on the connection between business and human rights and, in this way, help businesses improve the way they take the human rights impacts of their activities into account. Key aims for the action plan are the legislative report, definition of the due diligence obligation, and the application of social criteria in public procurement. In addition to these, an increase in dialogue between businesses and civil society is needed. Companies need information on human rights aspects to support their risk management work, and it is beneficial for civil society to receive information on the preconditions and opportunities related to business. The action plan has been drawn up in a way that facilitates the realisation of listed actions in the next few years, but also provides a foundation to which new actions may be added. Implementation of the action plan will be monitored each year by the Committee for Corporate Social Responsibility. Contact person within the Ministry of Employment and the Economy: Labour and trade department/ Antti Riivari, tel. +358 29 506 3742	
Asiasanat Nyckelord Key words industrial policy; human rights; public administration; business; social responsibility; companies; corporate responsibility	
	Verkkojulkaisu Nätpublikation Web publication ISSN 1797-3562 ISBN 978-952-227-898-2
Kokonaissivumäärä Sidoantal Pages 89	Kieli Språk Language Hinta Pris Price Suomi, Finska, Finnish -
Julkaisija Utgivare Published by Työ- ja elinkeinoministeriö Arbets- och näringsministeriet Ministry of Employment and the Economy	Kustantaja Förläggare Sold by Edita Publishing Oy / Ab / Ltd

YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansallinen toimeenpanosuunnitelma

Työ- ja elinkeinoministeriö antoi 17.9.2014 valtioneuvoston iltakoululle tiedoksi YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevien ohjaavien periaatteiden kansallista toimeenpanoa koskevan raportin, jonka oli kirjoittanut eri ministeriöiden edustajista koostunut työryhmä. Hallitus tutustui myös työryhmän raportista annettuihin lausuntoihin. Kansallinen toimeenpano käynnistetään työryhmän esittämän toimeenpanosuunnitelman pohjalta.

Toimeenpanosuunnitelman tavoitteena on saattaa liikkeelle toimenpiteitä, joilla yritystoiminnan ja ihmisoikeuksien välinen yhteys saisi enemmän huomiota ja siten auttaisi yrityksiä huomioimaan paremmin toimintansa ihmisoikeusvaikutukset. Keskeisiä tavoitteita toimintasuunnitelmassa ovat lisälainsäädäntöselvitys, huolellisuusperiaatteen täsmentäminen sekä sosiaalisten kriteerien hyödyntäminen julkisissa hankinnoissa. Näiden ohella tarvitaan myös yritysten ja kansalaisjärjestöjen välisen dialogin lisäämistä. Yritykset tarvitsevat oman riskienhallintansa tueksi tietoa ihmisoikeusnäkökulmasta ja järjestöille on hyödyllistä saada tietoa liiketoimintaan liittyvistä reunaehdoista ja mahdollisuuksista.

Toimeenpanosuunnitelma on laadittu siten, että siinä olevien toimenpiteiden toteuttaminen olisi mahdollista jo lähivuosien kuluessa, mutta niin, että näin voidaan pohjustaa mahdollisten uusien toimenpiteiden määrittelyä. Suunnitelman etenemistä seurataan yritys- ja yhteiskuntavastuun neuvottelukunnassa.

Verkkójulkaisu
ISSN 1797-3562
ISBN 978-952-227-898-2

TYÖ- JA ELINKEINOMINISTERIÖ
ARBETS- OCH NÄRINGSMINISTERIET
MINISTRY OF EMPLOYMENT AND THE ECONOMY